

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория
и критика

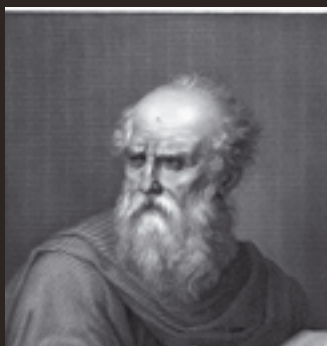
2021/5 – 6

АРХИТЕКТУРА И ОБЩЕСТВО

АРХИТЕКТЪТ И ОБЩЕСТВОТО
ГРАДЪТ И ОБЩЕСТВОТО
АРХИТЕКТУРАТА И ОБЩЕСТВОТО
ОБРАЗОВАНИЕ
КНИГОПИС

ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Марк Витрувий

Филипо Брунелески

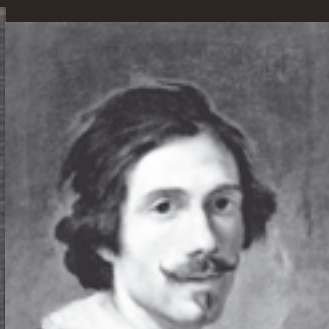
Леон Батиста Алберти

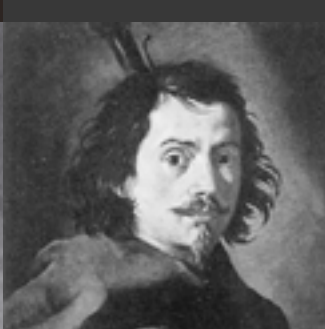
Микеланджело Буонароти

Андреа Паладио

Джовани Бернини

Франческо Боромини

Франсоа Мансар

Кристофър Рен

Готфрид Семпър

Луис Съливан

Франк Лојд Райт

Адолф Лоос

Лудвиг Мис-ван-дер-Рое

Валтер Гропиус

Льо Корбюзие

Ееро Саринен

Оскар Нимайер

Иван Васильов

Димитър Цолов

За първи път в обозримата история на списание „Архитектура“ се появява брой „Архитектура и общество“. Четири десетилетия ни делят от последните публикации по темата в началото на 80-те години от миналия век. Може би това бяло петно отразява приоритетите на архитекта, за когото да оцелее през изминалите бурни и често травматични години е по-важно от това да осъзнае ролята и правомощията си в обществото. Но и може би идеята да се появи списанието, което държите в момента, е знак, че архитектът вече е в състояние да премести поглед от първото към второто. От всекидневната битка с обстоятелствата към осмисляне на същността и силата на тези обстоятелства. От стремежа за творческа и финансова реализация в професията към осъзнаване на възможността да се промени контекстът, който слага юзги на тази реализация.

Следващите страници обличат в гumi точно това оформящо се ново мислене, което търси пълноценен баланс между българския архитект и общностите, чиято среда на живот създава. Статиите на Людмил Леонидов, Валери Иванов и Тодор Булев разкриват естеството на настъпилата дисхармония във взаимоотношенията на творец и обитател, довела до деградация на обкръжението ни. Набелязват и възможни трасета към нейното преодоляване. Малвина Русева и Росица Златанова очертават две групи принципи за продуктивно общуване между архитекта и обществото, създадени в два времеви полюса – наследени от античността и планирани в съвремението ни с оптимистична перспектива напред.

Търсенето на нов баланс между създатели и потребители на архитектурата получава ориентир и коректив, ако е в състояние да осмисли постиженията и провалите на миналото. Статиите на Мария Диамандиева и Светлана Христова разбулват, от перспективата на времевата дистанция, проектантски заблуди и грешки с разрушителни за местните общности последици. Обратният процес на антична символика, въплътена в съвременна архитектура с позитивното послание за социално единение, улавя в текста си Агрияна Сърбова.

Чувствителността към промените в обществото, изискващи и нова организация на пространството, е задължителен атрибут на съвременния архитект, разтърсван в потока на интензивна социална динамика. Христо Тонев и Борис Борисов илюстрират как професионалната интуиция, стимулирана от нововъзникнали социални феномени, успява да прозре необходимостта от създаване на новаторски архитектурни прототипи – и предлагат репери за това. Явор Панев и Калина Калчева споделят опита си как нагласите на местните общности може да бъдат идентифицирани и преведени в градоустройствени инициативи още преди къкрещите социални промени да предявят ултимативно исканията си.

Архитектът не винаги е умел в прогнозата си за бъдещето на структурите, които създава. Резултатите от конкурс „София след 50 години“, представени от Никола Каменов, разкриват разминаването между мечтите от 1979-та и реалността на 2021-ва. Вероятно защото тези структури освен пространствени, са и социални (и не само). Затова и градът изглежда различно през оптиката на социологията – контурите му, прилагайки инструментариума на социалния изследовател, очертава Антоний Гълъбов във визията си за София след 30 години.

Архитектът носи вярата, че социологията, психологията, антропологията, културологията са богати с потенциала си да бъдат съюзник в проектирането на среда, отговаряща на потребностите на човека. Продукт от тази негова надежда са академичните курсове, въвеждащи пробождащия архитект в дебрите на социологията на урбанизираните територии, психологията на архитектурата, културната антропология на града. Размисъл за механизмите, чрез които бъдещият творец усвоява необходимото му социално знание, предизвикват Диана Йорданова, Тодор Булев, Антоний Гълъбов, Вероника Димитрова, Евгения Благоева, преподаващи съответните дисциплини в българските университети.

Необятното поле на проблематиката „архитектура и общество“ не може да бъде осветено единствено от автори със сходен професионален профил и житейски мирозглед. Сред имената в броя ще откриете архитекти, посветени на рапидографа и архитекти, посветени на перото – или и на двете едновременно (ако гumi като „рапидограф“ и „перо“ ви озадачават, заместете ги с „компютър“). Но ще срещнете и представители на социалните науки – социолози, антрополог, философ-културолог и архитект-социолог. Половин век дели най-младия автор от най-зрелия – първият не е достигнал третото си десетилетие, вторият наближава осмата си декада.

Разнородна е и стилистиката, в която пишешите тук будни умове изливат мисълта си – от аскетично деклариране на доводи до родеещи се с есеистиката фрази, от режещи в директността си констатации до дипломатични формулировки, от прозрачен всекидневен език до обазрени с дисциплинарен жаргон твърдения. Липсата на хомогенност в индивидуалните изкази отразява множествеността на възможните перспективи към темата „архитектура и общество“, която няма как да се вмести в ограничения обем на едно списание. Подстъпите към нея, очертани от авторите в броя, маркират само началото на диалог между социалните актьори, предопределящи лицето на архитектурата и града.

Може би в обозримото бъдеще (и преди да са изтекли още четири десетилетия) ще имаме и втори брой „Архитектура и общество“ – илюстриращ как в България двата феномена между кавичките се доближават до хармоничния баланс помежду си.

Веселина Пеневска
Отговорен редактор на броя

АРХИТЕКТУРА

5 - 6

2021

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА ШЕСТДЕСЕТ И ОСМА

СЪДЪРЖАНИЕ

Издание на Съюза на архитектите в България.
Списание "Архитектура" е включено в националния референтен
списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране
на НАЦИД.

Тираж: 1000

Адрес: 1504 София, ул. „Кракра“ 11, e-mail: sab@bularch.org, www.bularch.eu
ISSN 0324-1254

Издателски съвет:

проф. д.а.н. арх. Борислав Борисов - Председател
проф. д-р Александър Кьосев
проф. д-р арх. Валери Иванов
доц. д-р ланд. арх. Веляна Найденова
проф. д-р арх. Веселина Пеневска
проф. д-р арх. Георги Георгиев
доц. д-р арх. Елена Иванова
доц. д-р арх. Искра Дандолова д.с.н.
проф. д-р арх. Росица Нукифорова

Отговорни редактори на броя: проф. д-р арх. Веселина Пеневска,
доц. д-р арх. Искра Дандолова, д.с.н.

Графичен дизайн: проф. д-р арх. Веселина Пеневска,
РА „Яйцето“.

Прегнечат: РА „Яйцето“, office@theegg.bg

Печат: Мултипринт ООД

Първа корица: бул. „Витоша“.

Втора корица: Снимки на известни архитекти.

Трета корица: Корици на книги за архитектура и общество.

Четвърта корица: Снимка на Добрин Керестелиев.

4 АРХИТЕКТЪТ И ОБЩЕСТВОТО

5 НОВИЯТ ЕВРОПЕЙСКИ БАУХАУС – МЕЧТА ЗА НОВ ЕВРОПЕЙСКИ РЕНЕСАНС
арх. Росица Златанова

13 ЗА ЗАКОНА ЗА АРХИТЕКТУРАТА ИЛИ ЗАКОНИТЕ ЗА АРХИТЕКТУРАТА
проф. д-р арх. Тодор Булев

19 СЪВРЕМЕННИЯТ АРХИТЕКТОН
арх. Людмил Леонидов

24 ФИЛОСОФИЯТА НА ВИТРУВИЙ И НЕЙНАТА АКТУАЛНОСТ ДНЕС
проф. д-р арх. Малвина Русева

29 ГРАДЪТ И ОБЩЕСТВОТО

30 АРХИТЕКТУРА, ОБЩЕСТВО, СОЦИОЛОГИЯ... УРБАНОСОЦИОЛОГИЯ
доц. д-р арх. Искра Дандолова, д.с.н.

34 НОВА ГРАДСКА ГРАДОУСТРОЙСТВЕНА ПОЛИТИКА
проф. д-р арх. Валери Иванов

42 КАК РАСТЕ СОФИЯ? ОТНОВО ЗА ВИЗИЯТА ЗА СОФИЯ ПРЕЗ 2050
доц. д-р Антоний Гълъбов

46 КОНКУРС-СЕМИНАР „СОФИЯ СЛЕД ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ“, 1979 Г.
арх. Никола Каменов

52 АЛФАВИЛ ИЛИ „ПОЕМАТА ЗА ГРАДА“, КАТО СТИГМА
д-р арх. Мария Диамандиева

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА ШЕСТДЕСЕТ И ОСМА

5 - 6
2021

СЪДЪРЖАНИЕ

ТАЛЯНА – ВАРНЕНСКАТА МРЕЖА ЗА РИБИ И ИДЕИ <i>арх. Явор Панев, арх. Калина Калчева</i>	58
АРХИТЕКТУРАТА И ОБЩЕСТВОТО	61
МОНУМЕНТ КАМБАНИТЕ – СЪВРЕМЕННО САКРАЛНО ПРОСТРАНСТВО <i>д-р арх. Адриана Сърбова</i>	62
ПЛОЩАД СЛАВЕЙКОВ КАТО ПУБЛИЧНО ПРОСТРАНСТВО <i>доц. д-р Светлана Христова</i>	70
ХИБРИДНО ЖИЛИЩЕ – АЛТЕРНАТИВЕН НАЧИН НА ЖИВОТ <i>арх. Борис Борисов</i>	74
СПОНТАННОТО ПОДСЛОНЯВАНЕ <i>арх. Христо Тонев</i>	78
ОБРАЗОВАНИЕ	83
КУРС СОЦИОЛОГИЯ В АРХИТЕКТУРАТА, УАСГ КУРС УРБАНИСТИЧНА СОЦИОЛОГИЯ, УАСГ <i>доц. д-р Диана Йорданова</i>	84
КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА ВСУ ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ <i>проф. д-р арх. Тодор Булев</i>	88
КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА, НБУ ПРОГРАМА АРХИТЕКТУРА <i>доц. д-р Антоний Гълъбов</i>	91
КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА, СУ КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ <i>д-р Вероника Димитрова</i>	93
КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА, НБУ ПРОГРАМА СОЦИОЛОГИЯ	94
КУРС КУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЯ НА ГРАДА, УАСГ <i>доц. д-р Диана Йорданова</i>	96
КУРС АНТРОПОЛОГИЯ НА ГРАДА, НБУ ПРОГРАМА АНТРОПОЛОГИЯ <i>доц. д-р Евгения Благоева</i>	100
КУРС ПСИХОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА, УАСГ <i>доц. д-р Диана Йорданова</i>	103
КНИГОПИС	105
СБОРНИК АРХИТЕКТУРА И ОБЩЕСТВО, 1980 Г. <i>Елена Христова, Маргарита Тодорова, Искра Дандолова, Веселин Дончев, Методи Класанов, Антоанета Топалова, Тодор Булев, Маргарита Коева</i>	106
ЗА ПРОСТРАНСТВОТО КАТО ЦЕНТРАЛЕН ОБЕКТ В СОЦИОЛОГИЯТА <i>доц. д-р арх. Искра Дандолова, д.с.н.</i>	107
АЗБУКАТА НА ПРОСТРАНСТВЕНИЯ ДИЗАЙН ЗА ДЕЦА <i>доц. д-р арх. Искра Дандолова, д.с.н.</i>	109
РЕЗЮМЕТА <i>проф. д-р арх. Веселина Пеневска арх. Евгения Кукушева</i>	111

*Източниците на илюстрациите не са упоменати, когато са на автора

АРХИТЕКТЪТ И ОБЩЕСТВОТО

арх. Росица Златанова
проф. д-р арх. Тодор Булев
арх. Людмил Леонидов
проф. д-р арх. Малвина Русева

Професията „архитект“ се превъплъщава в много идентичности – проектант, предприемач, администратор, изследовател, преподавател... Във всяка човекът „архитект“ облича различна роля и взаимодейства с различен сегмент от обществото. Поема различни отговорности, подчинява се на различни норми. Четирите статии в този раздел разкриват част от тези формати на взаимодействие между архитекта и обществото.

Във всекидневни ни в руслото на движението „Нов европейски Баухаус“, Росица Златанова илюстрира как глобални идеи и широко споделени ценности, подкрепени от наднационални институции, могат да повлияят върху контекста и ориентирите, с които се съотнася архитектурът, търсейки професионални решения.

Проект за бъдещ Закон за архитектурата с неговото съдържание и структура предлага Тодор Булев, като обосновава нуждата от регламентиране на взаимоотношенията между архитекта в неговите превъплъщения и социалния контекст, в който се разгръща дейността му. Очертава и възможните рискове при съставянето и внедряването на такъв Закон.

С посланието, че обществото получава архитектурата, която заслужава, Людмил Леонидов разкрива сричането на съвременния български архитект от пиедестала на Архитектон до търговец и администратор, слуга на много господари, довело до деградация на градските системи, а оттам – и на качеството на живот на обитателите.

Само достойният и просветен архитект създава прекрасна архитектура, твърди още в Древен Рим Витрувий, чиято професионална и житейска философия представя Малвина Русева. Паралелът между неговото виждане за образованието на архитекта, отношението му към клиента, професионалния му морал и облика на съвременния архитект не е в полза на последния.

НОВИЯТ ЕВРОПЕЙСКИ БАУХАУС – МЕЧТА ЗА НОВ ЕВРОПЕЙСКИ РЕНЕСАНС

Росица Златанова

Росица Златанова завършва архитектура във ВИАС през 1979 г., след което продължава пак там обучението си по градоустройство с едногодишна специализация. Специализира урбанизъм и регионално планиране в Руан, Франция (1994-1995), също и стратегическо планиране в Института по жилищна политика и градско развитие (IHS) в Ротердам, Нидерландия (1999). Работи в областта на архитектурата, градоустройството, териториалното устройство и управлението на защитени територии. Изпълнява водеща роля в редица реализирани проекти, между които ОГП на Карнобат (1982), ТУП на община Царево (1998), реконструкция на централни пешеходни зони и пространства в Бургас (2011-2021). Ръководи разработването на План за управление на Природен парк „Странджа“ (2005). Има публикации в няколко различни издания. Носител на редица национални награди и почетен знак „Сребърна значка“ и „Златна значка“ на САБ.

Преди малко повече от сто години група авангардни творци решават, че със своето тотално изкуство могат да променят света към по-добро. Всичко тръгва от една мечта, формулирана в Манифеста на Баухаус, подписан от Валтер Гропиус през април 1919 г. – *„...да създадем нова гилдия от майстори без класови различия, издигащи надменна бариера между занаятчия и художник. Нека заедно пожелаем, измислим и създадем новата сграда на бъдещето, която ще обхваща архитектура, скулптура и живопис в единство и която един ден ще се издигне към небето от ръцете на милиони съзидатели като кристалния символ на нова вяра“* (Bauhaus Manifesto, 1919).

Звучи като утопия, но се превръща в реалност и то в удивително кратък срок, а разпространението ѝ придобива пандемични размери. Школата Баухаус съществува официално само 14 години – от 1919 до 1933, когато нацистка Германия прогонва едни от най-светлите умове на века. Но когато семената са здрави и устойчиви, лесно намират почва по целия

свят. Днес стилът Баухаус се нарежда сред най-влиятелните в архитектурата на модернизма и модерния дизайн, влязъл е в продуктите на всекидневието, слял се е с бита ни.

И все пак, кои са причините за успеха на феномена Баухаус, довели до мощна експлозия на творческа енергия и създаване на нова вселена – еуфорията от новосъздадената Ваймарска република, щастлива среща на група талантиви личности, решени да обменят идеи и да работят заедно, вярата им в силата на изкуството да промени света, единението на визии от целия спектър на изкуствата, всекидневното преливане на знания и методи на работа, идеята да се свържат изкуства, занаяти, технология, теория и практика в стремеж към иновации...? Това са само няколко предположения, а задълбочения анализ оставям на изследователите.

Сто години след движението Баухаус, Европа преосмисля този феномен в името на нова парадигма, изразена с лозунга: *„Заедно за красота и устойчивост“*.

Движението „Нов европейски Баухаус“ бе обявено на 16 септември 2020 г. като инициатива на Европейската комисия с вдъхновена реч на председателката Урсула фон дер Лайен. Инициативата тръгва от върха, но разчита на включването на цялата европейска общност – за създаване на паневропейско движение, което да популяризира и подпомогне осъществяването на Европейската зелена сделка и възстановяването на Европа след ковид-кризата чрез утвърждаването на устойчивост и красота в градската среда.

Инициативата е насочена към *превърщането на новата вълна за обновяване в културен проект*. Идеята е това да се постигне чрез мултидисциплинарен подход с креативния потенциал на изкуството, науката и технологиите и с активно включване на обществеността в Европейския съюз. Обявен е кратък план за действие, който се развива в движение. Предвидени са три фази: *на проектиране, на реализация, на разпространение*.

Първата фаза приключва тази есен. Нейната цел – *оформяне на концепция за движението въз основа на съвместна творческа работа, насочена към проучване на напреднали идеи и реализации, определяне на най-неотложните нужди и предизвикателства пред европейската общност и създаване на връзки между заинтересованите страни* – в голяма степен е постигната. Изградена бе партньорска мрежа от лица и институции с ясни ангажименти. Организирах се програмни форуми и събития с участие на политици и водещи фигури от света на културата, изкуствата, образованието и науката. С цел осмисляне на най-добрите

постижения в Европа, бе обявено първото издание на наградите на Европейската комисия „Нов европейски Баухаус 2021“.

Няма как да отмина и нашето участие в общия подем, тъй като движението е тясно свързано с архитектурната професия и е насочено основно към средата на обитаване. По инициатива на Съвета на архитектите на Европа (CAE) и още 14 общоевропейски организации, представляващи архитекти, урбанисти, ландшафтни архитекти, интериорни и продуктови дизайнери, инженери, художници, педагози и изследователи на застроената среда, бе създадена формацията „Нов европейски Баухаус колектив“ (НЕБК), която се превърна в един от най-активните партньори на движението Нов европейски Баухаус (НЕБ). САБ и КАБ, в качеството си на редовни членове на Съвета на архитектите на Европа, участват в НЕБК и подготвяните от него събития директно чрез наш представител.

Бях пряк свидетел на три от програмните конференции: международната онлайн конференция, организирана от Европейската комисия под надслов: „Новият европейски Баухаус – красота, устойчивост, заедно“ (22-23.04.2021г.); международната онлайн конференция, организирана от НЕБК под надслов „Обща основа: Да превърнем новата вълна за обновяване в културен проект“ (29.04.2021г.) и националната конференция „Новият европейски Баухаус – възможностите за действия на национално ниво“, организирана от Министерството на културата (15-16.07.2021г.). Респектиращо участие на известни творци в първата конференция – ще спомена само Бярке Ингелс, Шигеру Бан, Олафур Елиасон (без да омаловажавам останалите) – ясен фокус върху

Лого на инициативата Нов европейски Баухаус (НЕБ)

конкретни въпроси във втората и успешно начало на националния дебат в третата.

Няколко важни акцента от първата конференция – амбициозно начало, при което изтъкнати и отговорни лидери представиха замисъла на движението и отстъпиха думата на творците и широката публика. В рамките на четири тематични сесии бяха дискутирани въпросите за екосистемния подход към строителството и обновяването на застроената среда; възможни начини за свързване на природните дадености с местната култура и културно наследство; практики и подходи за въвеждане на общностите в сътворяване на средата за обитаване; преосмисляне на отношението между застроената и природната среда. В духа на Баухаус се изтъкна силата на колективния разум и необходимостта от „галванизирание на общностите“ чрез създаване на подходяща инфраструктура за отглеждане на колективен ум, като експериментални лаборатории, платформи за обмен на постижения, конкурси за най-добри идеи и реализации. Естествено възниква въпросът за преосмисляне на образованието, в чиято основа да залегне холистичният мултидисциплинарен подход – разширено обучение както за професионалистите, така и за обществото като цяло. Наред с визионерските идеи се коментира и нуждата от създаване на стандарти на НЕБ, които да влязат като изискване в обществените поръчки. Съвсем логично бяха поставени въпросите за финансовото стимулиране на иновационните решения и възможностите за съвместяване на средства от различни национални и европейски фондове и програми.

И ако целта на гореспоменатото събитие бе отварянето на дебат относно концепцията на проекта за НЕБ, то конференцията на НЕБК бе прицелена в значително по-конкретни теми и проблеми. Подчертана бе важността на предизвиканите от практиката изследвания в областта на изкуството, архитектурата и дизайна. В духа на Баухаус – изобретяване чрез всекидневни действия посредством комбиниране на методи от различни приложни изследователски традиции, както и необходимост от дългосрочно и разширено обучение в областта на изкуствата, архитектурата и инженерните науки. Разгледани бяха темите за продуктивния потенциал на селските райони като носители на локална идентичност, за рисковете пред микроклимата в градовете и необходимостта от преоткриване на тяхната жизнена основа. Акцентира се върху ролята на културното наследство – едно от най-големите богатства на Европа – и необходимостта от адаптивен подход при неговото съхранение. Коментира се възможността за връщане към естествените материали в строителството. Същевременно бе повдигната темата за възобновяемите енергийни източници и, в частност, соларните градове и соларната мобилност, на които се разчита за намаляване и премахване на вредните емисии. Посочиха се дефицити и проблеми, произтичащи от различните тълкувания на понятията „качество“ и „устойчивост“ на застроената среда и необходимостта от ясни формулировки, отчитащи актуалната ситуация. Особено внимание бе отделено на сътрудничеството в различните му аспекти – интердисциплинарно, институционално, социално, междуличностно. В тази връзка бе

Сградата на Баухаус в Десау
(снимка Lappguyen, Wikimedia Commons)

Международна онлайн конференция „Новият европейски Баухаус – красота, устойчивост, заедно“.
Модератори: Франческа Брия и Бярке Ингелс
(снимка електронна страница на НЕБ)

разисквана идеята за т.нар. „културни трети пространства“ – неорганизираны места, където общностите могат да се свързват, експериментират и творят – нещо като лаборатории на бъдещето. Впечатляващ състав от кметове и представители на местната власт от Париж, Осло, Барселона, Мюнхен, Клуж-Напока и Цвишенвасер обмениха идеи относно интерпретирането на инициативата на местна почва.

Третата конференция, организирана от българското Министерство на културата, се проведе в четири панела и постави на дискусия ред въпроси, свързани с прилагането на инициативата в България. Ето само част от тях – как чрез кохезионната политика и НЕБ да се постигне успешен преход към качество, устойчивост, приобщаване и естетика, изградени върху съществуващата основа. Как да се използва НЕБ за ускоряване на симбиозата между култура, изкуство, архитектура, наука и технологии. Как да се използва наличната инфраструктура от културни институции в градовете и селата, най-вече музеи и читалища, за създаване на рамка за експериментирание на местно ниво. Каква ще бъде ролята на местните власти. Как да се гарантира качествено съхранение на културното наследство и как да се постигнат социални иновации за съвместно създаване на качествени, устойчиви, приобщаващи и естетически пространства и цялостна жизнена среда. Как да се изградят ефективни партньорства. Какви реформи са необходими. Някои от отговорите бяха посочени чрез подобрани примери: *Пловдив – Европейска столица на културата'2019, наследството за града и промяната в средата за живот; КВАРТАЛ – приносът на арт квартала за промяната на средата в София; Топлоцентралата*

– център за съвременни изкуства в София; Регионална библиотека в Бургас – реконструкция и преустройство на съществуваща сграда в културно-образователен център (музей) за съвременно изкуство и библиотека; Проект Бузлуджа.

Очевидно въпросите ще продължават да се сипят, но този път до отговорите ще трябва да достигнем сами. И ако преди сто години всичко е започнало с група съмишленици, обединени около една идея, днес в атомизираното ни общество е значително по-трудно да се отгледа колективен ум. На преден план изпъква и въпросът за доверието – дали една прекрасна по своя замисъл идея няма да бъде профанирана и обезценена в политически изри и бюрократични спънки и как ще се обезпечи справедливост при разпределяне на средствата, защото само вдъхновение не стига. И още – опасността от прекомерното говорене, което може да измести действието, онова всекидневно, раждащо иновации действие по примера на Баухаус. Надеждата е, че наградите на НЕБ, с които ще приключи първата фаза на инициативата, ще очертаят по-ясно картината и посоката към целта, а началните експерименти под формата на пилотни проекти и реализации ще бъдат тест за нейната широка приложимост.

Дали Новият европейски Баухаус ще сподели успеха на знаменития Баухаус отпреди сто години е въпрос, на който все още е рано да се отговори. Със сигурност обаче по своя замисъл той е възможност за постигане на социална мобилизация и общо преосмисляне на потенциалите и ценностите на Европа в името на по-красиво бъдеще.

Резултат от анкета сред участниците: Какво очакват от НЕБ? Конференция на НЕБК „Обща основа: Да превърнем новата Вълна за обновяване в културен проект“ (източник NEBC)

Резултати от дискусията относно качеството в архитектурата. Конференция на НЕБК „Обща основа: Да превърнем новата Вълна за обновяване в културен проект“ (източник NEBC)

Категория „Решения за ко-еволюция на построената среда и природата“: Розана, Германия (аюрведическа къща за гости с акцент Върху освобождаване от стреса и зареждане с енергия). Снимка НЕБ

НАГРАДИ НА НОВ ЕВРОПЕЙСКИ БАУХАУС

Снимка НЕБ

Снимка Mataalta Studio

Категория „Интердисциплинарни образователни модели“: Диплома по дизайн, Испания (методика на преподаване, обединяваща теоретични, практически, технически и творчески компоненти) Снимка НЕБ

ОСЪЩЕСТВЕНИ ПРОЕКТИ

Снимки urbannext

9

Категория „Технологии, материали и процеси за строителство и дизайн“: Обитавайки затворена територия, Испания (проект за жилища, използващи традиционни за Балеарските острови устойчиви материали и конструкции). Снимка НЕБ

НАГРАДИ НА НОВ ЕВРОПЕЙСКИ БАУХАУС

Снимка НЕБ

Снимка materieunite

3

5

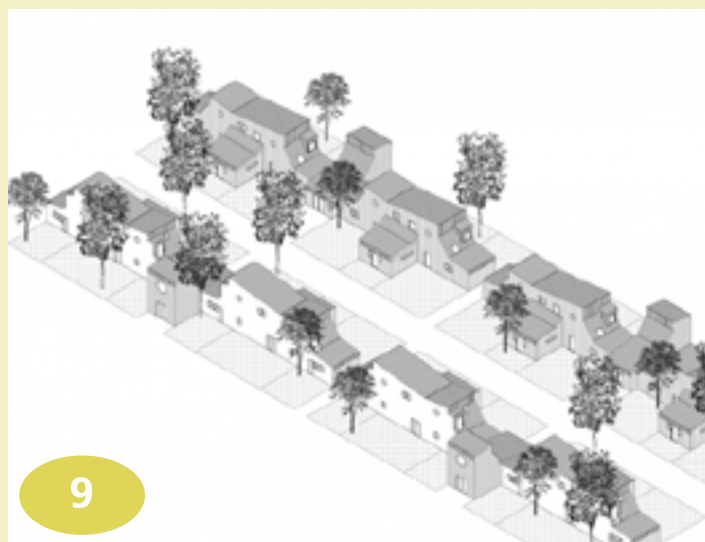
Категория „Мобилизиране на културата, изкуствата и общностите“: Места, свързващи гражданите с града, Испания (проект за определяне на стандарти при оценка на въздействието върху средата). Снимка НЕБ

ИЗГРЯВАЩИ ЗВЕЗДИ

Снимка НЕБ

Снимка НЕБ

ЗА ЗАКОНА ЗА АРХИТЕКТУРАТА ИЛИ ЗАКОНИТЕ ЗА АРХИТЕКТУРАТА

Тодор Булев

Проф. г-р арх. Тодор Булев е завършил Московския архитектурен институт (1969) и е член на Руската академия за архитектура и строителни науки (1999). Заместник-председател на САБ (2004-2009) и Председател на САБ от 2019 г. Носител на награди от редица архитектурни конкурси и Национални прегледи на архитектурата. Автор на над 300 публикации и близо двадесет монографии, за две от които е удостоен с отличия – „Естетически проблеми на съвременната архитектура“ от Международното биенале на архитектурата „Интерарх“ в София (1983) и за четирите тома „Изкуството архитектура“ на Министерството на културата (2018). Получава почетен знак „Златна значка“ на САБ (2004) и „Златна значка с циркон“ (2014). Преподавал е във ВСУ „Черно-ризец Храбър“, ВСУ „Любен Каравелов“ и Националната Художествена академия.

Нашата професия – архитектурата, има много форми на изява. Тя е многолика. Чрез качеството на своите продукти – проекти, строежи, устройство на средата, чрез материализираните в тях ценности, тя оказва голямо влияние върху качеството на обкръжението и качеството на живот. Ето защо в развитите демокрации, а и у нас, по смисъла на Конституцията на Р. България, правото на качествена архитектура се разглежда като основно човешко право.

Архитектурата е колективно творчество с множество участници: архитектите-проектанти, архитектите-участници в управлението, архитектите-преподаватели и научни работници, строителите, дизайнерите на строителни материали и изделия. И най-вече ползвателите – тези, които използват оформената от нас среда. Много често те не са хората, които поръчват, а хора, с които почти нямаме контакт и тяхната критична оценка ни изненадва.

Качеството на крайния архитектурен продукт – а това е най-вече изградената, реално функциони-

раща архитектурна, селищна и ландшафтна среда, зависи не само от индивидуалното решение и умения на всеки от участниците, но и от отношенията помежду им. Ето част от тези отношения:

- между архитекта и възложителя;
- между архитекта и администрацията;
- между архитекта и строителя (изпълнителите на проекти);
- между архитектите в тяхната проектантска общност;
- между архитектите и преките ползватели/потребители на архитектурата;
- между архитектите и обществото (в по-широк смисъл).

Важните обществени – и особено културните функции на архитектурата – изискват регулиране на съвкупността от обществени отношения, влияещи преди всичко върху реализацията на ценностите в архитектурата, във всичките им измерения.

Да се счита, че това многообразие от

обществени (по същество) отношения може да се саморегулира, е най-малкото научно, още повече, че всяко от тях съдържа или се дели на цяла съвкупност от отношения. Така възниква общественият проблем с огромна тежест и значение за тяхното регулиране, така че то, без да осигурява само по себе си абсолютен резултат, да насочва и подпомага цялостния процес в посока на по-добро решаване на задачите пред архитектурата, на по-качествени архитектурни разработки.

Формите на обществена регулация на определени обществени процеси (каквото е и създаването на архитектурата) са различни, но може да ги разделим на две големи групи – формални и неформални. Сред неформалните са архитектурната критика, общественото мнение и др. Сред формалните (институционалните), особено важна е ролята на законодателството – закони, наредби, нормативи. Именно това е породило практиката в редица страни да се разработват специални закони с основна тема архитектурата (например, Законът за архитектурата на Франция). Но по-косвено или по-пряко влияние върху архитектурата оказват и много други закони, като ЗУТ, ЗООС, ЗКН, Законът за закрила и развитие на културата. За съжаление, въздействието на тези закони се усеща чак след тяхното прилагане – те се правят като правило без да се осмисля предварително архитектурният им ефект. За това вина има и архитектурната ни колегия, която обикновено не успява да се намеси ефективно в законодателството. Вероятно именно това системно изоставане поражда и поддържа жива идеята да се защити специален Закон за архитектурата.

Но всеки закон е форма на ограничаване и регулиране на определени граждански, а в случая и творчески, права. Затова на първо място трябва да зададем въпроса, който вече се поставя от някои колеги:

Има ли нужда и защо от специален закон за архитектурата?

Според мен, има нужда и ще се мотивирам защо.

Преди всичко, чрез разработването на Закон за архитектурата ще поставим на вниманието на законодателя и обществеността самото понятие „архитектура“ и заедно с това – задачата да се разглежда и третира архитектурата като част от културата, защото тя изгражда духовните и естетически стойности на нашата материална жизнена среда.

На второ място, архитектурата е много-профилна, разгърната във времето и ресурсоемка, масова човешка дейност. Тя, и в частност реализацията ѝ чрез различните строителни дейности, се осъществява при сложно преплитане на гледни точки, интереси, влияние и императиви. Това прави регулирането на архитектурния процес достатъчно сложно и, съответно, обуславя нуждата от специален закон, разплитач възела от интереси на участниците. Трябва да се отнесем критично към факта, че днес многостранната същност на архитектурата е довела до това, че отделни нейни характеристики се разглеждат откъслечно и поотделно в различни законови и подзаконови актове, връзката между които не винаги е ясна, а понякога води и до противоречия.

На трето място – множеството непълноти и липси в законодателни актове, регламентиращи архитектурата. Не съществуват първични нормативни документи (закон или закони), насочени към реализация на цялостната същност на архитектурата, особено на културните и духовните ѝ функции, към осигуряване на съгласуваност между отделните фази на архитектурния процес – изследване, програмиране, проектиране, реализация, експлоатация, оценка. Не са изградени необходимите връзки между архитектите и органите за управление, от една страна, архитектите и обществото, от друга.

Не съществува оформена система за обществена оценка на архитектурата. Няма условия за взаимодействие между различните творчески професии в естетическото изграждане на архитектурната среда и материалната жизнена среда в нейната цялост. Не са докрай изяснени правата и задълженията на архитекта в процеса на изграждане и управление на средата, като създател не само на материални, но и на духовни ценности – заплащане, авторски права, участие в строителството и др. Не съществува организация на научните изследвания в областта на архитектурата. В сегашната ни действителност няма както държавни, така и обществени структури, които да могат да поемат отговорността за архитектурното качество на крайния продукт – от построената сграда през обширните архитектурни комплекси, до обхвата на селищата и ландшафта.

На четвърто място, видими са резултатите от 30-те години „саморегулиране“ на архитектурата чрез борба на икономически субекти – регулиране, определяно преди всичко от икономически интереси, от имотни граници, от стимулиране на частната инициатива. Такива резултати са: намаляване на обществените пространства, особено

за озеленяване и обществени сгради, за инженерни мрежи и комуникация, жизнено важни за функционирането на селищата. Особено отчетлива е случайността в образно-естетическото изграждане на средата, граничеща с хаотичност.

Като правило се стремим да създаваме красиви сгради, но даже когато повече или по-малко успяваме, те бързо биват деформирани от собствениците и ползвателите, без да можем до ги защитим като наши творби. Отделните постройки често са в осезаем естетически конфликт една с друга. Стремят се да се „надвикат“ и „надстърчат“. Забравено е благородното изкуство на градския ансамбъл – основен принцип, при който се търси диалог между новото и средата, контекста. На практика, днешната наша архитектура в много случаи е далеч от реализиране на естетическите и културните си функции.

С разработването на Закон за архитектурата се поставя задачата да се създаде първична правна рамка, за да се насочат и оптимално да се регламентират и развият обществените отношения в процеса на създаване и функциониране на архитектурата като част от културните, духовните и естетическите практики на обществото, в съответствие с Конституцията на Р. България и във връзка с горазвиването на съществуващото законодателство (ЗУТ, ЗКАИИП, ЗАПСП, ЗООС, ЗКН и др.) по посока на обогатяване и усъвършенстване на архитектурната им роля. Този подход от по-общото, Закона за архитектурата, към частностите (в другите закони) дава повече възможности, отколкото работата „на парче“ – т. е. критични бележки по отделните закони и нормативи.

Затова, **на пето място**, работата по общ Закон за архитектурата ще има насочваща роля за участието на архитектурната общност в различни аспекти на законодателството.

Съдържание и структура на Закона за архитектурата

Той трябва да съдържа ясни постановки за смисъла на понятията „архитектура“, „архитект“, „архитектурно проектиране“. Да третира всички форми на практикуване на професията. Да дефинира статута на архитекта като водеща фигура в проектирането и строителството. Да предложи форма на оценка на социо-културните качества на архитектурните проекти с участието на широк кръг експерти и обществеността. Да предложи система на управление на териториално-устройствените

и архитектурно-строителните процеси. Да създаде условие за по-нататъшно развитие на архитектурното образование и архитектурната наука и гр.

Като изходна позиция виждам следните основни постановки:

1. Архитектурата е част от културата. Тя е интегрална човешка дейност, с която се осъществява пространствена, материална и социална организация на жизнената среда в съответствие с комплекс от социално-битови, технико-икономически, екологични, културно-естетически и други обществени критерии, в съответствие с целите, възможностите и ресурсите на обществото, обществените структури и хората.

2. Архитектурата се реализира в множество направления:

- урбанизъм, териториално и селищно устройство;
- архитектура на сградите, комплексите и свързаните с тях открити пространства и съоръжения;
- архитектурно-строителен мениджмънт;
- ландшафтна архитектура;
- архитектура на интериора;
- дизайн за архитектурата;
- опазване на недвижимото културно наследство
- синтез на архитектурата с другите изкуства и художествено-декоративно оформяне и гр.

3. Архитектурата се реализира като специфичен компонент в устройството на средата чрез съвкупност от основни дейности, които в своята взаимовръзка и взаимодействие изграждат архитектурния процес:

- проучване, изготвяне на програми, експертизи, констатации, научни изследвания;
- устройствено и архитектурно проектиране;
- участие в строителния процес;
- подготовка на кадри за архитектурата, образование;
- участие в управлението;
- архитектурна критика и публицистика.

4. Архитектурата се реализира чрез различни по характер дейности. Необходимо е да се дефинират формите на практикуване на архитектурната професия, например:

- архитектурно проектиране: самостоятелно, във фирма, като главен проектант, участник в екип и гр.
- като архитектурен мениджър;

- като архитект – консултант;
- като архитект – вещо лице;
- като архитект – преподавател;
- като архитект – участник в управлението;
- като архитект – изследовател и др.

5. Архитектът може и трябва да има ключова роля за формиране на качествата на средата. Затова е необходимо да се дефинира статутът на архитекта в проектирането, инвестиционния процес, управлението и др.

- квалификация и профили;
- лицензионни режими;
- права и задължения като участник в инвестиционния процес: етични правила и норми, авторски права при проектирането, строителството и след това.

6. Качеството на архитектурния продукт зависи от организацията на архитектурната дейност. Затова е необходима цялостна и системна организация на архитектурната дейност, в това число:

- форми на възлагане и договаряне;
- архитектурни конкурси и провеждането им;
- принципи на остойностяване на архитектурния труд и др.;
- принципи на взаимодействие с другите специалности, участници в проектирането и управлението;
- експертизиране, оценка, одобряване на архитектурните проекти;
- архитектурен контрол при строителството и експлоатацията.

7. Качеството на архитектурата зависи от качеството на архитектурните кадри. Затова са необходими по-добра организация и контрол върху качеството на архитектурното образование и развитието на архитектурната наука чрез:

- изграждане на национален орган – Национален съвет за координиране и насочване на квалификацията и преквалификацията;
- формиране на единни критерии за архитектурното образование, квалификацията и преквалификацията, единни критерии при присъждане на научните степени и звания; формиране на Национален съвет по проблемите на архитектурното образование;
- създаване на национална научна структура по проблемите на архитектурата – Българска академия на архитектурните

(евентуално и строителни) науки.

8. Качеството на архитектурата зависи от системата на оценка и одобряване на архитектурните проекти. Затова е необходимо да се изгради система за общественно-държавно регулиране на архитектурата и специфичните архитектурни (културни, естетически) качества на нейните творби. Това предполага, например:

- създаване на Национален координационен съвет по проблемите на естетическото изграждане и архитектурно-художествено развитие на материалната жизнена среда, особено на териториално ниво;
- формиране на специализирани архитектурни експертни съвети на национално, регионално, местно ниво с участие на експерти-професионалисти и представители на обществеността по проблемите на архитектурата и естетическото изграждане;
- изграждане на обединяваща структура (например, асоциация) на НПО и браншови организации в областта на архитектурата;
- създаване на държавен орган за регулиране на архитектурата – например, Държавна агенция за развитие на архитектурата (ДАРА) към МК (или МРРБ).

9. Законът за архитектурата трябва да се реализира в съществуващата законова среда. Затова, въз основа на общата структура на Закона за архитектурата:

- да се проучат връзките със ЗЮЛНЦ, ЗУТ, ЗКАИИП, Закона за КН, ЗАПСП, Закона за висшето образование и др. – и да се предложат необходимите промени;
- към закона да се разработят наредби: за лицензионните режими, за дейността на Държавната агенция за развитие на архитектурата, за Националната асоциация за развитие на архитектурата, Етичен кодекс за практикуване на професията „архитект“, Правилник за дейността на обществените съвети за архитектура, Наредба за архитектурните конкурси и др.

Възможни рискове и препятствия

В заключение, нека маркирам и редица съмнения, свързани с разработването и придвижването по съответния ред на Закона за архитектурата.

На първо място, в състояние ли е САБ да обхване тази без съмнение огромна задача? Считам, че е важно САБ да постави и защити тезата, да

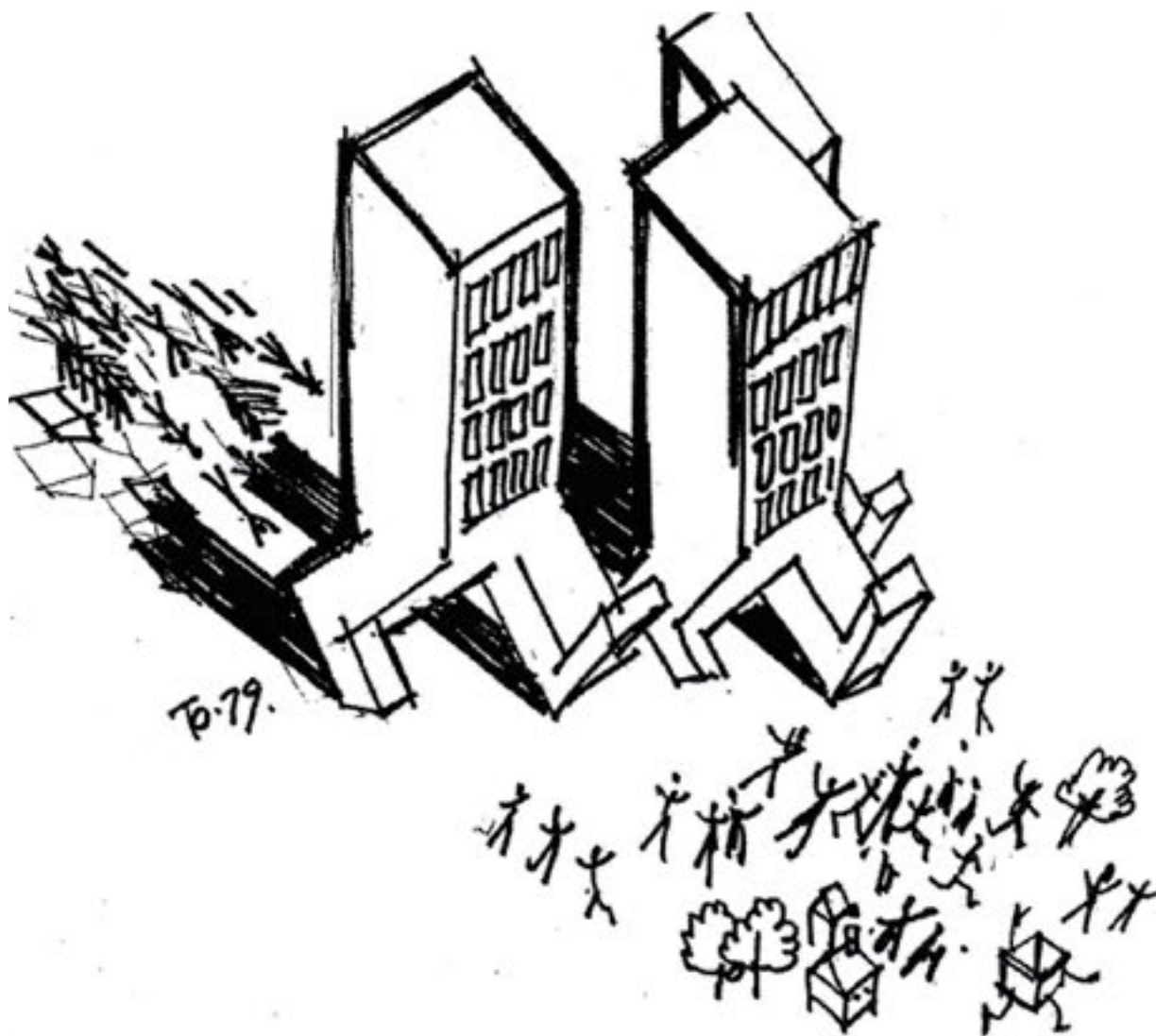
запази ролята си на инициатор и координатор. Но да бъде сам в разработването и защитата на Закона – не трябва! Обратно – трябва да се привлекат съмишленици и партньори.

На Второ място, има ли риск Законът да създаде повече проблеми, отколкото ползи? Разбира се, има и той съпътства всеки нов закон. Но ние като инициатори трябва да го поемем, т.е. да поемем обществената защита на Закона и да направим така, че рисковете да бъдат минимизирани. А те не са малко – преди всичко, съмненията към една нова форма на регулиране от страна на колегите-архитекти, всеобщо неразбиране на проблемите на архитектурата (това не е преувеличено), опасността от лоша работа на замислените

нови органи и много други.

На трето място, риск е и опасността от изкористяване на този бъдещ закон при прилагането му – било използването му за лични интереси, лобиране и др., особено като се отчита сложността, а по отделни аспекти и недостатъчната разработеност, на проблематиката.

Но мога да твърдя, че рисковете са общи при прилагането на всеки Закон, стар или нов. Затова оставам на позицията, че създаването, одобряването и прилагането на общ, базисен Закон за архитектурата е дело, което е обществено необходимо и обществено полезно. Необходимо и полезно и за нас като архитекти!

Скица на Тодор Булев от 1979 г.

Новият купол на Райхстага (снимка Suicasm0, Wikimedia Commons)

Най-могъщите мъже винаги са
въдъхновявали архитектите;
архитектът винаги е бил
повлияван от властта.

Фридрих Ницше, философ

Архитектурата е винаги свързана
с властта и големите интереси,
финансови или политически.

Бернар Чуми, архитект

Работейки като архитект, си въвлечен в политиката, с
бюрократите. Много сложно е да работиш по големи проекти.
Започваш да виждаш как функционира обществото. И у теб се
пораждат много критики за начина, по който то работи.

Ай Уейуей, активист и артист

Архитектурата се използва от
политическите лидери, за да
прелъстяват, впечатляват и плашат.

Деян Суджич, архитектурен критик

Колкото по-централизирана е властта,
толкова по-малко компромиси трябва
да се правят в архитектурата.

Питър Айзенман, архитект

СЪВРЕМЕННИЯТ АРХИТЕКТОН

Людмил Леонидов

Архитект Людмил Леонидов има близо петдесет годишен проектантски, консултантски и управленски опит в архитектурата и строителството. Работил е в Техноекспортстрой и Булгарпроже, изпълнителен директор на международната строителна компания Testrust, управител на фирма Фар 90 с десетки реализирани проекти и наград от конкурси у нас и чужбина. Ръководил е екипи за изработване на две програми към ОУП на София – за реконструкция на главния градски център и за ревитализация на проблемни територии с пилотен проект за ромски селища и жилища. Рецензент на Система Обитаване на ОУП на София. Бил е заместник-председател на Комисията по устройство на територията, строителството и архитектурата и член на Комисията по нормативни уредби в СОС, както и член на експертния съвет на ДАГ. Ръководил е курсовете на БААИК и САБ по прилагането на договорните условия на FIDIC в България, преподавал е в УНСС, специалност Управление на инвестиционните проекти.

Архитектонът е една от най-древните професии на земната цивилизация. Появява се в Египет преди повече от 3 000 години, макар че името си получава от древногръцкото „Главен майстор“. Той е замислял, илюстрирал, организиран и ръководел строителството. Отговарял е за всичко, което се е случвало от първия до последния ден на реализацията на сградите и съоръженията, на които е бил Архитектон.

Обществото се е нуждаело от него и затова го е създавало, уважавало го е и го е пазило от всякакъв посегателства. Днешното общество няма такива нужди и е ликвидирало Архитектон. Превърнало го е в архитекти и инженери, проектанти и надзорници, строители и администратори.

Този факт поражда нерадостни размишления за отношенията „архитектура – общество“. У нас, архитектите, остава горчивият привкус от чувството, че сме употребени и използвани за задоволяването на чужди и не винаги само почтени намерения.

Съвременното общество е смесица от общности, които са взаимно зависими и в същото време са в постоянна битка за нагмощие. Архитектурата

обслужва обществото като цяло, но обслужва и потребностите на всяка отделна личност. Много често конфликтът между общество, общности и личност е за сметка на имиджа на архитекта. Както общностите, така и личностите имат свой бит, естетика, морал и не на последно място финансови възможности. В различни периоди на общественото развитие отделни общности и дори отделни личности са взимали превес над останалите и са налагали своята воля.

Разходите се из улиците на София и като на филм ще видите смяната на политическите строеве и ще познаете кои са общностите, възползвали се от тези промени. През последните десетилетия архитектите са се приспособявали към промените и са създавали това, което се е искало от тях, много често без да имат право на собствено мнение.

Така панелните комплекси нанесоха непоправими щети върху престижа на архитектурната гилдия. Огромните мрачни и безцветни междублокови пространства промениха поведението на обитателите. В терминологията на психология на пространството това поведение се определя като отчужденост, престъпност,

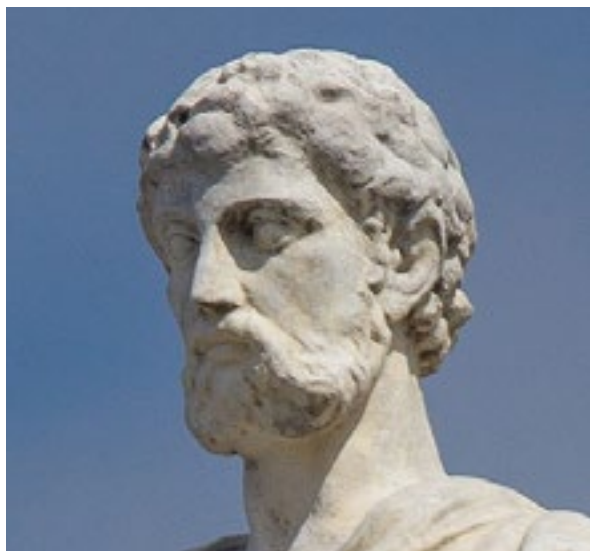
Почит към архитектоната още от древността

Архитектон Хемииуму - смятан за архитект на Хеопсовата пирамида (снимка Djehouty, Wikimedia Commons)

Архитектон Иктин - автор на Партефона (снимка tekportal.net)

Архитектон Исидор от Милет, автор на Света София (снимка Hubertl, Wikimedia Commons)

обезличаване, агресия, десоциализация и какво ли още не. Сведената до мизерия пестеливост на строителството лиши хората от елементарно чувство за ред и естетика. За чувствителната разлика на днешната наша архитектура с достиженията на предишните общества винаги много често беше хвърляна върху архитектите.

Няколко поколения престанаха да приемат жилището като дом. Панелните интериори буквално пъдеха нормалните хора от вкъщи. Това раздели хиляди семейства, лишени от уюта на дома, който консолидира съпружеските отношения. Резултатът беше алкохолизъм, арогантност, лошо възпитание и в крайна сметка лошо общество.

За да преодолеем грешките на миналото, през далечната вече 2002 година, като част от Общия устройствен план на гр. София и Столична община, беше разработен „Синтезиран доклад за социално-икономическо и пространствено развитие на Система Обитаване“. За първи път в България се направи толкова всеобхватно изследване на проблемите на обитаването изобщо, а не само на жилищната политика.

За нашата професия „политика“ има крайно отрицателно звучене. Политика означава власт, а властта – управление. Политиката ни връща обратно към панелните комплекси. В Европа се разработват жилищни политики, но те са в помощ само на онези социални групи, които нямат възможност сами да си осигурят жилище.

Нашият проблем е друг и не е в жилищата, а в градската инфраструктура, транспорта, екологията и останалите градски системи, които не са изградени еднакво по цялата територия на града, а някъде изобщо липсват.

„Система Обитаване“ изследваше жилищния профил на София и структурата на жилищните територии. Въз основа на тези детайлни проучвания бяха изготвени и предложени „Методика за изследване на влиянието на факторите“ и „Прогноза за развитието на пространствените, качествените и количествените характеристики на системата“. Като краен резултат бяха предложени два сценария за организация и развитие на София.

За всяка градска система беше разработен отделен сценарий. Това беше първата част от усилията да бъде създаден нов интелектуален труд, наречен Общ устройствен план на София. Разликата между него и прилагания дотогава Генплан е огромна. ОУП е инструмент за ръководство, а Генпланът е инструмент за изпълнение.

Реализацията на ОУП се нуждеше от ясно определени правила. Така беше създаден моделът на Рамковата програма. Макар че е задължителна част от Закона за устройство и застрояване на Столична община, тя и до днес не е изготвена и не е приета. Причината не е само, че прилагането на Рамковата програма, съставена от структурни и специализирани програми, изисква знания и умения

на много по-високо административно ниво – а и това, че тя изключва всяка форма на субективна намеса в управлението и развитието на града и свежда възможността за корупция до минимум.

Тогава Архитектонът се опита да се освободи от опека на обществото, но не успя. Обществото, чрез властта, която беше придобило, наложи различни правила за поведение и обслужи интересите само на няколко много силни и агресивни групи. Те се ръководеха от една много стара английска поговорка „На масата ще получиш само това, което си застрелял по време на лова“.

От творец, архитектът беше превърнат в търговец и администратор. Корупцията направи така, че решенията да зависят само и единствено от нея. Така беше изграден мътният поток на проектирането. Ако самото проектиране отнема, да речем, три месеца, промените на възложителя и проверките на надзора са поне шест месеца, а разрешенията и одобренията по десетките инстанции отнема поне година. Това пропъди повечето инвеститори от България, а тяхното място заеха онези, които преустроиха системата по този начин.

Искушавам се накратко да опиша какво се случва. Първата височина се нарича „градоустройствено проучване, решение и разрешение“. Понякога преодоляването ѝ може да отнеме повече от година. Втората фаза не е височина, а стръмнина, на която не се вижда дъното. Възложителят възлага нещо, което за него не е много ясно какво точно ще представлява, защото много рядко архитектът получава задание за проектиране. Когато получи идейния проект, задължително с визуализации, инвеститорът се сеца да иска всякакви промени. Обикновено те се свеждат до покриването на 100% КИИТ, за сметка на естетиката или функционалността. За да не си изгуби хонорара, архитектът нанася промените, с които вътрешно не е съгласен и забравя за професионалната си чест.

Най-после проектът отива при надзора. Той го преглежда и с огромно удоволствие започва да зачерква извършеното от бившите му колеги. Всичко се връща обратно при архитекта, коригира се и се изпраща за разрешения от най-различни инстанции и експлоатационни дружества. Обикновено кадастрът не е верен, изходните данни са грешни, служителите са в отпуски, папките са загубени и т.н. В най-добрия случай процедурата трае само няколко месеца. Когато приключи изготвянето на техническия проект, отново всичко се връща при надзора. Междувременно, само конструкторът е подложен на допълнителна проверка от още един независим надзор. Обикновено инвеститорът си спестява хонорара за изготвянето на работен проект. Детайлите са за сметка на авторския надзор.

Подписан и подпечатан, проектът влиза за одобрение и издаване на разрешение за строеж в съответната община. Тук с настървение върху него се нахвърлят и общинските служители. В

Архитектон Андреа Паладио - колос на ренесансовата архитектура (снимка ssdctm, Wikimedia Commons)

Архитектон Готфрид Земпер (снимка david hertle, unsplash)

целия цивилизован свят те се занимават само с документирането на процеса. У нас те са поредният коректор на Архитекта. Тяхната дейност завършва тогава, когато те решат. Целият този процес има и нюанси, къде по мрачни, къде направо комични.

В живота на Архитекта се появиха „интериорните дизайнери“. Казвам „в живота“, защото за Архитекта професия и живот са едно и също. Няма сноб, който да не се хвали с интериорния си дизайнер, но не знае името на архитекта, създал пространствата в дома му. Те не са дело на дизайнера. Неотдавна, в интервю с млада интериорна дизайнерка, журналистката я попита учила ли е архитектура. Дизайнерката безцеремонно отговори, че в нейната професия архитектурата не ѝ е необходима.

За да се спасят и оцелеят, архитектите започнаха да се сдържат като „дизайнери“ и да правят „фамозни“ проекти за фамозни клиенти. Не само София, но и цяла България се напълни с кичозно-фамозни сгради. Гилдията се раздели на тези, които проектират форма и другите, които проектират съдържание.

Иска ми се да припомня, че нашите професори, някога, много отдавна, ни учеха че всъщност архитектурата е изява на субстанцията. Тя започва отвътре, за да достигне до логичната си външна форма. Функцията винаги е била по-важна от формата. Проблемите на клиента винаги са скрити във функцията, а не във формата.

Споменах вече за корупцията и провалените опити тя да бъде сведена до минимум. Строителството има още една особеност. То е най-сигурната и най-мъчно доказуемата пералня за „мръсни“ пари. Понеже не живеем сами на този свят, случващото се в България много бързо става известно извън нейните граници. Много бързо европейските анализатори разбраха какво се случва и поставиха условие да получаваме инвестиции само ако работим по ясни, разбираеми и валидни за всички правила. Беше ни наредено като начало да работим по договорите на Международната федерация

на консултантите (ФИДИК). По тези правила работят всички страни от „третия“ свят. В Европа всяка страна има свое законодателство, което се базира на общите принципи, залегнали в тези договори. България беше поканена да си промени законодателството и ако желае, да създаде собствени договори.

Това не се случи. Договорите на ФИДИК запазиха названието си, но бяха адаптирани към ЗУТ и ЗОП в интерес отново на онази малка и агресивна обществена група, която чрез своите представители във властта определяше правилата на изграта.

Договорите на ФИДИК са отражение на добрата световна практика и не могат да имат приоритет над нашите закони. На първо място, в тях Клиентът не е само възложител, както е по нашите разбирания. Консултантът няма нищо общо с българското понятие за консултант. Контракторът е много по-различен от нашия строител. Инженерът е надзор само по време на строителството. Заповедната книга е непозната и непонятна. Проект не е проектиране. Отчитането и изразходването на средствата се извършва така, че нищо не може да бъде отклонено в нечий джоб.

Този начин на контрол и отчетност не се хареса нито на възложителите, нито на строителите, нито на надзора. Хареса се само на обществото, но то за пореден път нямаше думата.

Всъщност, малко хора знаят, че точно това, което е записано в договорите на ФИДИК, е вършил преди хилядолетия Архитектонът. Печалната истина е, че обществото получава такъв Архитектон, какъвто заслужава.

Завършвам със сентенция на арх. Павел Попов – „Клиентът никога няма право“. Много ми се иска това да е истина, но когато клиент е общество, за което ние сме излишна тежест, то изобщо не ни пита какво мислим за него.

Иска ми се да вярвам, че бъдещите Архитектони няма да имат нашата участ.

Осем знаменити архитекти, градили Санкт Петербург

Комитет по избора на творби в действие, Чарлз Пол Реноар, 1887 (източник Royal Academy of Arts)

Архитектурата е най-публичното от изкуствата и публиката е суров критик.
Ерик Пари, архитект

Най-добрите клиенти на света са хората, които те принуждават да водиш битки.
Питър Айзенман, архитект

Архитектите работят по два начина.
Единият е да отговориш съвсем точно на нуждите на клиента.
Другият е да видиш какво иска клиентът и да пре-интерпретираш.
Рем Кулхаас, архитект

Архитектурата е сумата от неизбежни преговори.
Фелипе Меса, архитект

Не знам защо хората наемат архитекти и после им казват какво да правят.
Франк Гери, архитект

Не можете да създадете добра архитектура като просто поускате съвет от хората.
Джон Ръскин, философ, изкуствовед

Често мнението на клиентите трябва да бъде пренебрегвано в техния собствен интерес.
Джон М. Джохансън

ФИЛОСОФИЯТА НА ВИТРУВИЙ И АКТУАЛНОСТТА Й ДНЕС

Малвина Русева

Малвина Русева е магистър по архитектура, доктор и професор по Теория и история на архитектурата. Научните ѝ интереси са в областта на теория и история на архитектурата, антична архитектура и култура и по-конкретно тракийска материална и духовна култура, опазването и популяризирането на археологическото и архитектурното културно наследство в България. Специализирала по тази тема в Кралската комисия за исторически паметници, Великобритания.

Автор е на три книги, посветени на тракийското изкуство и архитектура: „Методика за научно изследване на тракийската архитектура. Анализ, тълкуване, символика“, „Тракийска гробнична архитектура в българските земи през V – III в. пр.н.е.“, „Тракийска култова архитектура“.

Гост-преподавател в български и американски университети с лекции върху тракийската архитектура и култура: Университет Браун, Провидънс; UPenn, Филаделфия; ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“; ВСУ „Л. Каравелов“; ЕПУ; както и в курс на МК България и Център за висши науки – Шайо, Париж. Член на САБ, Bulgarian Studies Association - USA, College Art Association - USA.

Всеки образ на възвишената архитектура е превъплъщение на Държавата, Живота, Историята и Религиозната вяра на народа.

Джон Ръскин,
Седемте лампи на архитектурата

Витрувий – римски архитект, учен, изследовател и писател – създава в края на 1 век пр. н.е. и началото на 1 век от н.е. десет свитъка, посветени на „великото изкуство“¹ на архитектурата. Систематизираната информация, основаваща се на творби на антични автори и на личния му и професионален опит, поставя основите на науката архитектура като формулира нейния предмет, принципи и методи на работа. Десетте книги задават изискванията към архитекта-строител, неговите морални норми на поведение и отговорност пред поръчителя и обществото. Имат за цел и да образуват императора, аристокрацията, магистратите и всички, които финансират държавни и частни

проекти, как да планират, контролират и оценяват архитектурните решения. Илюстрирани са с примери от конкретни градове, селища, структури и сгради, начина им на градеж, използваните строителни материали, техните находища и начин на добиване. Анализира се връзката им с географските и природни дадености, с които архитектът трябва да се съобразява. Подробните математически изчисления и изследвания на пропорциите, размерите и съотношения между частите на цялото и практическото им прилагане, са основата, върху която стъпват всички по-късни научни трактати и изследвания за архитектурата на Ренесанса.

Постижението на Витрувий не се изчерпва с разбулването на тайните на античното строително изкуство. Десетте книги разкриват и отношението на една от най-образованите личности, живяла на границата между две хилядолетия, към нематериалните константни величини като наука, знание, професионализъм, достойнство, морал. Не само за съвременния архитект, но и за съвременния човек, възгледите

¹ Цитатите са по Витрувий, За архитектурата, 2021, Кибела, София.

на Витрувий подсказват паралели за духовните ценности на обществото тогава и сега, при новия преход между две хилядолетия. Със социологическо прозрение той коментира отношението на философите към знанието, на архитекта към неговите събратя, на писателя към истинските творци и плагиатите. Написаното от него е валидно и до днес – за две хиляди години почти нищо не се е променило в духовните категории, приети в обществото за основополагащи. Трактатът подтиква към размисъл за разминаването между декларираните и прилагани в практиката ценности – за обективната стойност на науката, знанието, професионализма и реалното отношение към тях, за силата на достойнството и морала като спойка на човешките общности и проявите им във всекидневното битие.

Витрувий изпраща през столетията послания към владетелите, архитектите и всички творци как да служат на обществото като достойно и отговорно изпълняват възложените им функции:

Образованият Владетел (управляващ, възложител, спонсор) трябва да има знания за архитектурата, за да бъде пълноценен ментор при създаването ѝ.

Архитектът-строител трябва да има всестранни и задълбочени познания за изкуствата и науките, за да създаде прекрасна архитектура. Да носи морална и материална отговорност при създаването и изпълнението на проектите си.

Науката и образованието са значими за развитието на обществото. Неможещите и незнаещите плагиатстват, мамят и са вредни за прогреса. Учените са по-достойни за уважение от атлетите.

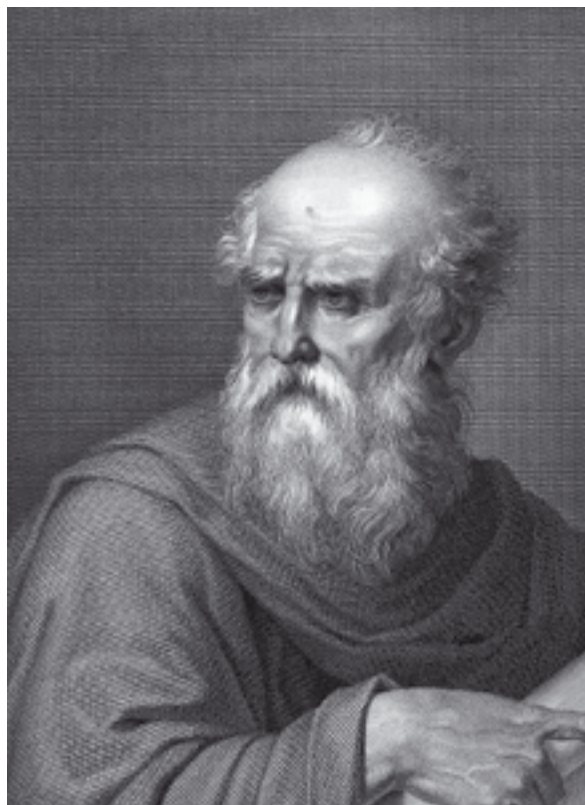
Образованият владетел

Витрувий счита, че Императорът трябва да бъде просветен патрон на архитектурата и постоянно да припомня мястото на архитекта и неговата професия за възпитанието и развитието на обществото. Образованите владетели още от античността са поръчителите на архитектурни творби, превърнали се в символи на своята епоха и примери за материализирана хармония и красота.

Управляващите през 21 век започват да се отдалечават от поставените пред тях изисквания, оцелели две хиляди години след Витрувий и превърнали се в неписани закони – образованост, респект към архитектурата и нейните творци, отговорност за това, което се създава или руши, което възпитава съвременните и бъдещите поколения.

Просветеният архитект

Само знаещият и умеещият архитект е в състояние да създаде възвишена архитектура, въздействаща върху обществото, пише Витрувий. Затова, преди да започне собствена практика, той

Портрет на Витрувий
автори Vincenzo Raggio, Jacopo Bernardi, 19 век
(илюстрацията е предоставена от издателство Кибеа)

Корица на De architectura libri decem,
издание на Ludovicum Elsevirium, Amsterdami от 1649 г.
(илюстрацията е предоставена от издателство Кибеа)

„...трябва да е грамотен, опитен в скицирането, начетен в геометрията, да познава историческите съчинения, да слуша с удоволствие беседите на философите, да не е невеж в медицината, да е вещ в юриспруденцията, да има познания по астрология и небесните закономерности“ (Първа книга, глава 1, 1.3). Тази представа за необходимостта от всестранни знания, интереси и умения на архитекта водещи до духовно израстване, е идеал на творците от средновековието, Ренесанса, Барока и новото време.

Осъзнава се и от съвременни архитекти като Ханс Холайн и Уолтър Пихлер: „Архитектура се създава от тези, които стоят на най-високото ниво на културата и цивилизацията, на върха в развитието на тяхната епоха“ [1].

Хиляди години архитектите-строители са чертали с камък, възлен, тухла, молив, туш идеите си и са правили изчисленията си върху земя, папирус, кожа, хартия. Днес у нас малцина са тези, които умеят да скицират с молив, да мислят самостоятелно и да не разчитат на компютъра да проектира вместо тях. Още по-малко са онези, които се замислят за необходимостта от всестранни познания и умения преди да започнат да проектират. Резултатът е видим в съвременното строителство и още повече при опитите за опазване на архитектурното наследство по българските земи.

Отговорният архитект

Просветеният архитект осъзнава отговорността си пред поръчителя и обществото, пише Витрувий. Творбите му внушават идеи, възникват отношение към красивото и

хармоничното, пряко влияят върху естетиката на околната среда. В процеса на сътворяването ѝ, архитектурата дава отражение върху онези, които я създават, а резултатът въздейства върху обществото, което я възприема и ползва.

Четиринадесет века по-късно, друг знаменит архитект – Леон Батиста Алберти, възкликва: „Сигурността, честта и достойнството на републиката зависят до огромна степен от архитекта“ [2]. След още шест века, плеяда водещи творци – Луис Съливърн, Франк Лойд Райт, Мис ван дер Роє, Лео Корбюзие – поемат завещаното от Витрувий с разбирането, че „Архитектурата е желанието на времето, изразено в пространство“ [3] и „Накъдето потегли и архитектурата, натам ще върви и нашата държава“ [4].

Тезата за материалната и морална отговорност на архитекта пред обществото е илюстрирана със закон в Ефес, според който архитектът, приел да изпълни обществена поръчка, трябва да заяви колко ще струва целият проект, включително изпълнението. Оценката му се представя пред магистратите, а имотите му остават като залог, до приключване на работата. Ако строителството се вмести в посочената сума, архитектът е удостоен с почести. Ако бюджетът е надхвърлен с по-малко от 1/4, сумата в повече се допълва от градската хазна и архитектът не се наказва. Но ако е изхарчено повече от 1/4 от предвиденото, надхвърлената сума се взема от имотите на архитекта.

Витрувий изказва съжаление, че в Римската империя няма такъв закон, който да възпре безчинствата на невежите и да предостави архитектурата в ръцете на хора, които с вещина

Корица на първото френско издание на Витрувий - Les dix Livres D'Architecture de Vitruve, 1673, гравюра от Sébastien Leclerc и Gûrard Jean-Baptiste Scotin" (снимка Wikimedia Commons)

владеят тънкостите на тази професия.

Новото време, свързано с малограмотност, опростяване и унифициране на човека, води у нас до деградирание на качеството на образованието и конкретно на това по архитектура. Това се отразява върху облика на новопостроените сгради, на градската среда, върху цялото общество. Считам, че в наши дни в България почти не може да се говори за архитектура в смисъла, който Витрувий влага в понятието, по-скоро само за строителство. Вероятно една от причините е, че неможешите и незнаещите са по-агресивни, амбициозни и нуждаещи се от постоянно себедоказване от истински можещите и знаещите.

Въпреки съществуващите на хартия закони, у нас продължават да се проектират, строят и дори толерират архитектурни и градоустройствени решения във вреда на обществото. Опазването на недвижимото ни наследство се превръща по-скоро в неговото съзнателно унищожаване. Декларира се грижа за озеленяването на градовете, а последователно се унищожават зелените площи, за да се вместят нови сгради в угода на ловки предприемачи. Стремешът към печалба води към реализацията на проекти, пълни с компромиси, и изтрива всякакъв морал от съзнанието на този, който нарича себе си архитект. Човешките и професионални ценности, изведени от Витрувий и следвани от най-великите архитекти от всички епохи, като че ли вече не съществуват – парите и славата отново са на власт.

Науката и общество

Витрувий цитира Сократ, който казва, че сърцата на хората трябва да бъдат отворени като прозорец. Така ще са видими не само достоинствата и пороците, „но и познанията в различните области на науката ще да са пред очите на всички и няма да се оценяват по съмнителни критерии“ (Трета книга, Увод, 3.3). Така само образованите и мъдрите – доказали се с творчеството си – ще останат във времето и ще влияят на обществото. Но тъй като човекът не е устроен по този начин, то често талантът, знанията и уменията остават невидими.

В книга шеста Витрувий анализира значението на науката и образованието за формирането на личността. Изказва възхищението и благодарността си към мислителите преди него, оставили на потомците писмени текстове за времето и делата си. Коментира Атинските закони от 5 в. пр.н.е. и античните философи, които толерират само онези родители, които дават образование на децата си. Цитира ученика на Платон, Теофраст: „Ученият човек е единственият, който нито е чужденец в непозната земя, нито остава без приятели, когато изгуби най-близките си; ...той е гражданин на всяка страна и

може безстрашно да погледне към трудностите, очакващи го в бъдеще“. Аристип, ученик на Сократ, допълва – „децата трябва да бъдат осигурени с такива притежания и умения, че да могат да плуват с тях дори и след корабкрушение“ [5].

Заклеймени са плагиатите, хвалещи се с присвоените и публикувани чужди трудове. Неможещите и незнаещите – безскрупулни, амбициозни ласкатели, без морални задръжки и духовни ценности – са вредни за прогреса, отбелязва Витрувий. И призовава да бъдат съдени и наказани, не само обвинени в кражба, макар че често „благоволение се дава повече на невежите, отколкото на знаещите“. Социален проблем, съществуващ и до днес, вероятно поради непроменената човешка природа с ненаситната ѝ жажда за слава, власт и пари. Безкритичността на част от обществото към произведенията с ниска или никаква стойност, предлагани във всички области на науката и културата, се дължи именно на неговото невежество и принизени изисквания. Уви, последиците се осъзнават след години, когато неможещите вече непоправимо са нанесли своите вреди в духовната и материална сфери. Особено видими в архитектурата.

Учените и спортистите

Кои заслужават повече почести и уважение, пита Витрувий – спортистите, спечелили състезания, дори и на Олимпийските игри, или учените-философи, чиито имена, открития, научни теории и дела са останали във времето. Въпрос, актуален и до днес. „От каква полза е днес за човечеството това, че Милон от Кротон е бил непобедим или пък другите победители като него? ... славата им остарява бързо заедно с телата им“ (Девета книга, Увод, 9.2). Докато ученията на Питагор, Демокрит, Платон, Аристотел, Архимед и много други дават богата жътва не само за съгражданите си, но и на всички народи.

Витрувий разкрива значимостта на изследванията им за напредъка на обществото: „Идеите на такива мъже остават за вечни времена като допринасят за по-добър живот и всеобща полза. ...Мислите на мъдрите писатели разсъждават във времето и като проникват в разсъждения и спорове, имат дори по-голямо значение от мислите на живите хора (Девета книга, Увод, 9.17). Съвременните научни открития и достижения на цивилизацията биха били немислими без трудовете на стотиците учени и философи от античността до наши дни.

Днес науката и образованието са в криза. Римският лозунг „Хляб и зрелища“, задоволяващ най-нисшите нужди народа – за да не се замисля и бунтува, е част от битието на българина. В античността научните занимания са личен избор, продиктуван от стремеша към познание. Днес истинската наука, финансирана от държавата или частни фондации, изнемогва. Учените и творците на България са принудени да я напускат, за да намерят поле за

своите изследвания и развитие на талантите си.

Четейки Витрувий, ме преследва вековната мъдрост „Каквото е било, пак ще бъде... – няма нищо ново под слънцето“ [6]. Пред човечеството и архитекта стоят същите проблеми, измъчвали и предците ни преди две хиляди години. Необходимостта от образовани управници, които да осъзнават ролята на архитектурата и науката за развитието на обществото. Нуждата от знаещи и можещи архитекти и строители, готови да носят морална и материална отговорност за делата си. Потребността от закони, които да стимулират качествено образование. От норми и обществени нагласи, които ефективно да ограничават и наказват неможещите, незнаещите и плагиатите. Може

би е възможно да постигнем всичко това преди следващото хилядолетие.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Conrads, U. (ed.) *Programs and Manifestoes on 20th Century architecture*, 1977, MIT Press, стр.181.

[2] Alberti, „On the Art of Building in Ten Books“, The MIT Press, 1988, Cambridge, Massachusetts.

[3] Ludwig Mies van der Rohe. *Programs and manifestoes on 20th century architecture*, 1977, MIT Press, стр. 74.

[4] Sullivan, Louis, *Kindergarten Chats and other writings*. 2011, Courthope Press, стр. 31.

[5] Vitruvius, Book VI, Introduction, 1, 2. Dover Publications, New York.

[6] Стария завет, Книга на Еклесиаста, глава първа, 1.9.

СПЕЦИАЛНО ПРЕДЛОЖЕНИЕ

 на ИК Кибеа

КЪМ ЧЛЕНОВЕТЕ НА
СЪЮЗА НА АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

ВИТРУВИЙ
ЗА АРХИТЕКТУРАТА

първо издание на български език

Превод от латински, по най-стария запазен текст
на **ДЕСЕТ КНИГИ ЗА АРХИТЕКТУРАТА**

Илюстрациите са от първото издание на италиански (1521 г.)

-40% **ВЪВ ФИРМЕНА КНИЖАРНИЦА КИБЕА –**
след представяне на членска карта за САБ

Онлайн поръчка от **www.kibea.net** – **с код ARCH40**

ГРАДЪТ И ОБЩЕСТВОТО

доц. г-р арх. Искра Данголова г.с.н.
проф. г-р арх. Валери Иванов
доц. г-р Антоний Гълъбов
проф. г-р арх. Никола Каменов
г-р арх. Мария Диамандиева
арх. Явор Панев
арх. Калина Калчева

Градът е изключително сложна и динамична система от физически и социални елементи, които са в непрекъснат диалог помежду си. Да бъде изследвана, управлявана и прогнозирана е предизвикателство, което учени, градостроители и администратори осъзнават всекидневно. Авторите в този раздел навлизат, от различни позиции, в тези три перспективи към града.

Искра Данголова прави съдържателна ретроспекция на развитието на градската социология у нас.

Стратегически ориентираният текст на *Валери Иванов* диагностицира произхода и същността на проблемите в съвременния български град. Очертава предпоставките за създаването на нови градоустройствени политики и управленски практики, извежда техните основни акценти и принципи.

По-далеч в бъдещето прекрива статията на *Антоний Гълъбов*, който коментира прогностичния потенциал на социологическия анализ на града и вижданията за неговата управляемост. От социологическа перспектива анализира факторите и посоките в развитието на София за следващите 30 години. Поучително е сравнението с материала на *Никола Каменов*, разказващ за състоялия се преди половин век конкурс „София след 50 години“.

Катастрофалните социални последици от осъществяването на градоустройствени проекти, несъобразени със спецификата и реалните потребности на хората и общностите, за които са предназначени, проследява и тълкува статията на *Мария Диамандиева*.

Двама млади архитекти с хуманистична визия – *Явор Панев* и *Калина Калчева*, представят успешно осъществен и ефективно работещ модел на конструктивно взаимодействие не само между архитекти и градски жители, но и с всички останали актьори, обвързани в създаването, управлението и обитаването на градската среда.

АРХИТЕКТУРА, ОБЩЕСТВО, СОЦИОЛОГИЯ.... УРБАНОСОЦИОЛОГИЯ

Искра Данголова

Доц. г-р арх. Искра Данголова, г.с.н. започва професионалния си път в Енергопроект (1967 – 1969) и Софпроект, Генплан (1969 – 1970). До 2009 г. е урбаносоциолог изследовател в Института по социология, БАН. Получава докторска степен по социология в същия институт през 1974 г. Следващата научна степен – доктор на социалните науки, придобива в Universite de Paris X-Nantere в Париж. Преподавала е в катедра „Градоустройство“ на ВИАС, ВАТИ, Париж и Нантер. Гост-лектор в Англия, САЩ, Китай, Германия, Швеция, СССР, Румъния, Полша и др. Експерт на Европейската комисия в областта на жилищната политика, бездомните и бездомността.

През 60-70-те години на 20-ти век у нас за първи път се въвеждаше за студентите по архитектура важно и необходимо знание за обществото чрез *социология*. Помня, още като студентка и млад архитект, с много колеги търсехме връзката между архитектурата и човека, обществото и пространството - търсехме особеностите на тези връзки. В университета учехме, че архитектурата се занимава с „*приютяването*“ на човека и обществото, с устройването им в подходяща пространствена среда за успех при практикуването на различните им дейности. Познавахме ли обаче достатъчно добре човека, обществото ни?

Точно тогава у нас се възраждаше необходимостта от знание за човека и обществото, за особеностите им, за да има адекватно знание за зависимостта на човека от пространството, в което съществува или накратко: въпиюща ни бе необходимостта от социологията¹.

Без съмнение тази връзка се оказва жизнено

¹ *Социологията у нас води началото си в Софийския университет преди Втората световна война. Не се преподава като учебен предмет, а се развива като просветна научна дейност в неформални дружества. След 1944 г. тя се отрича. Възстановяването ѝ започва в БАН през 60-те години на XX-ти век.*

необходима за постигането на адекватност между пространствената среда и дейностите на човека. Търси се чрез нея зависимостта между архитектурните пространства и социалните общности или социалните пространства и начинът на живот в дадена среда. Накратко: за особеностите на връзката между социалните и архитектурните пространства. Тези взаимовръзки са уникални, почти неповторими. Без специфичен подход твърде рядко се разкриват особеностите им, оказва се дори почти невъзможно да се определят изцяло в природата и в урбанизираната среда и още по-малко се случват еднакви при съчетанията между реалното физическо пространство и прилежащото им социално пространство или това на хората, на общностите, които го обживяват. А това означава, че всяка социална среда носи в своя контекст уникалност за човека. Както и всяка природна, всяка физическа среда е неповторима.

Любопитството ми към този урбанологичен феномен започна още от студентските години. Предполагам, че то засягаше почти всички колеги и те също се питаха: **кое прави архитектурното пространство подходящо и дори уникално за**

ползвателите му, как се постига? Този въпрос сигурно си задават повечето архитекти...

С времето работата ми като проектант предизвиква подобни въпроси да се множат, да се задълбочават и да търся отговора им. Започнах да откривам и изследвам за себе си социалната и социологическата връзка между архитектурното и социалното пространство. През тези години у нас социология не се изучаваше никъде. Тя беше отречена като „буржоазна“ и „ненужна“ за развитието на социалистическото общество. Още по-малко мислимо бе да се налага изучаването ѝ от архитектите. Но всички преподаватели в университета ни подчертаваха необходимостта да се търси адекватност между средата, която проектираме и изграждаме ѝ, както и удовлетворението на бъдещите ѝ обитатели при практикуване на техните дейности в нея. А как да ги открием тези „специфични особености и техните връзки с околното пространство“? *Всеки архитект обмисля връзката между „обитателя“ и вида на „пространството“, от което той се нуждае.* Премисля се не само естетиката на това бъдещо пространство, но и рентабилността и социалните предимства, които то носи като потенциал за изпълнение на предвидените социални дейности.

Много усилия се положиха и истинска интелектуална борба се водеше през 60-те и 70-те години на XX век, та чак доскоро, за признаването и въвеждането на социологическото знание за града у нас, за утвърждаването на този научен „феномен“ в архитектурата на градската среда. През 1968 г. в БАН се създаде първият у нас научен Институт по социология². Откриха се възможности за академични разработки, за изследователски дейности, организираха се първите конкурси за аспиранти по социология, в които бе включена за първи път и темата за социологията на града. Проведе се у нас първото национално социологическо изследване на града и селото. Така постепенно, през този период в България, се сложиха специфичните основи на социологията за града или урбаносоциологията.

За обособяването и развитието на града от социална гледна точка у нас за първи път се заговаря най-вече през периода между двете световни войни през 20-ти век: има исторически данни и сериозни сведения, макар и единични, за това начало. Но за архитектурата и социологията, за връзката между тях се отваря дума едва през 60-те години на 20-ти век. Това става в духовното пространство на страната ни и най-вече в университетските среди, в БАН, СУ, ВИАС и научните кръжоци и интелектуални обединения главно в столицата. Писано е вече за този процес на „поява“ на връзката между човека и средата му, между населеното място и обитателите му

² Някои от основателите и първите му учени, сътрудници и аспиранти са: Живко Ошавков - директор, Стоян Михайлов, Нико Яхел, Минчо Драганов, Ради Василев, Захари Стайков, Кръстьо Горанов, Величко Добринов, Венец Цонев, Петко Симеонов, Максим Молхов, Станка Добрева, Ружа Маринска, Искра Данголова и много други.

и осъзнаването на особена обвързаност на човека с пространството, в което съществува.

Богата и многостранна е връзката на човека и на човешките общности и техните дейности и взаимоотношения в пространството на селищната среда. Няма човешка дейност вън и независимо от пространството. Затова те са свързани органично. Тази връзка не само не може да се пренебрегва, още по-малко да се отминава. Налага се тя да се изучава внимателно, детайлно и да се усъвършенства във времето, защото обуславя много от успехите и неуспехите на социалното ни развитие. А то не може да се извършва вън и независимо от пространството или тази връзка става определяща за създаването и на самото архитектурно пространство. Точно тя стои в сърцевината при обучението на студентите по архитектура и градоустройство. Тук е и отговорността на проектанта, който трябва да предложи онзи проект за пространствено решение, който отговаря адекватно и съзидателно за организацията на жизнената среда и просперитета на обитателя, на обществото.

Тази много важна социологическа зависимост в развитието на съвременния град се осъзна у нас реално на няколко етапа. Най-силно бе въздействието на националното социологическо изследване за „Градът и Селото“ през 60-те години. Така постепенно, но реално се положиха „темелите“ на урбаносоциологията и у нас, т.е. на връзката между обществото и архитектурата на физическата среда, на града и на социологическия контекст, на обществения живот в селищната среда.

Вече над 40 г. във ВИАС (сега УАСГ) се преподава социология за студентите по архитектура. Ръководих първия му випуск, а и някои от следващите в Архитектурния факултет. След 1989 г. се възприе практиката да се преподава урбаносоциология и в други български университети.

Тази връзка между качествата на пространството, архитектурата му и характеристиките на обитателите у нас вече е неоспоримо осъзната. Тя продължава да се развива, да се усъвършенства, да се разширява при обучението по архитектура и в други университети на страната. Чрез архитектурата в съчетание с анализа на обществения живот в градското пространство вече се гради постепенно един нов свят за човека, в състояние е да му се предложи ново качество на просперитет в съществуването. Този процес непрекъснато се надгражда, усъвършенства. С помощта на социологията постепенно се създава нов тип урбанизирана среда, търси се адаптирането ѝ към живота на българското общество: очакван и мечтан свят на европейската модерност! Превърна ли се обаче мечтаното пространство в просперираща социална реалност или още се бори с утопията? А може би с угадака?

Обществените събития у нас претърпяха вече

няколко сериозни труса...Десетилетия бяха нужни, за да се въведе образованието по социология за бъдещите архитекти и градостроители. Историята, предшестваща този желан момент на просперитет у нас е сравнително дълга, докато се достигне до реалното признаване и оценка на връзката „архитектурно пространство“ – „социално пространство“, което се практикува например в много европейски страни. Чрез изследването ѝ неизбежно се стига до възможностите за формиране на социални и пространствени елементи водещи до социална „хармония“. А това осъзнаване има давност за Европа повече от век! Включването на степенята на общественото развитие като водещ фактор съжителства в европейските страни в епохата на модерните времена още от края на 19-ти век.

През 20-ти век вече се ражда дори новата социална наука, която открехва пътя към просперитета на човека и на обществото в съвместното им съжителство в контекста на пространството: урбаносоциологията. В резултат – осъзнава се, че обществото успява да се развива на по-високо социално ниво. Социологията на града вече става позната на съвременните архитекти и те успяват с много повече вещина да разсъждават за града и архитектурата. Вярно е, че социалните изследователски успехи не внасят промените изведнъж. За просперитета на обществото се работи от векове, но с признаването на социологията като наука в европейските страни започва нов период на управление между градското пространство и изкуството на архитектурата. Така се случва и у нас.

Създаването на Института по социология при БАН в края на 60-те години има решаващ принос. Целта винаги остава една – просперитета на обществото. Но този път чрез архитектурата. Ето как съвсем накратко се сложи началото на развитието на социологията в градоустройството у нас или се направиха първите крачки в развитието на урбаносоциологията. През 60-те години на 20-ти век в София се създаде нов професионален екип за изработването по авангарден начин на градоустройствен план на столицата под ръководството на арх. Стефан Стайнов в съдружие с проф. арх. Владимир Роменски к.а.н. Новото при този план за първи път бе запознаването на урбанистите и архитектите със социалната структура на обитателите в съществуващия град. Започна набиране на данни за тях по утвърдени от екипа показатели, за да се анализира тази социална информация и планирането на бъдещата социална среда в съответствие с дейностите на населението. Това бе само началото. Развитието му продължи през годините³.

³ В БАН най-напред се създаде работна научна група по социология към Философския институт, по-късно се включиха по друг повод и изследователи от Института по изкуствознание???. Някои от тези участници подпомагаха изследователите при изработването на ОГП София и БСА. ????

Но развитието на социологията като наука у нас през следвоенния период след 1945 г. съвсем не беше гладко. Да припомним, че едва през 60-те години у нас се заговори усилено за социологията, сложи се и призна открито началото на социологията като наука в БАН. По-точно е обаче да се каже – че „след 1968 г. у нас се възстанови и продължи развитието на социологията, която бе отречена след Втората световна война 1939-1945 г. като „буржоазна“ и „ненужна на социалистическото общество наука“.

Заслужава да припомним и друго: че за социологията като наука в България се чува още в началото на 20-ти век. Преди Войната 1939-1945 г. социологията се развива у нас главно в Софийския университет: чрез кръжоци и научни сдружения в страната. Най-значимо и запомнящо се тя „просветва“ и започва да се утвърждава чрез „светлината на един голям ум“, на голям българин и признат самороден социолог: Иван Хаджийски! През десетилетията има и още много други знаци, събития и личности: раждането на социологическото знание откри и припозна много самородни „социолози“ и научни сдружения, кръжоци, най-вече в Софийския университет. Един от тях е юриста проф. Кинкел, а и други учени и преподаватели в различни просветни и политически сдружения⁴. От приложените в този брой статии ще усетите приликата и разликата в разбирането за връзката между пространствените и социалните явления на средата, която ни заобикаля и която създаваме и променяме чрез участието на различни индивиди и общности на специалисти в нея. А архитектурното пространство безспорно съществува чрез социалното пространство. То се създава от човека, за да му помага, в съществуването, в развитието. То е неизменната среда на обществото и следва тя да му служи в стремежа към максимално задоволяване на потребностите му по пътя към постигате на социален просперитет.

Веднага след Войната през 1945 г. у нас социологията бе отречена, тъй като бе охарактеризирана като наука – буржоазна и ненужна за нашето социалистическо развитие. Първите ръководители на „Генплана на София“, бяха проф. арх. Владимир Роменски к.а.н. и арх. Стефан Стайнов. В екипа взимаха активно участие още: арх. Митко Виделов, арх. Светослав Петров, арх. Здравка Ненова и още много други колеги, които оставиха творческата си следа в създаването на „новото“, Софийско пространство. Те търсеха и чрез някои методи на урбаносоциологията решения за управление на градската архитектура и пространствена среда. В БАН се създаде работна група по социология в помощ на дейности при изработването на ОГП на София с участници като: А. Дейков, Д. Варзоновцев, Захари Стайков, Стоян Николов и други.

⁴ Запознаването ми със социологията най-напред стана чрез проф. арх. Маргарита Тодорова и майка ѝ – Вела Етърска или „баба Вела“, както я наричахме ние, студентите на дъщеря ѝ. Тя бе известен юрист, прогресивна личност и член на групата по социология на проф. Кинкел преди 1944 г. С риск за живота си тя е спасявала през Войната еврейски деца, извеждайки ги от България.

СЪВРЕМЕННИ ГРАДСКИ КОНТРАСТИ

Град София

НОВА ГРАДСКА ГРАДОУСТРОЙСТВЕНА ПОЛИТИКА

Валери Иванов

Проф. д-р арх. Валери Иванов е дългогодишен преподавател в УАСГ, катедра Градоустройство. Бил е и ръководител на катедрата, както и заместник ректор на УАСГ. Има обширна проектантска практика в сферата на градоустройството, териториалното планиране, жилищните сгради, търговските комплекси, спортните сгради и съоръжения.

Педагогическата му практика включва курсове и упражнения в областта на градоустройството, социалната инфраструктура, професионалната етика, практикуването на професията архитект, комуникационните умения. Има научноизследователски опит в областта на градоустройственото планиране, социалната инфраструктура, сградите на образованието и студентските общежития.

Градът е повече от място в пространството,
той е грама във времето.

Патрик Гегис

НЕОБХОДИМОСТ И ПРЕДПОСТАВКИ

През далечната вече 1990 година у нас се проведе публична кръгла маса, която събра, с цел да предначертаят бъдещето на държавата, представители на двата основни и водещи политически елити: ръководителите на БКП – реформатори, извършили радикалната безкръвна промяна в управлението на страната; новопоявилите се в стихията на времето антикомунисти и „демократи“ и представителите на класическите буржоазни партии.

За 32 години преход техните договорености доведоха до непознати в историята икономически, социални, културни и управленски промени, чиито основни характеристики бяха:

- резки и трудно предвидими политически и управленски превратности – резултат от дебалансирания преход от командно-административно държавно управление към политически плурализъм;
- тотално оттегляне на държавното управление от неговите регулативни и социални функции – и издигане на ролята на пазара като единствен фактор и регулатор в социално-икономическото развитие на страната;
- силно икономическо фрагментиране на обществото и увеличаване на финансовата диспропорция между различните социални групи; в същото време – значимо социално и икономическо маргинализиране на интелектуалния и творческия труд;
- разграждане и унищожаване на наследеното от преходната общественно-икономическа формация, без усещането за необходимост от исторически континюитет, т.е. – без да се надгради, да се усъвършенства и модернизира, да се съхранят ценности.

Какво е градоустройственото състояние на българските градове?

Съвременното българско градоустройство е резултат на няколко дълбоко погрешни явления на прехода към пазарна икономика и плуралистично политическо управление:

Реституционни закони, които възстановиха поземлената собственост в градовете в реални граници. Без да бъдат разработени необходимите регулационни планове. Без да се осигурят достатъчно терени за комуникационна, инженерна и социална инфраструктура, за паркиране, рекреация и зелени площи. Без имотите да се реструктурират и адаптират за нуждите на съвременното, най-вече жилищно строителство. Уби, и професионалисти, и управленци не предвидиха пагубното влияние на прибрзаното прилагане на тези закони върху българските градове, които за десетилетия напред загубиха шанс, в определени зони, за модерно градоустройство. *Резултатът* е изявено господство на автомобила над човека, особено в новоизградените територии за обитаване, недостиг на детски градини и училища, на спортни и паркови пространства, на обслужващи обекти, застроени зелени площи и вътрешноквартални пространства и пр.

Абдикация на държавата от регулативни и управленски функции в градоустройственото планиране и проектиране, успоредно с приоритизирането на пазарните подходи и корпоративните амбиции за максимални печалби. *Резултатът* е презастрояване на атрактивни градски зони и геометрично деформирана архитектурна естетика – продукт на историческата геометрия на имотите, формирани предимно за земеделски дейности, а не за модерно застрояване, както и на комерсиалната амбиция за максимална разгъната застроена площ.

Липса на ясна стратегическа визия за развитие на българските градове при обществено необходим, целесъобразен баланс между частни, корпоративни и публични интереси. *Резултатът* е урбанистичен хаос и градоустройствени деформации с дългосрочен отпечатък върху развитието на градовете.

Фрагментарен подход към планирането на българските градове (придобил гражданственост с термина „на парче“), довел до застрояване в отделните имоти без взаимна логична обвързаност и без ясна теза за цялостно комплексно развитие на територията, с всички необходими функционални компоненти на модерния урбанизъм. *Резултатът* е градски зони без единен градоустройствен облик и със сериозни дефицити на комуникационна, инженерна, зелена, социална инфраструктура.

Маргинализиране на откритите публични

пространства – и като планиране, и като проектиране, и като строителство, и като ползване. Ценният практически и теоретичен опит от 70-те и 80-те години на миналия век (площадни и пешеходни пространства в редица български градове – Видин, Пазарджик, Благоевград, Лом, Варна и пр.) беше изоставен и забравен. *Резултатът* е сива, бездушна, нехуманна, нездравословна и пространствено недостатъчна публична градска среда.

Неефективно градско градоустройствено управление

Кои са недостатъците и проблемите – продукт на неефективното градско градоустройствено управление?

Липсва управленска воля за професионално и перспективно справяне с проблемите на градската среда. Все още управленският преход е доминиран от фрагментарното, стихийно, несъответстващо на обществените интереси градско планиране (в Столична община вече се появяват и нови позитивни идеи).

Тромавите административни процедури по съгласуване, одобряване и пр. на устройствените планове (ОУПО, ОУП, ПУП) изискват необосновани времеви срокове и усилия от проектантите и генерират корупционни практики. Управлението на административните процедури не винаги е поверено на компетентни, качествени, модерно и отговорно мислещи професионалисти, а не рядко – на „специалисти“, конюнктурно удобни и защитаващи лични и корпоративни интереси

Липсва ефективно работеща система за контрол на прилагането на устройствените документи и за регулярната им актуализация – което позволява отклонения от изискванията им или работа с документи, несъответстващи на текущата градска проблематика. Липсва и ефективен контрол, особено след приключване на строителството, което позволява самодейни, често груби строителни своеволия (надстройки, пристройки, остъклявания и пр.), разрушаващи естетиката на града.

Проблемите на криворазбраната свобода

Свободата не е само правото и възможността да решиш собствените си проблеми, а да го направиш, без да възпрепятстваш другите и обществото. Да ги решиш с разбирането, че всеки от нас е отговорна и неделима част от нещо голямо, важно и необходимо, наречено общество. Да отстояваш обществените потребности означава да защитаваш и своите собствени интереси. Декларацията за правата на човека и

гражданина от 1789 г. определя свободата като „Възможност човек да прави това, което не нанася вреда или щета на друг човек“. Къде са проблемите на криворазбраната свобода:

- Гражданското общество все още е фрагментирано, спорадично и неорганизирано. Все още не сме общност, а сбор от индивидуалисти. Генерира се мощна гражданска позиция спрямо градоустройствени безобразия, но не и сериозен и аргументиран коректив на управленските политики.

- Обитателят не се идентифицира с градската среда, а с индивидуалната си собственост – и остава незаинтересован, безотговорен, а често и агресивен към тази среда.

- Липсва позитивен съиздателен диалог между участниците в териториално-устройствения процес. Доколкото съществува, той е доминиран от негативизъм, отрицание, от, модерно казано, „хейтърство“.

- Приоритет за строителния бизнес е бързо изграждане на строителен продукт и бърза пазарна реализация, а не създаването на качествена градска среда, която той да усъвършенства.

А сега накъде в градоустройственото планиране?

Модерният град вече не е от функционален тип, т.е. сбор от монофункционални зони за обитаване, труд, отдих, обслужване (според Атинската харта), а полурешетка (според Кристофър Александър) – сложен, динамичен, полифункционален организъм. Неговото планиране изисква комплексен, дългосрочен и цялостен подход.

Подходът към това планиране изисква:

- **Силна управленска Воля**, значителен финансов ресурс, сериозен организационен капацитет, мощна институционална подкрепа. Значимите градоустройствени инвестиции са продукт на благоприятното съчетаване на посочените фактори: Дефанс в Париж, доковете в Лондон, централната зона на Благоевград и мн. др.

- **Професионално обосновани съвременни ОУП** – необходим, категорично актуален, съвременен и мощен професионален инструмент за прогнозиране, планиране и управление на селищните територии. Крайно наложително е в общинските администрации да се създаде

урбанистична управленска структура, която да изготвя задания за ОУП, да поддържа актуалността им, да отразява нововъзникващи проблеми в плановете документи, да контролира изпълнението им и пр.

При характеристиките на българския преход, ОУП е изкуство на възможното, а не винаги на желаното. В този контекст те имат няколко функции. *Първо*, да формулират обоснована дългосрочна визия за стратегическо териториално развитие на градовете и то в контекста на модерните световни тенденции. *Второ*, да предлагат възможности за балансиран, комплексен, многофакторен подход за решаване на урбанистичните проблеми в условията на конкретен природо-географски и антропогенен контекст и в съответствие с интересите и потребностите на ползвателите. *Трето*, да създават условия за регламентиране на целесъобразни, професионално аргументирани политики, подходи, мерки, действия за оптимална намеса в урбанизираните територии.

- **Анализ на добрите световни практики** като теория и реализация (публикуваните в последните години у нас изследвания на световно значими урбанисти като Ян Гел, Джеф Стек, Джейн Джейкъбс¹, са изключително позитивен пример) и тяхното преосмисляне и адаптиране към пространствените, социалните и културните условия на българските градове.

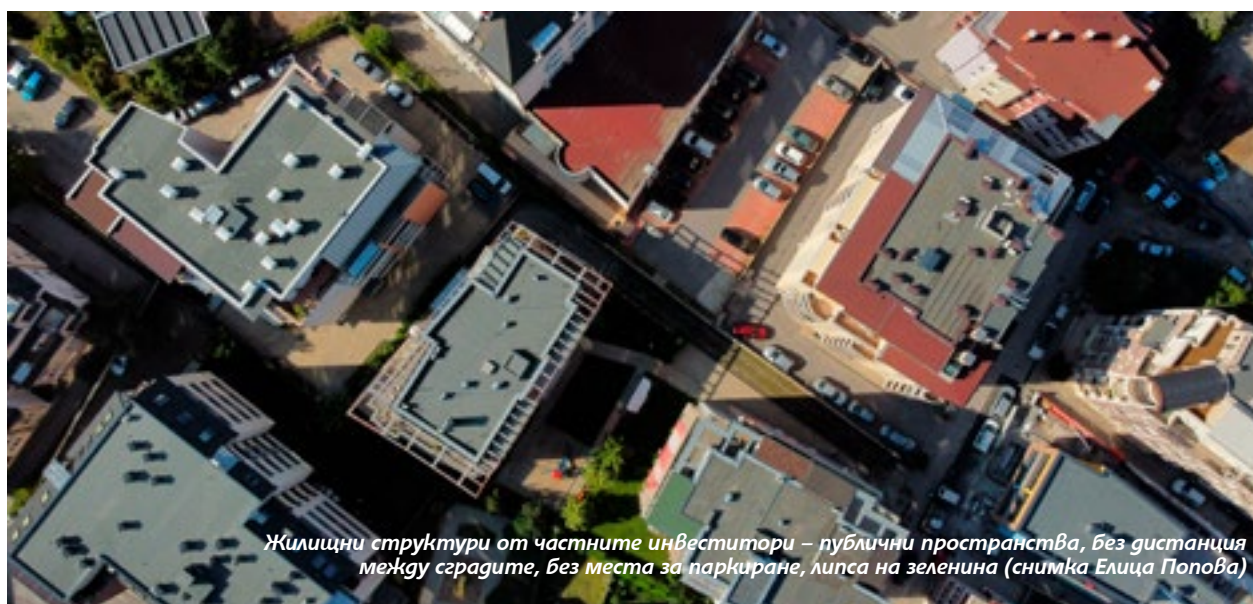
- **Съвременно интерпретиране на извечни и исторически доказали се български градоустройствени традиции** – природо-съобразна селищна организация, градски междан, търговски сокак, богато озеленяване и пр.

- **Конкурсно творческо начало** в процесите на планиране и проектиране на градската среда (включително с участие на чуждестранни специалисти като проектантите и журюри). В това отношение действащата нормативна база тремаво и страхливо следва проблемите, вместо да ги решава смело, модерно и категорично.

- Спазване, последователно и неотклонно, на основополагащото и принципно изискване за **създаване на адекватна на човешките потребности селищна материална среда**. Тя, от своя страна, със своите естетически, хуманни, обемно-пространствени, екологични и други характеристики, освен да осигурява условия за основните човешки дейности, има важната функция и да възпитава към красота, ред, спокойствие, законност, хуманизъм – ценностите, които с основание наричаме европейски.

- **Нова урбанизационна култура** и на обществото, и на управлението, и на

¹ Гел, Ян (2016) Градове за хората. Жанет 45, Пловдив. Спек, Джеф (2019) Пешеходен град. Жанет 45, Пловдив. Джейкъбс, Джейн (2018) Смъртта и животът на големите американски градове. Стефан Добрев, София.

бизнеса, която включва: граждански контрол за отстояване на обществените интереси и ново отношение към средата, която употребяваме и в която живеем – здравословна, хуманна, сигурна, екологична, жизнена. Това включва и сериозна управленска организационна инициатива и финансов ресурс: целенасочена, активна, комплексна стратегическа политика на градските и държавните власти.

- **Съобразяване със значими и актуални обществени явления.** Обществото продължава да се фрагментира. Формират се различни социални групи – например, от млади, образовани, елитни и високоплатени специалисти. И те желаят да обитават качествени, комплексно устроени и осигурени градски територии с предпочитания към еднофамилните жилища и в общности със сходни възрастови, професионални, финансови характеристики.

- Включване във всички нива на процесите по пространствено планиране на **млади, професионално подготвени, модерно мислещи специалисти**, каквито подготвят например специалност „Урбанизъм“ на УАСГ и други висши училища с акцент върху планирането на териториите.

И още нещо много важно!

Все още нашата градоустройствена практика приоритизира *градското проектиране* – безспорно много важна творческа дейност, но свързана с обеми, пространства, дизайн, естетика. А градът най-вече следва да се *планира* – комплексно, модерно, стратегически, с управленска воля и гражданско участие.

Всичко това изисква и качествена промяна в парадигмата на градската политика, свързана с градското планиране и проектиране.

АКЦЕНТИ И ПРИНЦИПИ

„Войната е продължение на политиката с други средства“, казва известният пруски генерал Карл фон Клаузевиц (1780-1831). Перифразирана и отнесена към града, тази мисъл може да се интерпретира така: „Градоустройството е продължение на политиката със средствата на градското планиране и проектиране“.

Ще предложа собствена теза за това какво е градска политика в градоустройството: **Интегрална система от управленски въздействия върху градската територия – социални, икономически, физически, екологични, устройствени, които за определен времеви период постигат устойчив баланс между динамиката на човешките**

потребности и относителната статика на градската материална среда с цел – формиране на оптимални условия за възпроизводство, както на обществото като цяло, така и на отделните човешки индивиди.

Градът и градската политика

Така разгледана, градската градоустройствена политика предлага ясно формулирани компоненти, съобразени с изискванията на българските нормативни документи и съвременните европейски постановки:

цел – формиране на оптимална комплексна среда за възпроизводство както на обществото като цяло, така и на отделните човешки индивиди;

срок – определяне на времеви период, съответстващ на изискванията за планиране, заложи в Европейските документи при отчитане на националните специфики;

характер на дейностите – предвиждане на обоснован комплекс от управленски дейности във всички аспекти – социални, икономически, физически, екологични, за въздействие върху градските територии с отчитане на техния потенциал;

средства – създаване на устойчив баланс между динамично променящи се човешки потребности (обществени и индивидуални) и относително статична материална среда;

Ще акцентирам на някои основни, но маргинализирани, според мен, компоненти на необходимата модерна градска градоустройствена политика.

Градът и единението

Обществото е с изключителна чувствителност, породена от засилваща се неудовлетвореност – резултат от маргинализирането на социалните интереси, от липсата на справедливост, предвидимост и устойчивост, от дефицита на истинска свобода. Затова е необходимо единение:

- **Единение – гражданско.** Диалог с всички участници в териториално-устройствения процес не на база на безпринципни компромиси и задкулисие, а в името на качествена градска среда и отстояване на социалните интереси.

- **Единение – професионално.** Развитие на професионалните структури и сдружения като значими организации с аргументирана и отстоявана професионална и гражданска позиция по проблемите на градската среда.

- *Единение с управленските структури.* Професионално обосновано участие на актьорите в урбанистичния процес в създаването, прилагането и усъвършенстването на всички политики, планове, дейности, свързани с градската среда.

Обществото е сбор от индивиди – от нас. И е такава, каквото си го направим всички ние. Нека бъдем не само критични, но и обективно самокритични. Нека всеки се погрижи и усъвършенства своята собствена среда – материална, духовна, културна, социална, семейна. Да бъдем свободни, но и да не възпрепятстваме свободата на другите.

Градът и диалогът

За създаването на хармонична, устойчива и модерна градска среда трябва да има и консенсус на всички заинтересовани страни – граждани, управляващи, бизнес и пр. За да се постигне консенсус, е необходим диалог. А градският диалог е нарушен най-вече поради разбираната по „нашенски“ свобода, която вече коментирахме. Какъв диалог е необходим:

- *Като характер:* позитивен, рационален, съзидателен.

- *Като нива:* между всички участници в териториално-устройствения процес – управленски структури, граждани, граждански сдружения, бизнес, проектанти, строители и пр.

- *Като организация:* в реална градска среда, с реални участници, с реални проблеми и реални решения.

- *Като подход:* откровен, равнопоставен, в който всички се чувстват значими.

- *Като баланс:* между индивидуални (частни) и обществени (публични) интереси при безспорен приоритет на вторите.

- *Като философия:* планиране, изграждане и експлоатация на публичните пространства (площади, търговски улици, пешеходни зони, паркови територии) в условията на различни собствениности – частна, общинска, държавна, корпоративна, смесена.

Градът и градските трансформации

Според мен, предстоят сериозни, но и позитивни социално-икономически промени, свързани с установяване на устойчива обществена, управленска и финансова стабилност. Както и значими трансформации на градската среда, които може да се разглеждат в няколко аспекта:

- Необходимостта от съществена **реконструкция на централните градски зони** и то в условията на висока степен на застроеност, физически и морално остаряла комуникационна и инженерна инфраструктура и недостиг на места за паркиране.

- Перспективите пред **индустриално изградените жилищни комплекси**. Убеден съм, че при безспорно добрите им градоустройствени решения и сполучливите в архитектурно-функционално отношение проекти на сградите, те са оптимистични – при качествено саниране, формиране на имотна структура, благоустройство и доизграждане на обектите за социалната инфраструктура.

- **Постсоциалистическото жилищно строителство**, реализирано без необходимата градоустройствена аргументация и подчинено на погрешния подход за фрагментарно, „на парче“ имотно застрояване и максимална застроена площ, се нуждае от сериозни намеси – да се оптимизират комуникациите, да се осигурят места за паркиране, да се доизградят обекти на социалната и зелената инфраструктура, благоустройство.

- Въпросът за **публичните пространства**, за тяхното модерно планиране, проектиране и използване, за техните функционални, естетически, екологични качества. Предпоставят ли оптимална среда за ползотворни социални комуникации? Предлагат ли възможности за удовлетворяване на сложния и динамичен комплекс от индивидуални и обществени потребности от публични услуги? Създават ли съвременни условия за градски дебат? Формират ли модерна комплексна градска среда?

- **Новите градски територии** (предимно жилищни) се създават най-вече като квартали-спални, без необходимата комуникационна, инженерна, социална и зелена инфраструктура. Належаща е тяхната трансформация в модерна комплексна среда за обитаване, обслужване, рекреация, спорт, а и труг.

- **Индустриалните зони**, наследени от предходната обществено-икономическа формация. Българският бизнес предпочита да усвоява нови територии, необременени от застрояване и от физически и морално остаряла инфраструктура. Проблемът за конверсията на тези зони (подобен е проблемът и с бившите военни територии) тепърва трябва да намира своето теоретично, нормативно и практическо решение:

Градът и градското градоустройствено управление

На какви **основни принципи** следва да се усъвършенства градската градоустройствена политика?

- постигане на целесъобразен и устойчив баланс между публичните, корпоративните и индивидуалните интереси при безспорно приоритизиране на обществените;

- нарастване на социалната отговорност на строителния бизнес и активното му привличане към обществено значими и полезни каузи, свързани с градската среда;

- разработване на обосновани, конкретни и реалистични стратегически документи, свързани с урбанистичното развитие;

- формиране на модерни публични градски пространства, които да мотивират креативен граждански диалог.

Считам, че **основните проблеми**, които предстои да се решат, могат да се структурират в три групи:

- *Организационни:* стимулиране на рационални градоустройствени подходи и практики, които не прилагат максималните допустими стойности на устройствените параметри. Постигане на целесъобразна гъстота на обитаване, достатъчно места за паркиране, оптимална социална и зелена инфраструктура. Прилагане на комплексен подход с участието на всички заинтересовани страни (община, граждани, професионалисти, бизнес и пр.) в процеса на планиране, проектиране, изграждане и управление на градската среда.

- *Икономически:* разработване на финансови и управленски механизми за регулиране на устройствените параметри на териториите с цел оптимална защита на обществените потребности и интереси, вкл. в условията на смесена собственост.

- *Юридически:* дефиниране на ангажиментите на общината по организацията и управлението на комуникационната, инженерната, социалната и зелената инфраструктура при комплексно градоустройствено планиране, дори и ако са изградени и дарени от инвеститора. Усъвършенстване на нормативните документи и административни процедури с оглед оптимизиране на процесите при комплексно градоустройствено планиране и проектиране.

Градът и технологиите

Теорията за „умните“ градове е резултат от значими явления в съвременния глобален свят: дигитализация, комуникационни потоци, рециклиране на отпадъци, кръгова икономика, мобилност и пр.

В модерния град вече има множество „умни“ явления: „умно“ осветление, „умен“ контрол върху чистотата, „умна“ сигурност, „умен“ транспорт,

„умен“ подход към отпадъци и дъждовни води и пр.

Това прави ли града „умен“? По-скоро не!

Актуалната епидемична обстановка изяви сериозни недостатъци на българския „умен“ град: тесни комуникационни пространства, маломерни жилища с ограничени възможности за работа в „домашен офис“, недостатъчни като брой и площ зелени територии, неефективен и нездравословен обществен транспорт, дефицит на ясна градска сигнатура за разположение на хора и предмети и пр.

Очевидно е необходима промяна на парадигмата на съвременния град – от отделни „умни“ органи (елементи) да се формира цялостен „умен“ градски организъм, гарантиращ технологичност, сигурност, здравословност, хигиена, естетика, екологичност, виталност. И устойчиво и безконфликтно адаптиране към динамиката на природните и антропогенните промени и социални потребности.

Вместо заключение

Тези, а вероятно и много други проблеми трябва, според мен, да са модерните, значимите, актуалните акценти на съвременната градска градоустройствена политика.

Как си представям продукта на тази политика?

Добре обмислени, професионално аргументирани, стратегически обосновани, комплексно проучени, цялостно разработени градоустройствени планове и проекти, доминирани от красота, функция, зеленина, виталност. Хуманни проекти, удовлетворяващи всички потребности на обитателите и особено важно – респектирани от урбанистичния контекст на средата. Или, академично изказано – с уважение към нейния природо-географски и антропогенен социокултурен контекст. Времето на революциите като че ли отмина. Съобразяването със сътвореното от предшествениците, отчитането на традициите и модерното им транслиране към бъдещето, според мен са водещи принципи в съвременния урбанизъм и архитектура. Теорията го нарича „устойчиво развитие“.

Разсъжденията в настоящата статия експонират по-нетрадиционен поглед върху същността и значимите компоненти на градската градоустройствена политика, които все още не са в достатъчна степен във фокуса на управленците, гражданите и професионалистите. И да генерира необходимия креативен, конструктивен и позитивен дебат.

Трябва винаги да си малко невероятен!
Оскар Уайлд

Матера, Италия (снимка Stefano Dinunno, unsplash)

Градовете са красиви, защото са били създавани бавно, изградени от времето. Градът се ражда от кълбото от паметници и инфраструктура, култура и пазар, национална история и всекидневни случки. Нужни са 500 години, за да се създаде един град.

Ренцо Пиано, архитект

Най-великите произведения на архитектурата са по-скоро продукт на обществото, отколкото на индивидите; по-скоро потомство на усилията на нацията, отколкото на вдъхновеното прозрение на гения.

Виктор Юго, писател

Има нещо истински интересно в съвременния урбанизъм: Единственият модел е универсалният модел. Нараства неспособността да се вземат под внимание достоинства и качествата на мястото и след това да се гради върху тях. Единственото нещо е цялостната трансформация.

Рем Кулхаас, архитект

Но в практиката генералните планове се провалят – защото създават тоталитарен ред, а не органичен. Те са твърде сковаващи; не могат лесно да се адаптират към естествените и непредсказуеми промени, които неизбежно се появяват в живота на всяка общност.

Кристъфър Александър, архитект

КАК РАСТЕ СОФИЯ? ОТНОВО ЗА ВИЗИЯТА ЗА СОФИЯ ПРЕЗ 2050 ГОДИНА

Антоний Гълъбов

Доц. Антоний Гълъбов е социолог и публицист, преподавател по социология на политиката и културата в Нов български университет. Води лекции и в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2008 г. е съветник в Кабинета на Председателя и Главен експертен сътрудник в Национален център за парламентарни изследвания при Народното събрание на Република България.

Автор на три монографии – „Граничната идентичност. Социологически профили на отклоняващо се поведение“, „Отклоняващо се поведение в училищна среда“, „Социология на политическото действие“, над 80 научни статии на български, френски, английски и немски и повече от 600 в периодични печат. Вицепрезидент на Научния съвет на международната асоциация EUROPA във Франция; член на Управителния съвет на Ecole Supérieure de la Francophonie pour l'Administration et le Management (ESFAM); експерт на Асоциация „Прозрачност без граници“ към Transparency International. Консултант и експерт на неправителствени организации и граждански инициативи. Кавалер на Ордена на Академичните палми на Френската република.

Прогнозируем ли е градът?

Изследователското поле на такъв анализ е ограничено от два основни проблема, обект на интензивни научни дискусии. Първият е свързан с ограничените прогностични възможности на социологическия анализ. Доколко социологическото познание за развитието на съвременното общество ни позволява да се ангажираме с прогноза за бъдещото му развитие? Как социологията на града би могла да допринесе за насочването на това развитие в стратегически план? Рисковете тук са свързани с претенцията за откриване на дълбинни структури на обществото, които биха могли да предопределят бъдещето му. Това е холистична представа, която ограничава възможностите за изследване и оценка на обхвата и динамиката на социалната промяна.

Социологията на града, в перспективата на

структурния функционализъм и системната теория, много по-често е насочена към изследване на устойчивостта и повторемостта. Предмет на анализ са институциите, успели да се съхранят, независимо от промените във външната среда. Тази социологическа традиция предоставя подходяща основа за прогноза, доколкото изследва формите и устойчивостта на определени социални отношения в градското пространство. Чрез нея бихме могли, с висока степен на надеждност, да се опитаме да определим онези елементи на градската среда и модели на поведение в нея, които ще останат относително неизменни или ще претърпят минимални промени.

Критиката към този подход най-често е съсредоточена върху ограничените познавателни възможности спрямо социалната промяна. Поставянето на акцент върху устойчивостта на системата традиционно оставя встрани въпроса за динамиката и факторите на нейната промяна. На свой ред, именно тук е

предимството на социологията на конфликта, конфликтологията или най-общо – конфликтния анализ на града. Тази перспектива е с много по-висока чувствителност към промяната. Изследването на града като пространство на конфликт позволява не само да се установят основни линии на противопоставяне, социални неравенства и динамика в ситуациите, но и да се направи следващата стъпка – постигането на компромис, а с това и промяна чрез установяването на нова норма (по начина, по който изследва това Ралф Дарендорф).

Диалогът между тези две социологически парадигми е довел през изминалия почти един век до по-завършена представа за конфликта и неговото значение в развитието на социалната система (например, в перспективата на Луис Козер). Но по-съществено е това, че подходите на двете направления могат да бъдат съчетани така, че да създадат необходимата основа за позитивен отговор на въпроса за прогностичния потенциал на социологическия анализ на града.

Вторият проблемен кръг от въпроси е определен от представата за „управляемостта“ на града, от голямата тема за градските политики и урбанизма. Доколко градът може да бъде управляван или просто трябва да бъде оставен да се развива? Дискусията е още по-интензивна по отношение на съвременния град при увеличаващия се брой заинтересувани страни и динамичните промени в средата за реализация на публичните политики. Процесът на вземане на решение става все по-сложен и изисква все повече време. Основните фактори, които му влияят, се променят все по-бързо. Постигането на минимално необходимо съгласие е все по-трудно, а в резултат много често крайният продукт почти не кореспондира с предварително заявените намерения.

Представата за развитието на града като процес, който подлежи на цялостно планиране и управление, многократно е подлагана на съмнение. В същото време, напълно сигурно е, че градските политики, реализирани от местните власти, оказват влияние върху развитието на града. Техен основен инструмент е регулацията, установяването и спазването на определени правила. Но достатъчно ли е това, за да твърдим, че градът се развива именно според планираните и провеждани публични политики? Каква е относителната тежест на фактори, които понякога сме склонни да определяме като „случайни“ по отношение на градското развитие?

Прогноза за София?

По какъв начин градската социология може да структурира смислена перспектива за бъдещото развитие на София? Къде би трябвало да се постави акцент – върху устойчивите характеристики на града (датиращи от римската епоха), върху сравнително краткотрайните и бурни промени, обозначили дълбоките социални трансформации през последните тридесет години, или върху една по-схематична представа за възможното развитие на големите европейски градове в обзора перспектива?

Към това трябва да добавим и въпроса за времевия интервал, спрямо който би могла да се направи прогнозата. Хоризонтът до 2050 година изглежда подходящ за стратегическо планиране и по различен начин вече присъства в рамките на процеса на планиране на политиките в Европейския съюз. Този времеви обхват е достатъчно голям, за да се проследят и анализират по-дългосрочни тенденции, както и да се оценят възможностите за поява и развитие на напълно нови феномени, които не подлежат на прогнозиране.

Бихме могли да приемем, че имаме относително надежден ориентир спрямо изминалия период от началото на демократичните промени в България. Този тридесетгодишен интервал в развитието на София може да ни ориентира както по отношение на относително устойчивите и повтарящи се структури и форми на социални отношения, така и спрямо динамиката и характера на социалните конфликти в градската среда. Факторите, определили развитието на София, няма да бъдат същите и през следващите тридесет години, въпреки че някои от тях изглежда, че ще продължат да имат своето влияние.

Пост-тоталитарният град

Тоталитарните режими поставят свой отпечатък както върху развитието на държавните институции и управлението, така и върху градската среда. Белезите са четими, могат да бъдат разпознати и интерпретирани. Те не се свеждат единствено и само до архитектурните особености, но в много по-голяма степен са определящи по отношение на установените социални отношения. В българския случай, към това трябва да се добави и изключително

важната роля на формата на собственост и градоустройствената политика.

Поне две групи от съществени промени определиха развитието на София след 1990 година: отмяната на т.нар. „софийско жителство“ и възстановяването на частната собственост. Първата ускори миграционните процеси, докато частната собственост и пазарното ѝ развитие продължават да оказват съществено влияние върху процеса на урбанизация.

Пост-тоталитарният град преминава през специфични процеси на социална трансформация. Взаимно ускоряващите се миграция и урбанизация доведоха до нарастване на населението на София, но и до ускорено изграждане на жилищни сгради. През 90-те години, поради икономически, но и политически причини, градът не успя да реализира мащабни проекти в транспортната мрежа и инфраструктурата. С началото на целенасочена политика в това отношение, възможностите за ефективно насочване на урбанистичните процеси се подобриха.

Макар и парадоксално на пръв поглед, възстановяването на частната собственост и пълноценното ѝ управление доведоха до затваряне на част от градското пространство. Публичните пространства бяха ограничени, а това на свой ред доведе до повишаване на общото равнище на конфликти, свързани с достъп, преминаване и обитаване. През следващия период постепенно трябва да бъде увеличаван дялът на публичните пространства при стриктно съблюдаване на достъпността и възможностите за свободно преминаване.

В края на тридесетгодишния период може да приемем, че инструментариумът на управлението на града вече не се свежда само до регулация и контрол върху спазването на приетите норми. Хората развиват града и определят неговата динамика. Местната власт е лидер, но и партньор, който формулира цели, постига съгласие и насочва усилия към постигането им – но не е единственият фактор в развитието на София.

Изграждането на нова транспортна мрежа и комуникационна инфраструктура придобива все по-голямо значение. Развитието на мрежата на подземната железница има съществено значение вече не само за транспортната достъпност и свързаност в града, но и за пазара на недвижими имоти, влияе пряко и върху инвестиционните намерения, особено в жилищното строителство. Всяка следваща станция на метрото насочва

процесите на урбанизация и на свой ред влияе върху миграционните траектории в самия град.

Онова, което би трябвало да започне да се случва в началото на следващия тридесетгодишен период, е градското управление да изпълни с конкретно съдържание представата за гражданско участие в процеса на вземане на решение. Този определящ за качеството на демокрацията критерий има изключително значение при реализирането на съвременните публични политики. Обществениите консултации и пълноценното участие на гражданите в управлението не само осигуряват по-висока ефикасност и ефективност на публичните политики, но са и един от най-важните инструменти за управление на конфликти.

Визията за София

Приетата Визия за София към 2050 година я определя като *„...компактен, многообразен и адаптивен град, управляващ умело ресурсите си и включващ гражданите в решенията за бъдещето, за да създава и поддържа разнообразни възможности за развитие и високо качество на живот“*¹. Визията отразява волята за насочване на градското развитие, която бе възможно да се генерира в периода на приемането ѝ, но развитието на града ще наложи определени промени в нея.

София е петнадесети по големина град в Европейския съюз; разположен почти в географския център на Балканския полуостров; с профила на сравнително бързо развиващ се голям град, който оказва влияние върху територията в разрастваща се периферия. Това е ключова характеристика, доколкото отразява връзката между миналото – местоположението на Сердика по отношение на Via militaris в Римската империя като опорен, средищен град между Белград и Истанбул – и съвременната европейска и регионална свързаност. Всяка от тези характеристики кореспондира с историческото развитие на града и едновременно определя неговите перспективи.

София има потенциал да разгърне влиянието си в много по-широк регион от сегашните административни граници на областта и дори района за планиране, насищайки с все повече дейности и услуги териториите до западната

¹ <https://vizia.sofia.bg/>

ни граница и отвъд нея. Спрямо моделите на пространствено развитие, София има потенциал да разшири териториалното си влияние в рамките на двеста и повече километра през следващите десетилетия. Разбира се, запазването на модела на пространствено развитие, насочен към умерен полицентризъм, може да се окаже цел, изискваща непрекъснати и системни усилия.

Нормата на София е да бъде открит град, който създава възможности за преминаване и поддържане на ритъм на живот с различна скорост. Развитието му зависи от запазването на неговата откритост. Всяко затваряне на пространството или опит да се „удържи“ градът в определени граници, увеличава конфликтния потенциал и забавя развитието му. В този смисъл, очакването София да бъде компактен и концентриран град има нужда от преосмисляне. Градските политики може да бъдат насочени към интензивно реализиране на нови проекти върху терени, които досега не са били обект на инвестиционен интерес, но опитите София да бъде мислена като град, който ще остане в предварително зададените си рамки, няма да доведат до резултат.

Ясно очертана тенденция е жилищното строителство и обитаването да се ориентират към Витоша. Това ще остане устойчива характеристика на града и през следващите десетилетия. Северните територии ще продължават да се насищат с транспортни и логистични функции, но много по-рядко свързани с обитаване. Постоянното население може да достигне 4 милиона жители, но много по-съществен ще е ръстът на онези, които преминават, работят или временно пребивават в града. Напълно възможно е градът да заобиколи Витоша, в зависимост от развитието на транспортната свързаност.

Когато казваме, че София би трябвало да бъде „зелен град“, това включва поне три различни компонента: град със съхранена природа; град, поддържащ свой собствен екологичен баланс; и град, чиято околна среда осигурява необходимото благосъстояние на човешкото живеене и

развитие. Всеки от тези три аспекта изисква специфичен подход. Политиките, насочени към тях, се различават все повече помежду си в съвременното публично управление. „Зелен град“ би трябвало да означава постигане на висока степен на съгласуваност между тези три групи публични политики. „Зеленият преход“ ще засегне съществено София, но и ще предостави още повече възможности за развитие на различни скорости.

София ще продължи да бъде свързан и свързващ град и през следващите десетилетия. Това означава, че се вписва в съществуващата среда, включително транспортна и комуникационна; и в същото време – осигурява свързаност, чрез своето развитие, между различни стилове и възможности за живеене, икономически условия и публични услуги.

Определението за интелигентен град включва също прилагане на високи технологии и установяване на интелигентна свързаност и специализация в различните равнища на използването им, така че да не водят до задълбочаване на т.нар. дигитални неравенства, което е основа за съществена част от конфликтите в градската среда. През следващите години, независимо от бързото развитие на електронните услуги, трябва да бъде съхранена хибридна компетентност – on-line, в мрежата, но и off-line. Това е социално измерение от съществено значение при съществуващите генерационни и образователни неравенства. Интелигентното развитие предполага да се удовлетворят очакванията на по-младите и високообразовани граждани, желаещи да се възползват от всички предимства на съвременните информационно-комуникационни технологии, но и на онези групи, които все още не могат да привикнат към тях.

През 2050 година София все така няма да старее, но ще продължи да расте като открит, интелигентен, „зелен“, свързан и свързващ град. Най-важното условие на управлението, както и досега, ще бъде поддържането на открити пространства и осигуряването на преход, качество на живот и обитаване в различен ритъм.

КОНКУРС-СЕМИНАР

„СОФИЯ СЛЕД ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ“, 1979 Г.

Никола Каменов

Статията Конкурс-семинар „София след петдесет години“ е публикувана в бр. 9/1979 г. сп. Архитектура, неин автор е ст.н.с. I ст. арх. Никола Каменов. Тук се препечатват извадки от нея, свързани с темата на настоящия брой Архитектура и общество, защото тя предоставя възможност да се проведе паралел между прогнозите за развитието на София преди четиридесет години и реалното ѝ сегашно състояние.

Наред с откритието кой от участниците в конкурса е отгатнал бъдещето, бихме могли да преценим и способността на архитекта да прозре динамиката на сложна социално-пространствена система като града. Наследник на „София след петдесет години“ е статията в настоящия брой „Как расте София? Отново за визията на София през 2050 г.“. Този път прогнозата е на социолог – доц. д-р Антоний Гълъбов, който ни води още тридесет години напред в неизвестното, осигурявайки приемственост в опитите да се предскаже битието на столицата.

В чест на стогодишнината от обявяването на София за столица Съюзът на архитектите в България и Столичният общински народен съвет проведе в залите на Висшия институт по архитектура и строителство конкурс-семинар между младите български архитекти и други специалисти за изграждането на столицата и за организацията и начина на живот на нейните жители след 50 години. В конкурса участваха 25 творчески колектива, включващи около сто архитекти.

Тази „мозъчна атака“ трябваше да хвърли прожекторен лъч в пространствената организация и естетическото оформяне на средата за труд, обитаване, обществено обслужване, отгих и комуникация на столицата и на личното и социално поведение на нейните граждани след половин век. Единствено правилното отношение към така поставената задача е да се признае нейната изключителна трудност.

Младите автори се опират на правилното разбиране за оптимална балансировка между природните компоненти на средата и мащаба на антропогенната дейност в нея, а предлаганият полицентризм поставя във фокуса си човека и оптималната за него социална и природна

среда. Нито един проект не предвижда по-нататъшно увеличаване на територията на столицата, а чрез различни децентрализационни форми се предлага да се поеме демографското и стопанското развитие, като при това интензивно натоварената столична територия се облекчава, а се обогатяват и оживяват някои близки до София неуравновесени и структурно нестабилизиращи градски райони.

Разработките предлагат това да стане или на принципа на самостоятелни сателитни селища (колективите на арх. Хр. Шинков, арх. Цв. Търпоманова, арх. П. Диков) или чрез паралелен град по южните склонове на Витоша, свързан със столицата чрез тунел (колектив на арх. Б. Павлов). Проектите на арх. Т. Булев и на колектива на арх. Б. Павлов се подкрепят взаимно, като развиват идеята за създаване на пръстен от селища около Витоша. В други проекти акцентът е поставен върху търсенето на планова и композиционна система от взаимосвързани центрове на обществена концентрация на хора.

Социалните проблеми, заемащи централно място, също са решени, по-цялостно или частично, но основното е, че повечето проекти търсят най-важното – балансът на изискванията

на отделния индивид с възможностите на социалната инфраструктура, т.е. отделният човек да има условия за социални контакти от всякакъв род и ниво.

В редица проекти вниманието е насочено и върху улицата с нейното богато разнообразие, като новото не е просто повик за „връщане към улицата“, а „прераждането“, пресъздаването ѝ в подходящо място за срещи, за изяви, за разговори и за общуване, не само за преминаване.

Важен определител за бъдещото развитие на столицата са въпросите за условията на градската среда и нарушеното екологическо развитие на значителни територии на Софийското поле. Авторите са категорични, че е необходимо концентриране, специализиране и роботизиране на промишлените предприятия и увеличаване и уедряване на зелените площи. Редица колективи насочват вниманието си към слънчевата енергия и нейното най-широко използване за подпомагане отопляването на сградите (колективи на арх. Д. Димитров, арх. С. Саралиев, арх. Ч. Кадинов, арх. Пл. Хетемов и др.).

Условно казано, слабото място за столицата е диспропорцията на обществената и

индивидуалния транспорт, както и системата, класификацията и диференциацията на уличната мрежа и нейните възли, управлението на транспортните потоци. В разработките общо се приема, че решението на транспорта е в комбинирането и съвместното действие на различни транспортни системи, като се използват надземни и подземни етажи и автоматизирани трасета за непрекъснато движение, преодолява се конфликтността в кръстовищата (колективи на арх. В. Троева, арх. Сн. Терзийска, арх. Л. Леонидов, арх. Кр. Миленов и др.).

По отношение на жилищното строителство в столицата участниците са отправили поглед значително по-напред. Основният въпрос – за необходимостта от членение и структуриране на териториите за обитаване, е решен утвърдително, като се предлагат пропорционирани стопански и социални структури в подходящо съседство с уедрени озеленени територии (колективите на арх. Г. Паничерски, арх. Ал. Александров и др.). Като се противопоставят на сегашните „твърди“ жилищни структури, авторите предлагат да се осигури възможност за „гъвкавостта“ им, условия за „саморазвитие“ и постепенно обогатяване и разнообразяване

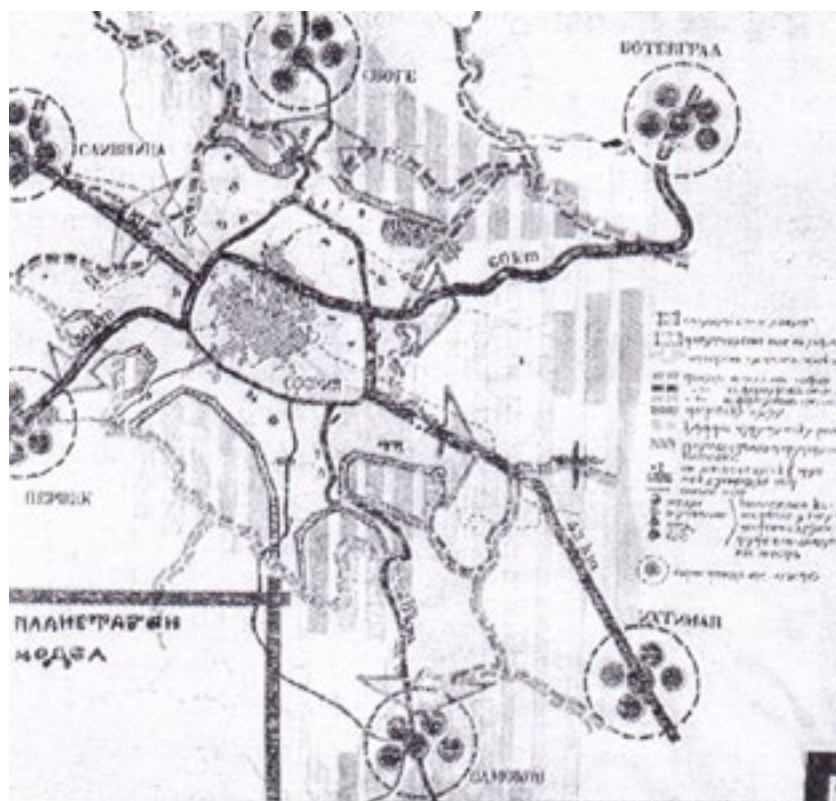
Колектив с ръководител арх. Бойчо Павлов – Първа награда.
Вариант 1 предлага развитие на селищата около Витоша
В затворен пръстен, обслужван от бърза комуникация.

Вариант 2 създава паралелен на София град, южно от
Витоша, като се прокара тунел за бързи връзки.

Арх. Тодор Булев – Първа награда
Децентрализирано развитие на града чрез
система сателитни селища около Витоша

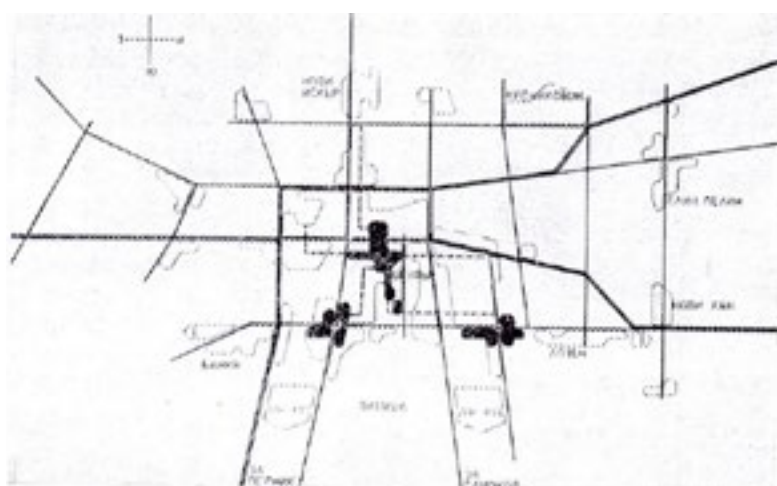

Колектив с ръководител арх. Цветана Търпоманова – Втора награда.
Основната идея е създаване на „планетарна“ система,
като се повиши значението на близки до София градове.

Колектив с ръководител арх. Чавдар Статков –
Трета награда. С оглед на бързия достъп и
оптималните климатични условия се определят
селища, които ще облекчават бъдещото
нарастване на София.

Колектив с ръководител арх. Людмил Леонидов –
Втора награда.
Вместо развитие на концентрична улична система
се предлагат преки комуникационни трасета и
обособени взаимно подчинени урбанизирани райони.

Колектив с ръководител арх. Димитър Димитров
– Първа награда.
Схеми за териториалното развитие на София
при ускорено нарастване на населението
в перспектива.

Колектив с ръководител арх. Пламен Хетемов –
Грамота.
Провеждане на движението по мощни успоредни
еднопосочни магистрали през града и облекчаване на
кръстовищата.

Венеция

Прага

Снимка sebastian stam, unsplash

ПЛОЩАДЪТ

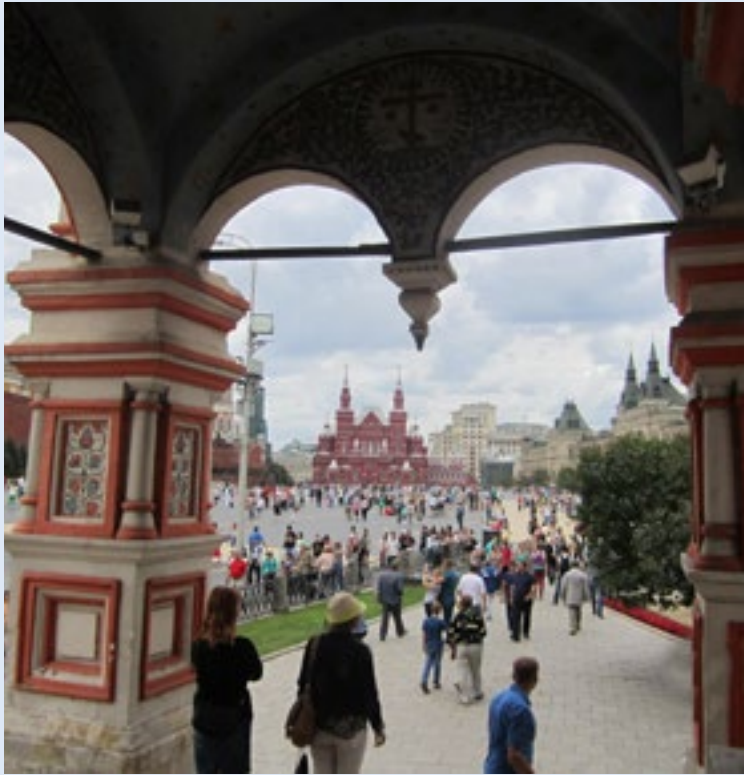

Снимка jan kolar, unsplash

Мюнхен

Санкт Петербург

Москва

София

СВОБОДА И ИЗБОР

Снимка Plamen Agov, Wikimedia Commons

Пиран, Словения

Милано

АЛФАВИЛ ИЛИ „ПОЕМАТА ЗА ГРАДА“ КАТО СТИГМА¹

Мария Дуамангиева

Практикуващ архитект с многогодишна практика. Доктор по архитектурна история и теория, гл. асистент в Института за изследване на изкуствата, БАН (2012-2015). От 2016 гост-изследовател в Свободен Университет Брюксел, лаборатория BATir, Ecole Polytechnique de Bruxelles. Хоноруван преподавател в УАСГ, НБУ и НХА с лекционни курсове „Модерна и съвременна архитектура“, „Архитектурна критика“, „Медии и архитектура“, „Архитектура – общ курс“ (2014-2018). Специализации в Institute of Environmental Studies, Хернинг, Дания и университета „St. Joseph“, Филаделфия, САЩ в областта на енергийната ефективност и проектиране на търговски сгради. Автор на научни публикации, статии и книги. Изследователски интереси: архитектурна теория, архитектурата като култура и комуникация, медии и архитектура, съвременни процеси на трансформации на изкуството в контекста на дигиталността.

*„Трябва ли да се убие архитектурата? Така, както
стоят нещата днес, да. Тъжната, бездушна
архитектура. Но не и архитектите. Обществото
се нуждае от тях. Защото с хартия, молив и сърце
те творят човешката среда“.*

Това е казал преди половин век архитектът Емил Айо – автор на оспорвания проект за оформлението на Дефанс, който през седемдесетте години на миналия век предлага сградите на модерния за времето си комплекс да се облицоват с огледала. Той проектира и градовете-спътници, *villes nouvelles*, на Париж от 1967-1971 г. – Бобини, Пантен, Грини, Шантлу.

Също е проектант на Гран Борн – жилищен комплекс с 3700 апартамента (фиг. 1).

Емил Айо е история. *Гран Борн* също е история. Изграден във време, изразено критично към монотонността на първите големи следвоенни жилищни комплекси, той е замислен като поетичен отговор на проблема със социалните жилища в Париж. В него са преместени жители от бедните квартали от 13-ти район, като част от общото

намерение да се подобри средата на обитаване на най-уязвимата част от градското население. Тук Емил Айо експериментира своята идея за жилищната територия като тих пристан, място на забавна, пъстра човешка среда – палитрата на Гран Борн включва 40 цвята. Философията на безличните модернистки кубове е оспорена от змиевидни нискоетажни спирали, които описват озеленени вътрешни пространства и затварят изкуствено огънат терен в лабиринт, в който обитаването е осмислено като приключение.

Днес, почти 30 години по-късно, *Гран Борн* е сред градовете с най-висок процент на безработица и бедност във Франция, с влошени показатели на сигурност и изключително висока степен на престъпност. Сблъсъци на обитателите с полицията са всекидневие. Сградите се рушат. Околната среда запада, в някои части редовно няма ток и вода, санитарните условия са под минимума – популациите от гризачи не са изключение.

¹ Този текст е ретроспектива на публикуван превод на статията „Поемата на града“ от „Нувел Обсерватор“, публикувана в рубриката „Портрети“ на списание ЛИК, бр. 7 от 14.02.1976 г. Всички цитати в текста, за които не е даден източник, са от тази статия.

Френското общество напълно е отхвърлило обитателите на *Гран Борн*, те са социално изключени.

Гран Борн е гето.

Гето е и зоната на друг култов проект на Айо – *Кулите на Облаците* – известни още като *Кулите на Айо* в Нантер, в покрайнините на Дефанс, от 1972-1982 г. Това са 18 цилиндрични пунктови сгради, някои на по 30 етажа, с 1607 апартамента в тях. С фриволни цветни облицовки по фасадите.

Днес ги наричат „най-грозните възможни жилищни сгради“. Проектирана с голяма амбиция за осигуряване на достъпна жилищна среда за всички, в духа на общо споделени ценности на обитаването, през 21-ви век територията представлява обиталище на хора, обречени на изключителна бедност, които не работят и нямат адекватен достъп до образование. Архитектурата е в огледално състояние на разпад. Сградите не са ремонтирани никога. Общинските власти са ги изключили от вниманието си. Това е място на страха, на градския страх, където и външни посетители, и отговорните институции еднакво не смеят да стъпят. Размерите на агресията са в стряскащи пропорции. Като единствено решение на проблема се обсъжда събарянето на сградите и разчистване на района от обитателите му.

В сърцето на цивилизования свят е отворена градска травма, в която архитектурата е един

от главните герои.

Какво всъщност се случва? Как един архитект, „един от малцината, на които френската архитектура дължи своите постижения на световно равнище“, изведнъж се оказва, че е сътворил реална дистопия, язва в тъканта на града, излекуването на която е възможно само чрез ампутация.

Всичко, което Емил Айо проектира, е под знака на стройна обща творческа концепция. То не е плод на случайно хрумване, а на внимателно обмислена, дори може да се каже преживяна философия. В пълнота може да се прочете в „*Привидно безредие, Вътрешен ред*“ – книгата, която той издава през 1975 г. Айо воюва със стерилизираната бездушна „англосаксонска“, както я нарича, стилистика на модерния град и се обявява за човешка среда „умишлено неясна, изпълнена с въпросителни и тайнственост“. Място на закрила, изненади и поезия. Където няма прави линии, където градът е крив и се създава като роман. И където растат дървета – Айо организира засаждането на по едно дърво за всеки апартамент. 1600 броя – всеки има свое дърво.

Айо провижда архитектура, с която обитателите ще успеят да се идентифицират със средата си. *Les Miserables*, клетниците, които като правило живеят в еднакви, построени по милост и по индустриален метод бездушни камари бетон, струпани без въображение, са неговият прицел и грижа. В техния си живот Айо инжектира

Фиг. 1 Емил Айо в комплекса Гран Борн (снимка Лик, бр. 7, 1976)

цвят, специални форми, растителност и много амбиция на демонстриран оптимизъм и радост от живота. Ето, казват неговите проекти – тук всичко е обмислено, вие не сте отхвърлени, създадено е за вас – живеете и се чувствайте забелязани и обгрижени. Вие сте като всички, качествените неща не са само за богатите.

Но какво се случва на практика и то веднага, не след десетилетия, когато принципно подвижните социокултурни динамики могат да променят всички оценъчни протоколи на колективни ценности? Не след 50 години, а още през 1980 г. критикът Робърт Хюс създава разбиващ с критиката си филм за BBC – *Шокът от новото* (*The Shock of the New*). Филмът изразява колективното впечатление за неудачен проект. Постигането на ефекта на разчупване на представата за безрадостна съдба, която унификацията на анонимните повтаряеми форми на големия комплекс внушава чрез избора на полихромията и мекотата на формите, чрез екстравагантността на архитектурния замисъл, явно не сработва. И комплексът постепенно запада, изоставен и маргинализиран. Допълнително е стигматизирана самата идея за социалното жилище като решение за справяне с неравенството и правото на всеки на жилище. То самото се превръща в проблем, вместо да решава проблем.

Днес градът е готов да се откаже от всички тези апартаменти, макар че през 2016 година в Париж се отчита недостиг на 300 000 жилища.

Защо се случва това? Не беше ли мечтата на Емил Ајо да създаде оригинален градски модел, човешки, поетичен? Защо това не само, че не успява, но сякаш някаква зла сила отмищава за неправилно прочетения социален казус с двойно по-голяма сила на падение на градския дух. Всичко в архитектурното решение изглежда осъзнато

и стройно. Подчинено на благородна кауза, чист градски алтруизъм. И завършва като фалирал експеримент. В особено големи размери. С купища сгради, които не работят, които никои не харесва, най-вече обитателите им.

Архитектурата е комплексна материя и причината за явленията в нея рядко е една, но ако може да се каже с едно изречение – диагнозата на случая „Ајо“ е: неправилно разчитане на социокултурната, на комуникативната ситуация. Новосъздадената среда на обитаване не е разпозната като близка, постижима и желана от своите потребители. В този случай на несработил комуникационен модел, на нея ѝ остава само да бъде враждебна и дори обект на враждебност и желание за разрушение.

Но да започнем с най-общото – как би могла една жилищна среда, дефинирана от 100-метрови кули, съпоставена в мащаба на човешкото съществуване, да бъде изобщо възприета като близка от когото и да било? Кулите се извисяват високомерно в небето, а човекът в подножието е смазан в сянката им, въпреки някак неадекватно за ситуацията оцветените им фасади. Цялата организация на пространството на тези мини градчета е авторитарна – всичко е назидателно и безалтернативно уредено. Нищо не е оставено на хората, те са лишени от избор и творчество. Не са подкрепени от средата си. Заобиколен от хиляди живеещи наоколо хора, човекът е по-сам от всякога – общите пространства са празни, никои не общува с другия.

А нали това е целта на публичното пространство, да осигури сценария на човешкия театър, който се случва в него, да го предизвика. Защото хората общуват едни с други, не със шарените настилки или керамичните дракони в аранжираните архитектурни пейзажи.

Фиг. 2 Сонгдо
(снимка Jaehyuk Lee, Wikimedia Commons)

Фиг. 3 План Вуазен, Лео Корбюзие
(снимка Wikimedia Commons)

И в това се крие още една самопораждаща се причина – психологията на обитателя на гетото. Механизмите на общуване тук са съвсем различни. Хората, които са настанени да живеят по милостта на държавата като в някакъв колективен затвор без стени, от който няма как да се спасят поради социална невъзможност и които възприемат себе си като несретници, споделят специфичен комуникативен кодекс. Съвсем различен от духа на регулярните градски общества. Зигмунд Бауман пише:

„Животът в гетото не е живот в общност. Носенето на клеймо и публичното унижение не прави от страдащите братя; то подхранва взаимната ненавист, презрение и омраза. [...] „Другите като мен“ означава другите, които са без значение също като мен, а аз съм такъв, какъвто на мен са ми повтаряли, че съм, и са ми показвали, че съм: „да бъда като тях“ означава да бъда още по-малко означим, отколкото вече съм“ [1].

За да се почувстват у дома си, тези хора нямат нужда от общите пространства, а от сигурността на индивидуалното. Тук общоприетите норми не работят, има други правила и механизмите са толкова деликатни, че непознаването им води до уродливи атрофии.

Защото Айо сякаш не прочита правилно същността на явлениято – той казва за работата си – *„Вижете колко хубави неща ви предлагам, нормално е да се опитваме да имитираме благодетелстваните“*. Точно тази прокарана допълнителната импликация, че това е единственият валиден пример за подражание, който си заслужава да бъде следван, проблематизира още по-дълбоко възможността за разпознаване и приобщаване към предлаганата среда. В ситуация на конфронтация на социалните модели, пред скоба се изважда формулата – *това е, което следва да имитираме*. И нека се престорим, че ние сме *те* с нашите змиевидни форми и весели цветове и като в детска игра да си поиграем на щастливи и осъществени.

Но това е същностна, системна измама, а социалното пространство е безстрастно, то не търпи нищо освен истината. Хората, които обитават жилища за бедни не са онези, които тяхната жилищна среда удобно е дегизирала да наподобява. Това е Потъмкинска архитектура, плоска декоративна фасада, създадена с най-добри намерения да прикрие некрасивото. Но тя е мъртвородена, защото е концептуално сбъркана; и изведнъж добива гротескните нюанси на някаква фриволна заигравка със сериозността на екзистенциалната тежест. Тогава лъжата се превръща в причина за безогледно отрицание.

Воден от човеколюбив импулс, архитектът-създател на прекрасен нов свят, всъщност без да иска показва пълно неуважение към социалната реалност и в този смисъл неговата архитектура,

въпреки естетическите си стремления, се оказва нехуманна и неработеща. Тя се преживява от обществата на всички социални нива като част от тъканта на социалните недъзи, една измама, „снизходителен алфавил“ го нарича Франк Гитран [2]. *Алфавил (Alphaville)* е филм на Жан-Люк Годар от 1965 г., разказващ за въображаемо общество на бъдещето, управлявано от компютър, който го лишава от емоции. Чувствата са забранени, човекът е роботизиран.

Само че уроците като че ли са трудни за научаване. Въпреки че обикновено опитите на хората да създадат идеален модел на предвидимо обитаване завършват с уродливи образци на принудата, в които никой не иска да живее, стремлението да се създават пълноценни градове от начало до край е безсмъртно. Само в последното десетилетие светът получи smart примери като Сонгдо в Южна Корея (фиг. 2), Масгар в ОАЕ, новопроектираният в подножието на Фуджи и управляван от изкуствен интелект Woven City... Днес сме готови да технологизираме средата си на живот до степен на пълното ѝ замразяване, да организираме доброволни гета за избрани малцина, които могат да си позволят да живеят в технологично Шангри ла във вариант 21-ви век. В тях няма допуснати грешки, но няма и възможности за творчество. Балансът на съотношението свобода/контрол е анулиран – това е не по-малко оскърбително към интелигентността на човешките същества от гетата на Емил Айо.

Всяка намеса в средата на града е спектър от културни променливи, засягаща низ от аспекти – социални, физически, психологически, културни. Това не е кой знае какво откритие. Както и истината, че най-доброто решение за социалните жилища е да отпадне нуждата от социални жилища. Но това е извънархитектурен казус. За нас остава задължението, когато атакуваме извънархитектурни проблеми с архитектурни средства, поне да можем да ги формулираме.

Да не забравяме, че историята на архитектурата е поредица от стигми, на триумфиращи и в последствие заклемявани социално-пространствени философии – да вземем примера с колоса на модерната архитектура Лео Корбюзие, емблема на тази участ (фиг. 3).

Просто пътят към ада често е постлан с добри намерения.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бауман, Зигмунд. *Общността*, 2003, Лук, стр 146.
- [2] Gintrand, Franck. *Emile Aillaud et la théorie des grands ensembles*, 2018. <<https://franckgintrand.com/2018/06/12/emile-aillaud-et-la-theorie-des-grands-ensembles/>>

кв. „Пабло-Пикасо“, Нантер, Париж

ЖИЛИЩНИ КОМПЛЕКСИ

кв. „Пабло-Пикасо“, Нантер, Париж, ръчна скица

Ла „Гранд Борн“, Париж

АРХИТЕКТ ЕМИЛ АЙО

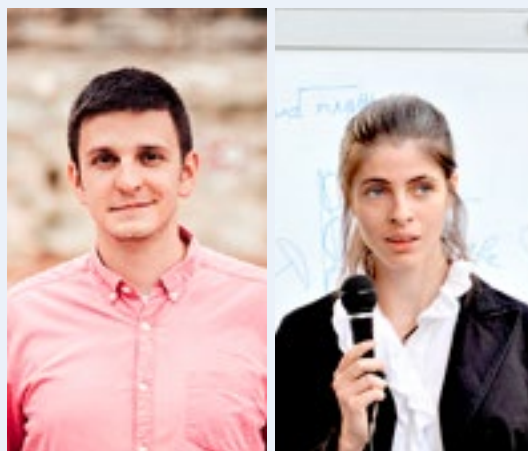
Ла „Гранд Борн“, Париж

ТАЛЯНА – ВАРНЕНСКАТА МРЕЖА ЗА РИБИ И ИДЕИ

Явор Панев
Калина Калчева

Арх. Явор Панев, съосновател и зам. председател на Сдружение „Таяна“. Чрез сдружението работи за развитието на историческото ядро на Варна като младежко, артистично и пешеходно пространство. Завършил е Варненски свободен университет, специализирал е по темата „Устойчива архитектура“ в Барселона и „Устойчиви строителни материали“ в Лисабон.

Арх. Калина Калчева – Дизайнер и архитект, завършва Варненски свободен университет, след което специализира градоустройствена архитектура и устойчиво строителство в Берлин. Днес работи активно по развитието на историческото ядро на Варна като младежко пространство, социално ангажирани проекти в града. Активен член на Управителния съвет на сдружение „Таяна“.

Таяна е повече от квартал – той е историческото, културно и архитектурно съкровище на Варна. Затова нашето сдружение носи името на „капан“ за риби, в сърцето на морската столица.

Сдружение „Таяна“ цели да създаде трайна комуникация между жители, посетители, експерти и администрация, за да изградим заедно по-добра градска среда за всички ни. Всеки наш проект се стреми да ангажира хората в квартала, за да се включат активно в процеса по опазването на архитектурното и културното наследство, като се опитва да намери начин, подход и подходящ език за създаване на общност. В този смисъл, „Таяна“ е целенасочен инструмент за създаване на творческа общност [1].

Опитваме се чрез сдружение „Таяна“ да стимулираме няколко неща – територията около Морската гара и Римските терми, както и предимно пешеходното движение – пример е улица „Цар Симеон“, „Преслав“. Но за да става тази магия факт, трябва едновременно да се извърви най-трудната и най-красивата част – процесът на обмен на идеи между максимално голяма група от граждани, собственици, бизнес и администрация. Методите ни са разнообразни – от диалози с гражданите, през анкети, изложби, творчески и културни мероприятия, опознавателни обиколки,

лекции, практически работилници, конкурси, обществени обсъждания. Четирите направления, в които според дългосрочната визия би трябвало да се развива квартал *Таяна* – туризъм, традиции, творчески индустрии и технологии – бяха обсъдени на специално организирана конференция TEDx Таяна [2].

По този начин се стремим посетителите да се запознаят с района и, в същото време, да им предоставим възможност, по един или друг начин лично да дадат своя принос. Една от нашите цели е да имаме проекти и инициативи в *Таяна* целогодишно, а не само в активния сезон, за да не се прекъсва комуникацията между граждани и експерти. Друга цел е Варна, чрез *Таяна*, да се подреди сред примерите за европейски градове, които уважават културата и историята си и провокират към развитие и разцвет.

Основна наша идея е да се създадат условия, за да се запазят старите сгради в *Таяна* (фиг. 1). Как се постига това? Сдружение „Таяна“ предоставя на жители и посетители възможност да усетят пространството, да споделят своята визия за развитието на квартала, като редовно организираме събития, допитвания и опознавателни срещи, които поддържат комуникацията между граждани и експерти.

Пример е „Форум Таляна от А-рта до Я-влението“, който се проведе през 2019-та. В рамките на форума лекции изнесоха експерти от различни професионални области, които по един или друг начин имат отношение към подобряване и развитие на градската среда. Повечето от тях не бяха хора, работещи постоянно за конкретен арт квартал, но опитът им в процесите на трансформация или регенерация на градски зони беше много ценен. За да се заимства приложимото и полезното за квартал *Таляна*, както и за другите креативни зони в българските градове и представители от Германия, Италия, Румъния бяха обединени от идеята за създаване на общност от творци и опазване на културното и архитектурно наследство.

Впечатленията ни за един град се формират главно от качеството на публичните пространства. Ако не са приятни и гостоприемни или предават чувство на несигурност, рядко ще се върнем на гадено място. Доброто планиране на тези пространства трябва да бъде в постоянен диалог с хората в района, за да се разбере от какво имат нужда и как те, жителите, си представят тези подобрения, тъй като обитателите и посетителите създават духа на пространството.

Обществените зони допринасят за формирането на общностните връзки. Те са среди за взаимодействие и обмен на идеи, които оказват влияние върху качеството на градската среда и живота на хората в нея. Когато замисляхме идеята за *Таляна*, още развивайки я и работейки над стратегията за квартала, в основата беше да създадем ангажирана с опазване и креативен процес общност, чрез трансформиране на градската среда и запазване на сградите-паметници в района. Постепенно групата ни от идейни хора се разрасна и с това проектите ни разшириха своя обхват. В екипа на сдружението участват над 20 души с разнообразни професии – архитекти, дизайнери, инженери, куратори, юристи и др. (фиг. 2), разпределени в екипи за различните проекти и инициативи (фиг. 3).

Целият екип на „Таляна“ влага много енергия и хъс във всеки наш проект, за да се създаде ангажираност у максимален брой заинтересовани страни в процеса по опазване на недвижимото ни културно наследство в района. Труден процес е, но пък обичаме да казваме, че всичко стойностно е любов. За да се случват нещата от самосебе си, е важно енергията ти и тази на околните да пулсира в един и същ ритъм. Тъй като хората споделят своите истории и изживявания, както кварталът, така и сдружението, се зареждат от тази колективна енергия.

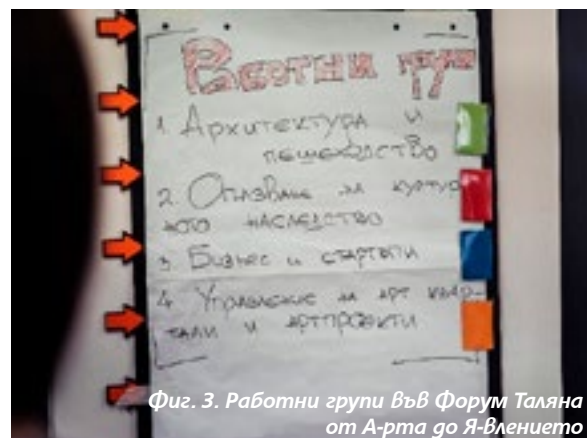
В момента активно се стремим към създаване на постоянно взаимодействие между *Таляна* и еквивалентите на творчески квартали на национално ниво, като си съдействаме с екипите от София, Стара Загора, Пловдив, Габрово и други. В идеални условия, до края на годината си пожелаваме активна национална мрежа на творчески квартали. Наричаме ги творчески, защото на територията им има огромно

Фиг. 1. Квартал Таляна

Фиг. 2. Работна среща на екипа в Ре-Бонкарс

Фиг. 3. Работни групи във Форум Таляна от А-рта до Я-влението

Фиг. 4. Изложба Подводна фотография

количество малки ателиета, работилници, сладкарници и кафенета, чиито собственици са ги отворили и развиват чрез своя индивидиуален талант, занаят или изкуство. Примери във Варна са кафенетата „Жасмин“ и „43.12“. *Таляна* е дом и на пространството за съвместна работа (co-working) „Иноватор“, което дава възможност на млади артисти и предприемачи да започнат идеите и бизнеса си оттам. Освен това, през последните години по-голямата част от изложбите и арт инсталациите в града намират дом на територията на този квартал.

Друг пример и успешна реализация е инициативата „Идея за Варна“ [3] – гражданско и експертно допитване за бъдещото развитие на „Дупката“ – пространство, което варненци познават от над 30 години. Проектът е съвместен с „Варна – Европейска младежка столица“ и с подкрепата на главния архитект на града, Виктор Бузев. До 80-те години на миналият век зоната е била пълна с живот. Тогава се взема решение пространството да се превърне в Търговски дом. Събарят се много сгради, за да се освободи територия. Липсва всякакво допитване до гражданите. Има протести с цел запазване на мястото. Уви, една по една сградите се събарят, а с тях и незаменими архитектурни и културни ценности. 1981 г. е запомнена с реализиран проект за създаване на парково пространство. Търговски дом така и не е изграден, а всякаква следа от протестите е заличена, оставяйки разкази на очевидци и преки участници, единствен източник на информация.

През 2019 г. „правилата на играта“ бяха променени и за празника на град Варна – 15-ти август, беше гадено началото на отворено допитване до гражданите. Сдружение „Таляна“ участва в представянето на идеята пред гражданите и заинтересованите страни, както и в подготовката на анкетата. Допитването провокира над 3000 попълнени анкети от граждани и експерти. В тях хората имаха възможност в свободен отговор да изразят своето виждане за бъдещето на пространството. Резултатите показаха желанието то да е културен център, а не търговски дом. Да се запази археологията и да има застрояване до нивото на бул. Княз Борис I. Идеята е въз основа на резултатите да се разработи задание за международен архитектурен конкурс за зоната.

Възраждане на пространства от пепелта чрез изкуство е запазена марка и движеща мотивация в най-актуалния ни проект „Ре-Бонкарс“ [4]. Бивш бункер, склад за боеприпаси и едно от първите емблематични младежки пространства във Варна, Ре-Бонкарс е неповторимо съчетание от открити, закрити, подземни и надземни пространства. През 90-те там се помещаваше една от първите алтернативни дискотеки, изиграла важна роля за развитието на музикалната сцена в града и станала притегателно място за цяло поколение почитатели на алтернативния рок. „Ре-Бонкарс“ е и ревитализация на името на легендарния клуб, с което търсим приемственост и продължаване на традициите в градската среда.

С нелеката задача да вдъхнем нов живот на близо 200-годишната сграда сме се наели от сдруженията „Таляна“ и „Варна - Европейска младежка столица“, подпомагани от главния архитект на града.

Идеята е това занемарено, многократно опожарявано и пълно с отпадъци пространство да се превърне в културно средище. Най-голямото предизвикателство пред екипа е да се справи с вандализма, кражбите, с бездомните и наркозависимите, които са свикнали да обитават мястото. За да се справим с тези проблеми, повишихме значително сигурността на мястото, чрез ограда, СОТ и допълнително осветление, като така достъпът до него се контролира. Общинска полиция и частна охранителна фирма също пазят обекта. Районът около барутния позреб е вече изчистен – над 30 камиона с биологичен отпадък бяха изхвърлени при почистване на сградата от август 2020 г. Вътре ще има сцена, като идеята на екипа е опушените стени да станат част от бъдещия интериор. Наред с новата визия на сводестия бункер, предвиждаме да бъде направен „зелен“ покрив, където може да се сяде и пространството да бъде облагородено и отвън. Вдъхването на нов живот на това място ще отнеме време... Друга наша идея, за която търсим финансиране, е да се изгради скейт зона между бункера и близката бензиностанция, която да създаде условия за връзка между поколенията на база изкуството и спорта.

През лятото на 2021 сдружение „Таляна“, в рамките на програма „Изграждане на межкултурна компетентност“ на Варненския университет по мениджмънт, проведе проучвания сред младежи, събра добри практики по темата и подготви практически ръководства за тях. Организирахме и опознавателна обиколка на квартал *Таляна*, запознавайки студентите с историята, културното и архитектурното му наследство. Успоредно с това открихме и изложба на открито, посветена на подводната фотография, с автори Любомир Клисуров и Мартин Христов (фиг. 4).

Ето защо една малка крачка като създаването на сдружение, което да привлече и задържи съмишленици около идеята за опазване на културно и архитектурно наследство, както се случи с *Таляна*, е първата стъпка към активно, креативно и социално ангажирано общество. Подобни добри практики са познати навсякъде по света и са първата стъпка към положителната промяна.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://talyana.bg/>, <https://www.facebook.com/talyana.bg>
- [2] <https://talyana.bg/tedx-talyana-konferenciya-s-imeto-na-art-kvartala-na-varna/>
- [3] <http://ideavarna.com/>, <https://www.facebook.com/Idea.for.Varna>
- [4] <https://www.facebook.com/ReBonkers>, <https://www.bulevardi.bg/bonkers-replay/>

АРХИТЕКТУРАТА И ОБЩЕСТВОТО

г-р арх. Агриана Сърбова
доц. г-р Светлана Христова
арх. Борис Борисов
арх. Христо Тонев

Обществото създава архитектурата си чрез сложна мрежа от индиректни влияния, не винаги осъзнавани без перспективата на времето. Статиите в този раздел разкриват различни механизми, които материализират тези влияния в конкретни форми и пространства.

Агриана Сърбова разкрива как родовата памет пренася невидимо през вековете принципите на създаване на тракийските могили с тяхната символика и митологична значимост – за да се въплътят в наши дни в известен български монумент със сакрални вибрации.

Светлана Христова коментира как естествено създало се и пълноценно работещо обществено средище в града, асоциирано от обитателите с духовност и култура, бива разрушено от изкуствените намеси във физическите му параметри, несъобразени със социалната тъкан и логика.

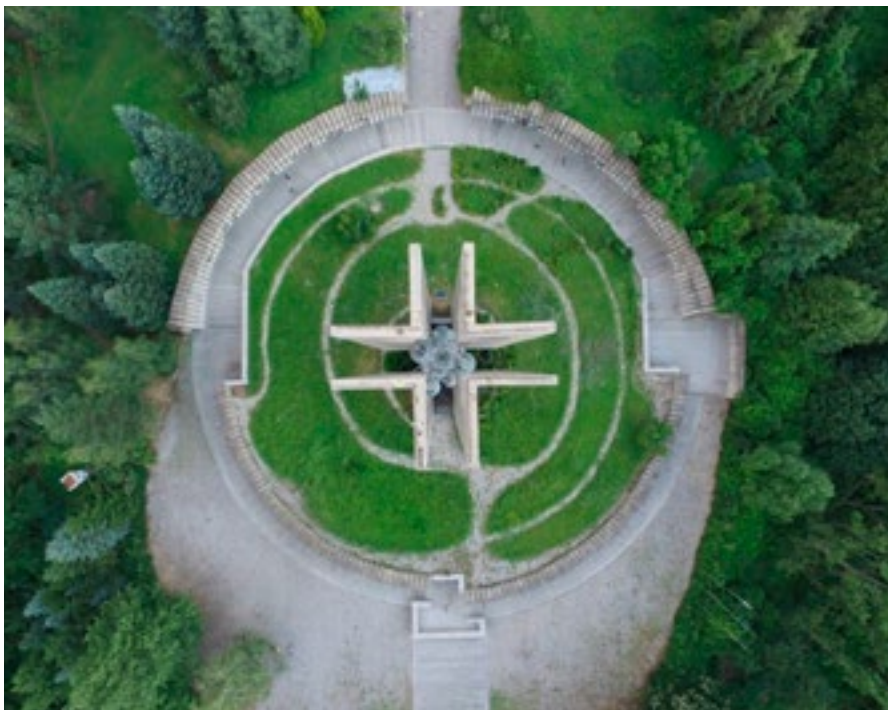
Борис Борисов проследява как вариациите в социалната динамика пораждаат нови архитектурни форми – хибридни структури, адекватни на новите взаимоотношения между обитаване и труд, произтекли от внезапно нарушения житейски баланс в началото на 2020 г.

Христо Тонев анализира същността и принципите за проектиране на друг тип архитектурно-градоустройствен феномен, породен от социална необходимост – местата за подслон на хора, озовали се доброволно или по принуда далеч от досегашното си място за обитаване.

МОНУМЕНТ „КАМБАНИТЕ“ – СЪВРЕМЕННО САКРАЛНО ПРОСТРАНСТВО?

Адриана Сърбова

Арх. Адриана Сърбова завършва архитектура в УАСГ през 2007 г. Защищава докторска дисертация през 2017 г. на тема Антични култови сгради и техните съвременни архитектурни аналози по Теория и история на архитектурата в Института за изследване на изкуствата, БАН. Като хоноруван преподавател във ВСУ „Любен Каравелов“ (2019–2021 г.) води авторски лекционен курс Морфология на пространството, лекции по История на архитектурата – XV–XVIII в., както и упражнения по архитектурно проектиране. От 2020 г. е главен асистент в Институт за балканистика с център по тракология към БАН. Изследователските ѝ интереси включват тракийска култова архитектура и съвременни сакрални пространства. Има многогодишна практика в архитектурни ателиета в София. От 2018 г. работи в екип с арх. Мариана Сърбова.

Фиг. 1. Монумент Камбаните, поглед отгоре.

Снимка: Христо Илиев, Спаси София, <https://spasisofia.org>.
Благодаря на автора за предоставената снимка.

Тази снимка, направена с дрон, предизвиква у мен асоциации както с тракийските култови сгради, така и с нетрадиционни съвременни сакрални пространства. Настоящата статия представя различен поглед към това познато място край София и предлага негова нестандартна интерпретация в сакрално обогатен контекст.

СЪВРЕМЕННОТО САКРАЛНО ПРОСТРАНСТВО

До каква степен местата за сакрално преживяване отговарят на необходимостите на съвременното общество и съвременния човек? Тази доскоро изключително догматична област търпи естествено развитие в синхрон с обществото. Архитектурни модели, считани за канон, са обект на преосмисляне и осъзнаване в нов контекст. Търси се актуален прочит на сакралната атмосфера в съвременните храмове, така че да въздейства на днешните хора.

Световно признати практики и теоретици на архитектурата изследват това явление. „Какво е било сакралното? Какво е сакрално днес? Кое е повече от консуматорството?“, пита Винсънт Скъли. Все по-често търсенето и връщането към „корените“ на сакралното пространство в древността е предпоставка за създаването на въздействаща сакрална атмосфера. Дали съвременното сакрално пространство трябва задължително да е свързано с религията и може ли светска сграда да има сакрална атмосфера [1].

В последните десетилетия се създават пространства със сакрална атмосфера, постигната чрез използване на архитектурни модели, характерни за пределинистични антични култови сгради. Това води до явна прилика между архитектурните решения от двете епохи – считам, че това има своето обяснение в силната връзка, която древните имат с природата и която претворяват в култовите си места. Съвременният човек се опитва да възстанови тази комуникация, създавайки съзнателно или не сакрални пространства, в които общуването с природата е главен архитектурен акцент и основно преживяване.

След моите изследвания в областта извеждам следната рамка на съвременното сакрално пространство:

Разположено е сред природата. Пътят към него, проектирането и строителството му често се възприемат като ритуали. Има хомогенна структура и е видимо отдалеч. Има подчертани хоризонтална и вертикална композиционни оси и често цилиндрично основно пространство. Центърът му обикновено е маркиран чрез акценти в пода и/или тавана, дефиниращи „световната ос“, axis mundi. Материалите са местни и естествени. Атмосферата е аскетична. Няма утилитарна функция – не винаги е религиозен храм и дори не винаги затваря пространство (но може да го организира). Възпроизвежда архитектурни модели от антични (пределинистични) култови сгради. Сакралното преживяване е режисирано общуване с природата. Откликва на актуални теми като екология, свобода, мястото на жената в обществото, широтата на мисълта, погледът към космоса.

КОНЦЕПЦИЯ, КОНТЕКСТ, ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ

Комплексът *Камбаните* е построен за първата детска асамблея „Знаме на мира“, проведена в София през 1979 г. – международна година на детето. Негови автори са архитектите Благой Атанасов и Георги Гечев, скулпторите Крум Дамянов и Михаил Бенчев и инж. Антон Малеев [2]. Зад идеята за асамблеята и монумента стои Любмила Живкова – личност с широки интереси и търсения в областта на духовността, изкуството и културата. Известен е интересът ѝ към тракологията, Индия, източните религии, учението на Николай Рборих.

Концепцията на комплекса е там да се осъществяват регулярно асамблеи, срещи на деца от различни култури от цял свят – символичен, а и практически начин за преодоляването на културни бариери, което би било предпоставка за мирното бъдеще на планетата. Девизът на асамблеята, който се чете и днес на монумента – „Единство, творчество, красота“ е лишен от политически заряд, което до голяма степен го реабилитира от определението „комунистически“ като идеология. Това са думи на Рборих по повод международно споразумение, предназначено да осигурява защитата на художествените паметници при военен конфликт [3]. Неговото философско учение „Жива етика“ наричат още „екология на културата“, защото „необратими са не само промените в екообстановката на планетата, но и процесите на унищожаване на паметниците на културата [4].

Мястото за монумента е избрано дълго. Търсено е „място, което да поражда чувство за необичайност, нетрадиционност и неповторимост“ [5]. При строителството е открита Тракийска могила и е имало идея тя да бъде включена в неосъществен проект за „Детско градче на изкуствата“ [6]. Въпреки че монументът не изразява политически убеждения и пропаганда, след 1989 г. той и паркът около него са изоставени и стават обект на вандализъм. Стойността им обаче е оценена от живеещите в близкия квартал Младост 4, които през 1996 г. се противопоставят на решението за събарянето на монумента и реституиране на земята. Това е тяхното място за разходки и общуване с природата. Все пак, част от парка е реституиран. През 2004 г. монументът е вписан като културно наследство с аргумента, че е „единственият монумент в света, изразяващ идеите на ООН и УНИЦЕФ за опазването на мира и правата на децата по света“ [7].

СИТУАЦИЯ, КОМПОЗИЦИЯ, СИМВОЛИКА

Комплексът *Камбаните* е разположен в последните склонове на Витоша – считана за свещена планина от езотеричните общества

Фиг. 2. Подходът към монумент Камбаните от юг (снимка: авторката)

Фиг. 3. Подходът към монумент Камбаните от север (снимка: авторката)

в България [8]. В подножието ѝ се намират множество параклиси и манастири, част от мрежа около София, наречена Мала Света гора и сякаш сакрализират пространството на града [9]. Проектното решение на комплекса използва и развива природната среда, засадени са много нови растения, създаден е парк [5].

До монумента се стига по две пешеходни пътеки сред гора. Пътят, изминат сред природата пеша, настройва към нов вид изживяване чрез синхронизиране с нейния естествен ритъм. Подобно разбиране за дистанция от автомобилни трасета откриваме в ситуирането на съвременни храмове, например параклисът *Брат Клаус* на арх. Петер Цумтор. Подходът от север е „прост лабиринт“ – похват, също срещан в новите храмове, например в Църквата на помирието в Берлин на арх. Петер Засенрот и арх. Рудолф Райтерман. Лабиринтът отвеща отново до южния вход на монумента (фиг. 2, 3), където посетителят се озовава пред втора лабиринтообразна пътека в кръгла градинка. Самият лабиринт – дъвен философски и архитектурен модел, може сам по себе си да се приеме като сакрално пространство,

въздействащо и често изграждано и днес [10].

Ядрото на комплекса е обградено от две полукръгли структури с общ център, но на различни нива, продиктувано от наклона на терена на север. Входът от юг е фланкиран от две подпорни стени, ограничаващи земния насип, който скрива гърба на горната структура. Такова влизане на свой ред напомня на подхода към тракийските култови сгради под могилен насип (фиг. 5).

Основният акцент на монумента е вертикална композиция от четири Г-образни стоманобетонови елемента, сочещи с раменете си световните посоки (фиг. 4). Това ориентиране, характерно за сакралната архитектура, сякаш привързва монумента към четиригелната хоризонтална организация на света. В пространството между блоковете се откриват фигурите на сфера и спирала – натоварени с универсална символика, характерни за сакралната архитектура и участващи в създаването на специалната им атмосфера.

В горната част на бетоновите елементи са изрязани полукръгове, очертаващи с контура си въображаема сфера, символизираща Земята и Космоса.

за питагорейците и „най-съвършената от всички форми“ – мотив, който присъства и в тракийските култови сгради под земен насип¹. От нея започва спираловидна композиция от 7 камбани, а пространството, в което са разположени, продължава към небето и надолу под земята. Тази вертикална ос на композицията на целия монумент, подсилена като въздействие от вертикалните елементи, напомня axis mundi или световната ос, възприемана и като коридор между световите – земен, подземен и небесен в сакралните пространства. За Питагорейците „септемцията е число на Аполон и като сума от 3+4 символизира пълнотата на Вселената, защото обединява вертикалната с хоризонталната ос“ [11].

¹ Във и около централната камера на тракийските култови сгради под могилен насип може да се види и опише сфера. Това се обяснява с тълкуването на тези пространства по учението на Питагор и питагорейците, за което се вярва, че е вдъхновено от т. нар. тракийски орфизъм (терминът е на Ал. Фол).

Камбаната е основният смислов акцент на монумента. Избран е като антитеза на оръжието и в този смисъл е символ на мира [5]. Звукът ѝ прави музиката част от цялостното преживяване в комплекса. Освен спираловидната инсталация, камбани, дарени от различни държави по света, са окачени в двете бетонови дъги. Ситуирането им спрямо центъра на кръглата композиция символизира посланието за равнопоставеност между хората по света. Наред с музикалния фон на камбаните, откривам присъствието на музиката и като изражение на звукова вълна, дефинирана от различната височина на нишите в бетоновите постаменти за камбаните. Вярвам, че този силует може дори да бъде изсвирен и да даде допълнителна музикална стойност на обекта (фиг. 6).

Високата структура на монумента лесно може да бъде оприличена на камбанария на църква (фиг. 7, 8). Проф. Валерия Фол нарича звука на метала –

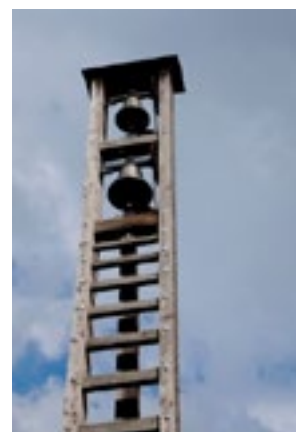
Фиг. 4. Поглед към монумент Камбаните от юг (снимка: авторката)

Фиг. 5. Поглед към Входа на тракийска култова сграда под могила Малтепе, Мезек (снимка: авторката)

Фиг. 7. Поглед към монумента от север (снимка: авторката).

Фиг. 8. Камбанарията на параклис Св. Бенедикт, Зумбург, Швейцария, арх. Петер Цумтор (снимка: авторката).

„звук на бога“ (фиг. 9). Тя изследва значението на звук от камбани и сходни музикални инструменти в тракийските сакрални ритуали и пространства, както и пренасянето им в по-късни обичаи като кукерство и нестинарство, където смисълът им е запазен – носител на Божественото [12].

Звукът на камбаната за индийците е ехо от първични вибрации, което обяснява и използването ѝ в йога практики. „Да чуеш ‘шум от камбана’ е да се освободиш от ограничения на нечие съществуване във времето“, камбаната е „между Небето и Земята“ [13]. Смисълът на музиката като вселенски език е осъзнат още от Питагор. Камбаната е свързващ елемент между световите,

както и между божественото и човека.

Монумент *Камбаните* носи всички белези на съвременно сакрално пространство. Разположен е сред природата, в подножието на „свещена планина“ и хората го припознават като място за общуване с нея. Обгръща заградено пространство, кръглият контур му придава символично значение. Организира средата около себе си и има силно архитектурно въздействие. Създаден е в богат културен, духовен и интернационален контекст. Носи послание към децата – бъдещето на обществото, за „единство, творчество и красота“ – девиз, който чрез автора си Николай Ръорих го сродява с духовни и философски учения.

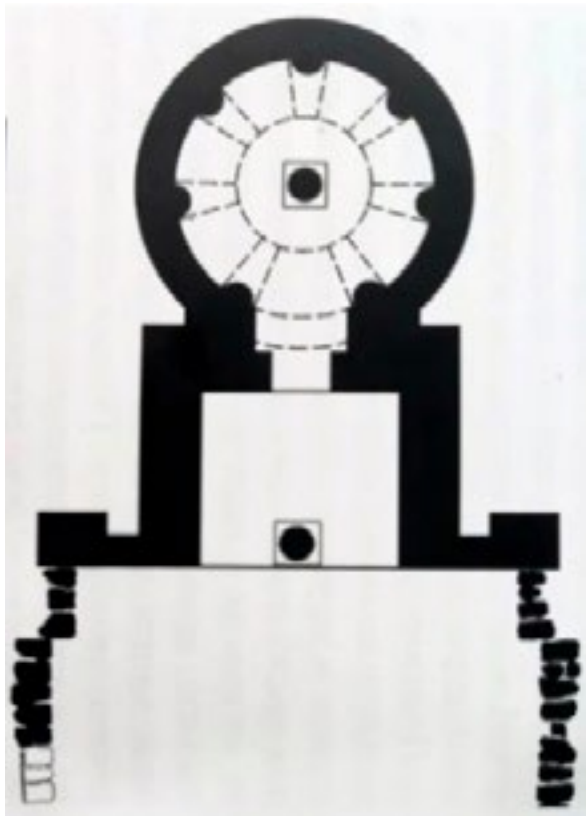
Фиг. 6. Поглед към южния полуринг с постаменти за камбани
(снимка: авторката)

Детайл от поредицата камбани
(снимка: авторката)

Фиг. 9. Някои от архитектурните модели на храма могат да се открият и във формата на камбаната – тя всъщност много прилича на храм...

Фиг. 10. План на тракийска култова сграда под могила Шушманец край Казанлък, арх. В. Нейков (по Русева, 2013)

В него се откриват символика и архитектурни модели, присъстващи и в тракийските култови сгради под могилен насип (фиг. 10): разположване сред природата; полукопаване, създаващо усещане, че монументът е в огромна могила (свещената планина Витоша); кръгло заграждение; ориентация по световните посоки; забележимост отдалеч (като могилата в тракийските култови сгради). Следва Axis mundi и вселенска символика, изразена чрез пространствени фигури и числа. Създава музика, която присъства на материално и философско ниво, както вероятно и като звукова среда [14] в култовите пространства на траките (почитащи Орфей).

Въпреки че монументът е създаден в определена епоха и с конкретно предназначение, съвременният му прочит показва, че и тогава, и днес основната му функция всъщност е да възпитава. Освен символ на мира и правата на децата – да бъде „храм“ за общество, за което уважението към културата и изкуството, към паметта, към природата, към равнопоставеността като предпоставка за мир са сакрални.

„А може би сакрално е просто това, което ние избираме да сакрализираме.“ [15]

Пол Голдбергер

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Britton K. (ed.) *Constructing the Ineffable. Contemporary Sacred Architecture*, Yale University Press, 2010: 26-47, 222-231.
- [2]. Илчев Хр., 2016 <https://spasiosofia.org/bg/%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5.html>
- [3]. Михайлова В., Николай Константинович Ръорих в контекста на дългосрочната програма за хармонично развитие на личността. В: Културното отваряне на България към света. УИ Св. Климент Охридски, 2013.
- [4]. Лазарова Е. Живата етика на семейство Ръорих като един духовен път към Индия, Доклади и съобщения от научната конференция „Индия в Българската наука“, Албатрос, 1997: 331.
- [5]. Грашинова Т., Монумент „Знаме на мира“, сп. Архитектура, 06/2014: 80.
- [6]. Михов Н., *Forget your past*. Монументални паметници на комунизма, Жанет 45, 2012: 67.
- [7]. Kaleva E., Vasileva A. „Unity, Creativity, Beauty“ Decline and Survival of Socialist Memorial Sites in Bulgaria, In: *The Future of Our Recent Past*, Leipzig, 2018: 132.
- [8]. Назърска Ж., „Свещената планина“ в сакралната география на София, сп. Балкани, бр. 09/2020.
- [9]. Динева В., Софийската мала Света гора. Манастирите около София, „Медиатама“, 2007.
- [10]. Sarbova A., *The Labyrinth and the Contemporary Sacred Space*, THIRD INTERNATIONAL SYMPOSIUM Megalithic Monuments and Cult Practices, 2020:383-394
- [11]. Русева, М. Методика за научното изследване на тракийската архитектура. ИИИ, БАН, 2013: 116-118.
- [12]. Фол В., *Звукът на метала*, сп. Българска етнология, бр. 4, 2001.
- [13]. Chevalier J., Gheerbrant A., *The Penguin Dictionary of Symbols*, Penguin Books, 1996: 81.
- [14]. Фол В., *Тайни общества на траките*, ТАНГРА ТанНакРА ИК, 2020: 148-173.
- [15]. Britton K. (ed.) *Constructing the Ineffable. Contemporary Sacred Architecture*, Yale University Press, 2010: 226.

Протест пред youtube В Лондон

Религиозен празник В Барселона

ПУБЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО

Снимка: Елица Попова

Среца на Видовете В Амстердам

Централна улица В София

Снимка: yovan aziz, unsplash

Демонстрация на медиците в София

Снимка: Sharon Hahn, Wikimedia Commons

Тържество в Индонезия

ИДЕИ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Снимка: Веселина Пеневска

Церемония в Оксфорд, Снимка www.ox.ac.uk

Концерт в Арбат, Москва

Снимка: Димитър Казаков, unsplash

Акробатика в Бургас

ПЛОЩАД СЛАВЕЙКОВ КАТО ПУБЛИЧНО ПРОСТРАНСТВО – ТРАНСФОРМАЦИИ И МАЛФОРМАЦИИ

Светлана Христова

Светлана Христова е доцент по социология на културата и културна антропология във Факултета по изкуство в ЮЗУ „Неофит Рилски“. Ръководител на национални и международни изследвания в областта на градската култура, публичните пространства, културното наследство и идентичността; изнасяла лекции в Полша, Германия, Финландия и Франция, както и в различни български университети. Автор на две монографии и десетки статии, преведени на френски, английски, полски и финландски; съставител, редактор и съавтор на тематични сборници, последните от които са *Culture and Sustainability in European Cities: Imagining Europolis*, съвместно с Milena Dragisevic-Sesic и Nancy Duxbury (2015, Routledge: London and New York) и *Public Space: Between Reimagination and Occupation*, съвместно с Mariusz Czepczinski (2018, Routledge: London and New York).

Публичното пространство днес, особено в контекста на ковид-кризата, е толкова жизненоважно за градските жители, колкото и въздухът, без който не бихме оцелели. То е условие за физическото и психологическо здраве на човека, мястото за дишане на социално-изолирания индивид, но и условие за социалното благосъстояние на общността; за „проветряване“ на демократичния ред на обществото. Как е устроена модерната агора и как функционира в съвременния български град? Ако някой днес се интересува целенасочено от тези въпроси, това са архитектите и социолозите. Едните оформят публичното пространство, другите го изследват.

Докато за архитектите публичното пространство е сякаш ясно понятие, което обозначава най-вече откритите пространства в града, за социолозите, обратно, публичното пространство е сложна концепция „в развитие“. В нея се преплитат аргументи, обвързващи в едно състоянието на свободния пазар като регулатор на отношенията между гражданите и държавата; статуса на индивида, който е не просто „поданик“, а предприемач и автор

на живота си; държавата, която зависи не от волята на еднородържец, възпроизвеждащ поведението на Луи XIV (Държавата – това съм аз), а от изградените универсални правила за всички. Веднъж създадени, тези правила могат да се променят – по волята на мнозинството. И тъкмо в тази възможност се крие и потенциалът на публичното пространство.

Публичността, в духа на немския философ и социален мислител Юрген Хабермас, се разгръща там, където връх взема силата на аргументите, а не аргументът на силата. Очевидно, публичното пространство понякога се оказва последен ресурс за разгръщане на критичния дискурс (протест, публичен дебат, демонстрация, хепънинг), без обаче да изчерпва останалите възможности за него – в медиите, социалните мрежи и т.н.

Не всяко отворено градско пространство е „публично“ по характер. От социологическа гледна точка, публичните пространства в града са места на поне минимално социално взаимодействие; в които хората не просто преминават, а поради някаква причина остават и пребивават, поне за кратко [1]. И тези причини

са всъщност „локусът“, където социологията и архитектурата се срещат: градският дизайн може да съживи, но и да „убие“ едно място – да го деградира до коридор за преминаване, *немясто*, с изтрита идентичност, със загубена история, изпразнено от смисъл и опустяло откъм човешки отношения¹.

Пример за подобна неуспешна намеса в градската среда е последната трансформация на площад Славейков, вероятно най-старият известен ни Софийски площад, датиращ още от 16 век, претърпял поредица от промени и различни режими на употреба, отразявайки културно-политическия климат на цялото общество. При това, промените в оформянето на едно място неизбежно рефлектират върху социалната тъкан на града, жизнеността на социалния организъм. Тук се фокусираме върху последната трансформация на площада, започнала през 2018 г.

След 1989 г. с началото на прехода културата започна да се маргинализира, пример за което бе изчезването на киносалоните и книжарниците от софийския ландшафт. Глобализацията навлезе у нас в пазарния си вариант с търговски вериги, молове и тематични паркове. Децата, израснали през 90-те, не знаят, че някога на площад „Славейков“ имаше кино „Славейков“ и два киносалона на легендарната „Култура“. Днес те описват площада от детството си изцяло в категориите на масовата култура, но това

¹ Тук стъпвам върху разграничението на Марк Оже между антропологическото „място“, наситено с идентичност, история и отношения, и „немястото“, лишено от всичко това – молове, летища, магистрали, където единствено възможната комуникация е между дебитната карта и касовия апарат.

Фиг. 1. Книжният базар, ноември 2008 (снимка авторката)

не пречи да го възприемат като „чаровно и одухотворено място с детските менюта от McDonald's, с Bonjour, откъдето можеше да се купи какво ли не и със сергиите със стари и нови книги, повечето от които нахвърляни в грозни кашони. Беше чаровно и одухотворено още преди нейката с баща и син Славейкови да порасне от плочките до „Солунска“. Беше забавно да се пускат стотинки във фонтана и да се бърка в него“ [2].

В средата на 90-те на площада възниква спонтанен „рай за букинистите“, най-големият книжен базар на открито в страната. Мястото, с всичките му неуредици, но и с жилавите хора на ръба на оцеляването, които се борят за живота си с единствения капитал, който притежават – културния, се превръща в емблематично за София от прехода (фиг. 1, 2). Книжният пазар на площад „Славейков“ може да се приеме за умален макет на цялото ни общество: еkleктиката между култура, сергии и кашони от банани не е различна от тази в другите части на центъра, където архитектурата на старите софийски кооперации е „осъвременена“ с алуминиева дограма и решетки по прозорците [3].

Последното преустройство на площад „Славейков“, започнало през 2018 г. като продължение на злополучния ремонт по улица „Граф Игнатиев“, повдига поредица въпроси относно социалната цена на трансформацията на това ключово пространство. Перголите по проект на арх. Иво Пантелеев (обвинен в плагиатство от арх. Станислав Константинов) се оказват в настоящия им вид напълно нефункционални, защото по първоначален замисъл е трябвало да изпълняват ролята на

Фиг. 2. Книжният базар, лято 2009 (снимка авторката)

навеси с прозрачни плексигласови покрития. Впоследствие идеята отпада поради трудната поддръжка на чистия им вид и се възприема решението за превръщането на перголите във вертикални градини (фиг. 5). Това обаче означава, че букинистите няма да имат покрив над главата си. Вероятно така се стига до идеята за щандовете за книги по проект на арх. Димитър Паскалев с тежина 600 kg и обем до 500 kg книги всеки, със свой стъклен навес за дъжд и сняг, осветление и отопление. Един щанд ще струва до 39 400 лева, предвидени са общо 7. Така площадът заедно с 18-те пейки, наречени „архитектурни композиции за седане“, всяка по 2125 лева, ще се превърне в открито място с вероятно най-скъпата градска мебел в България, която ще има обаче най-нисък социален ефект.

Очевидно, проектът се променя в крачка под натиска на общественото мнение, а последно неизвестно в уравнението е съдбата на букинистите, някои от които „ветерани“ в уличната търговия, готови да обяснят, че „Славейков“ не е просто пазар за книги, а културна институция, ако щете и туристическа атракция [4].

Постсоциалистическите публични пространства страдат често от лошата наследственост на „одържавеното“ общество, загубило рефлексите си за гражданска инициатива и лична отговорност. Това някак допринесе за лекотата, с която в началото на прехода бе извършена скрита приватизация в много обществени места – паркове, градини, крайбрежни терени. Това създаде и фалшиви, квази-публични пространства: дирижирани от държавата през социализма (парадите на

площада), по време на прехода те лесно бяха пре-акордирани според пазара и забавлението (молоните и мултиплексите, хранителните вериги, тематичните паркове за духовен фаст-фуд).

Историята на неправомерното застрояване, дострояване, презастрояване, а в крайна сметка – незаконно приватизиране на обекти и пространства, които представляват обществена ценност и публично благо, не е само български разказ, нито пък започва от последните години. Но у нас тази неправомерност се превръща в образец.

По времето на социализма, дори и в режим на държавен монопол, „Славейков“ бе успял да избегне униформеността на публичните пространства в източно-европейските градове, страдащи по думите на Вацлав Хавел, от сивотата, еднаквостта, анонимността и грозотата, наследени от тоталитарната епоха [5]. Площадът бе запазил своя автентичен вид – на привлекателен културен център, интелектуална среда за поредица поколения, разпознаваема локация за срещи, в стратегическа близост до друго култово място – Попа, с което бяха във „вътрешна комуникация“. В началото на прехода площад „Славейков“ бе обхванат от „пазарна треска“, бе „макдоналдизиран“, като културата отстъпи пред пазара. Площадът обаче така и не се превърна в *немясто*, не загуби своята история и идентичност, а даде отговор на обезличаващия неолиберален капитализъм на фаст-фуд културата с най-големия открит базар за книги в България. В началото на прехода „Славейков“ кипеше с гражданска енергия. Беше се превърнал в спонтанна сцена на изпълненията

Фиг. 3. Уличен театър на площад Славейков (снимка авторката)

Фиг. 4. Градът расте отдолу - скромните цветя на българската креативност (снимка авторката)

на улични музиканти, хепънинзи с критичен характер, протести, около него разцъфтяваха „отдолу“ цветовете на българския арктивизъм (фиг. 3, 4).

Днес обаче площадът не успя да се спаси от „естетиката на корупцията и национализма“, както определят най-новото развитие на градската среда в България Холеран и Матиоли [6]. Тази естетика се прикрива зад разнообразни обществени лозунги и винаги намира своите обяснения в стремежа да се модернизира пространството², но на практика го деградира до скъпо платен претенциозен кич, който убива душата на мястото. В неговите излишества и функционална необмисленост често се крие национална комплексираност и професионална неувереност, която търси самодоказване в ефектни изяви, чрез свръх-помпозни елементи, несъобразени нито с традициите, нито със социалните функции на мястото.

Във времена на криза, в каквито непрекъснато пребиваваме през последните десетилетия, много по-уместно биха били политики на истинска социална ангажираност с жителите, обитаващи и пребиваващи в града. Тези политики трябва да се стремят не просто да отпускат

² Според главния архитект Здравко Здравков, "пазарът е част от културното пространство и облика на столицата и, за да се продължи традицията, в проекта за възстановяване на централната градска част са предвидени покритията за временните обекти [...] съобразени с новата визия на пространството след направения ремонт". От „Пазари-Запад“ коментират на свой ред, че щандовете ще придадат завършен и по-модерен вид на площада, като едновременно с това се даде възможност за възобновяване на търговската дейност на книжния пазар, облагородяване на района и увеличаване на приходите на дружеството. Вж. <https://webcafe.bg/obshtestvo/da-se-varnat-li-knizharite-na-ploshtad-slaveykov-za-protiv-i-malko-istoriya.html>, [18.07.2021]

социални помощи, а да създават условия, в които гражданите да имат възможност сами активно да решават проблемите си.

С последната трансформация на площад „Славейков“ се получи точно обратният ефект: по-голямата част от книжарите, които някога са се самоорганизирали без ничия помощ, преместени уж временно пред хотел Рила през 2018 г., днес вече са фалирали. Във витиеватите перголи на площада ще има само седем щанда, което на практика означава, че едно избрано малцинство ще получи възможност да се върне към предишната си работа на площада. Впрочем, интелигентните търговци на книги пак са се самоорганизирали – в дигитален книжен базар, отново наречен „Площад Славейков“. Казват, че се развива добре във вирусните времена. Истинският площад обаче е празен, дори стерилен (Фиг. 5). Звучи като черен хумор: няма хора, няма проблеми.

ЛИТЕРАТУРА:

[1]. Richard Sennett, 1993, 1974. *The Fall of Public Man*. London, Boston: Faber and Faber.

[2]. Да се върнат ли книжарите на площад „Славейков“, Уебкафе, 22.02.2021, <https://webcafe.bg/obshtestvo/da-se-varnat-li-knizharite-na-ploshtad-slaveykov-za-protiv-i-malko-istoriya.html>, [18.07.2021].

[3]. Цитирано по Площадът на книгите, <https://stroinfo.com/площадът-на-книгите/>, [18.07.2021].

[4]. <https://webcafe.bg/gradat/819067699-slaveykov-e-gol.html>, [18.07.2021].

[5]. Havel, V., 1992, *Summer Meditations*, P. Wilson, trans., New York, A. Knopf, 104.

[6]. Holleran, Max & Mattioli, Fabio (2020): *From modernism to kitsch: the aesthetics of corruption and nationalism in Bulgaria and Macedonia*, *Urban Geography*.

Фиг. 5. Площад Славейков след ремонта през пролетта на 2021 (снимка авторката)

ХИБРИДНОТО ЖИЛИЩЕ – АЛТЕРНАТИВЕН НАЧИН НА ЖИВОТ И ХЕТЕРОТОПНИ ПРОСТРАНСТВА

Борис Борисов

Борис Борисов е архитект, дипломира се през 1998 г. в УАСГ. Вече над 20 г. проектира сгради, реконструкции, интериор и дизайн в собственото си ателие „Борисов и Борисов архитекти“. Има публикации и награди в специализирания печат за „Къщата с червените врати“ в с. Солища, за реконструкция на къща в Каварна, множество интериори. Три години е хоноруван асистент в катедра „История и теория на архитектурата“ на Архитектурния факултет в УАСГ. Един от водещите на предаването за интериор „Бригада Наш дом“ по BTV. Същевременно пише текстове по актуални архитектурни теми и феномени за „Abitare“, „Мениджър“, „Sofia architectural week“, „Лук“, „Наш дом“, „Идеален дом“ и др.

Градът днес, нашият град е съставен от предусещане за неизбежен край на досегашния начин на живеене – процес, отприщан от безобиден на пръв поглед вирус. Най-очевидният ефект беше масовото неустово желание за временно краткосрочно или дългосрочно бягство от града. В тази връзка едва напоследък започнаха да се чуват гласове за различните стандарти на живот и за това, какво означава изолацията за отделните социални групи, например за студентите в общежитията и т.н. За последната година цените на кемперите на старо се увеличиха от два до три пъти!

Начинът на живот, наложен от противо-епидемичните мерки, накара хората бързо да адаптират жилищното си пространство в работно, ясната граница между работа и свободно време изчезна. Ако трябва да перифразираме философа и социолог Анри Льофевр, който твърди че „новата идентичност се нуждае от нов град“, бихме казали, че новият стил на живот изисква и нови хибридни форми на обитаване. Те не непременно следват визиите за развитието на града и архитектурата, които имат урбанистите и политиците, отразени в наредбите за застрояване.

На българина му се наложи да обърне внимание

на териториите, отдалечени на петдесетина километра от града или на максимум час автомобилен достъп, в това число преодоляването на градските задръствания. Селската вила придоби статут на спасителна капсула от стреса на напрежнатия живот и невидимата заплаха на вируса.

Новите хетеротопии смесиха функциите на пространствата до варианти като „живеене и работа в апартамента в центъра“, „живеене и работа в офиса в предградието“ или на село. Дойде краят на отделянето на „зоните спални“ и „зоните за производство“. Селото и предградието предложиха две алтернативи за новия хибриден тип обитаване – да създадеш ново пространство според нуждите си или да реконструираш, макар и с повече усилия, стар, съществуващ градеж – с всички удобства на градското жилище и офис, но в екологично чиста среда, където наред с контакта с природата има възможност за по-голяма квадратура.

Масовата семейна вила от 70-те и 80-те днес не може да изпълнява задача като „апартамент на село“ или жилище за временно обитаване поради спецификата на унаследените ѝ структури и типология. Тя е архитектурен анахронизъм в цялостния смисъл.

- Физически остарелите субстанции на градежа – конструкции, изолации и завършващи покрития – не отговарят на днешните очаквания за комфорт на обитаване.

- Морално остарелите разпределения на пространствата и твърдите конструктивни схеми не позволяват лесна реновация. Плановете са тип „пищов“ – Г-образен контур, който обединява нефункционален разпределителен вестибюл, обикновено в ролята на кухня, от който се достига до няколко стаи. Зиданите тухлени стени често са без стоманобетонен скелет, което прави преразпределянето невъзможно, а дървените гредореди обикновено приключват жизнения си цикъл и се нуждаят от пълна подмяна.

- Липсата на връзка между сградата и двора обикновено е превърнала такава вила в „апартамент на село“ – с механично пренесени функционални връзки от многоетажните и многофамилни сгради, без хол, отворен към верандата, с няколко маломерни стаи.

- Пълна липса на екологични решения – обикновено без никакво отношение към разполагането на сградата в двора, спрямо световните посоки и ослънчаването, спрямо наклона на терена.

- Липса на архитектурно-естетически решения – без респект към „духа на мястото“, игнориране на местните строителни традиции, използване на елементарни визуални клишета като двускатни покриви, формални и неизползваеми ивични балкони по протежение на цялата фасада, сиви груби мазилки, прикриващи некачественото изпълнение.

Като следствие от значителните трансформации в разбиранията за условия на труд, при които все повече професии ползват активно компютъра, днешният принуден отшелник, бягайки от града, се нуждае освен всичко друго и от офис на село. Финансовата страна на нещата също не е без значение и съвременният човек може да си направи сметката какъв вариант да избере: дали е по-изгодно да си купува втори малък или по-голям апартамент в центъра на града и да плати поне 400-500% печалба на предприемача, или, ако успее да намери парцел в близките до града 30-40 км. и – като строи сам – да получи нещо, което може да разкрои според собствените си нужди и едновременно да спести доста разходи. Вторият вариант би му спечелил значително по-голяма площ за същите пари. А професионалният досег с нашия потребител нееднозначно показва, че българинът е алчен за повече квадратура, защото по времето на социализма е живял предимно под наем и вероятно мисли, че така обезпечава и спасява поколенията.

Потвърждавайки тенденцията за преход към хибриден начин на живот, много мои клиенти през последната година започват ремонти на жилищата си с идеята да ги преустроят във временни или постоянни офиси, без да имат

намерение да живеят другаде. Двама от тях намират решение на проблема в бягство на село. Единият инвестира в реконструкцията на малка вила, в близост до града, с идеята за временно ползване, но и с място за работа, заедно с възможност за гъвкава адаптация при промяна на условията. Другият купува голям селскостопански имот, за да строи „от нулата“ и да живее и работи постоянно там.

Бягство от града – първи пример

Двойка с вече пораснали деца, напуснали отдавна семейното огнище, решава, че ще продължава да работи в големия град, но иска да живее в къща с двор в полите на Стара планина, на 30-ина километра от града. Придобива имот с „тежест“ – съвсем малка, негодна за обитаване къщичка, разположена в горната част на двора, към улицата; с външна стълба между двете нива, всяко по 20-25 м², горе една, а долу две стаи с ниски тавани и малки прозорци. Нито да я ползваш така, нито да я разрушиш. Но пък гледката – прекрасна панорама на юг, обрамчена от няколко огромни брези в двора.

Целта е ваканционна къща, с ново вътрешно пространство, „оцветено“ в различни оттенъци и качества – с интериорни зони и обеми, постоянно променящи функциите и целите си, които могат динамично във времето да бъдат и изолирани, и/или достъпни. Заданието на възложителя за партер, „разтворен“ в двора, две спални, кабинет и две покрити паркоместа на второ ниво предпоставя много по-голяма площ от наличната.

Архитектурното решение търси ново обобщено единно пространство там, където се събира цялото семейство, обратно на нормата за отделни сепарирани помещения, които по-лесно се отопляват. Спалните са отделени, за да могат да съвместят и места за работа. Макар и с цената на технически трудности, дърветата трябва да се съхранят и да се включат като моден екологичен каприз в непосредствена близост до витрините на новия хол, буквално да израснат от верандата. Тя е свързана с партерните интериорни помещения посредством цялостна витрина, прекъсната единствено от двойна вътрешна и външна камина. Външната играе ролята и на барбекю, вътрешната е оразмерена да отоплява целия партер, а от нейната „въздушна риза“ се черпи топлина, която отоплява трите спални на второ ниво. Поради генивелацията на терена, сградата остава затворена и едноетажна на север и двуетажна на юг, изцяло отворена към двора с всички важни помещения.

Сградата би могла да се ползва както през уикендите, така и за по-дълги периоди от време. През лятото верандата удължава и прави по-привлекателно пространството на хола – за отдих и за работа. През студентите месеци многофункционалната камина дава условна независимост. Обилно остъклените на юг пространства осигуряват връзка с природата и двора.

Един възможен чифлик днес – втори пример

Младо семейство с три деца решава да се завърне завинаги в България от пренаселена и преситена Западна Европа, в която животът е разчетен по часовник, и решава да намери „изгубения рай“ тук. Идеята им е да се отделият от цивилизацията в малък собствен чифлик в пазвите на еленския Балкан.

Селото е на двадесет минути път от града. Теренът е бивша ливада с малък наклон на юг, граничеща от изток с тясно и плитко дере, скрито от редица едри тополи и върби. В горната част на имота е плътна бариера от прораснали изоставени овощки. На изток и юг е безкрайна панорама от хълмове.

Мястото е *tabula rasa*. Каквото и да направиш тук, си пръв, липсва подложката на градоустройствена даденост. Клиентът иска да обитава, да се труди и почива в комплекс от различни сгради с функционална обвързаност – къща за живеене, максимално отворена към всички посоки и гледки; работна сграда с офис на второ ниво и работилница за крафт бира на първо; отделно малко хале, което да приюти хоби за свободното време – дърводелството. Работилницата трябва да може да се пренареди и да увеличи спалния капацитет, когато се наложи. Като идея на клиента – сградите биха могли да се трансформират временно и в хостел, който да приютиява посетители, дошли за кратко на фестивал на крафт-бирата и занаятите. Постройките трябва да са в горния край на терена, да го обградят от север и да освободят по-голямата част от двора за нова овощна градина с идеята тя да започне като хоби и в последствие да прерасне в нещо сериозно.

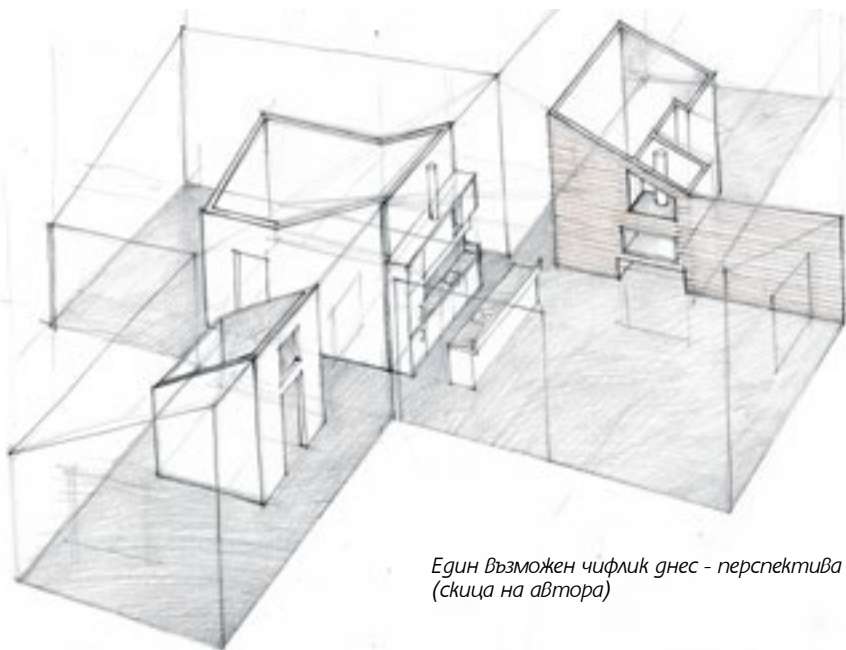
Този хибриден градско-селски жилищно-работен формат илюстрира нов тип пространство, обединяващо иначе раздробения човешки живот – множество променливи функции в един контейнер.

Проектираме едноетажна къща със стоманобетонowi ивични основи, дървен скелет

за външни и вътрешни стени и покрив. Клиентът знае, че същата площ на два етажа би струвала с около 30 % по-евтино, заради намаления обем на най-скъпите пера – основи и покрив. Но не иска компромис с комфорта. Плановата схема е неравнорамен латински кръст, в пресечното каре на двата елемента се образува дневната зона. Всяка от останалите части на кръста е самостоятелна функционална група – родителска спалня, детска, гостна-кабинет. Тази планова структура увеличава фасадния периметър спрямо проста форма със същата площ и позволява всяка от групите да получи по три фасади за максимално ослънчаване и гледка. Позволява и две отделни веранди към хола и кухнята – едната на юг, която може да се ползва през зимата, когато Сградата е замислена да може да расте в посоката на детската стая, при порастване и нужда от отделяне на някое от децата или увеличаване на семейството.

По съдържание и идея комплексът напомня за големите частни стопанства в България, съществували до 9-и септември 1944 г. На тази територия фамилията ще се труди, ще се обучава на земеделие, ще почива – ще живее пълноценно в досег с природата. Да допълним накрая и това, че главата на семейството го храни с писане на софтуер и както споделя самият той – за да изкарва пари, локацията почти не го интересува, стига да има добър интернет.

И двата примера показват стремеж към „изгубения рай“ на Милтън, частично или пълно бягство от града, който вече не ни носи спокойствие, сигурност и възможности. Илюстрират желанието на днешния човек да разчупи нормата под натиска на неудържимия живот и устойчива тенденция към търсене на нови места и начини за обитаване и труд. Боязливите обитатели на пространството от близкото минало сега са станали активни негови творци – могат да го въобразяват и мечтаят, имат смелостта да го дефинират и улавят в мрежите от отношения, за дадена конкретна група, за дадено време. Осъществените утопии ни очакват.

Един възможен чифлик днес - перспектива на интериора (скица на автора)

Операта в Осло (снимка Eric Berg, Wikimedia Commons)

Сградите са създадени заради хората.

Леон Батиста Алберти, архитект

**Стаята е там заради човека –
не човекът е там заради стаята.**

Ел Лисицки, артист, архитект

**Истинска архитектура има само там,
където човекът е поставен в центъра ѝ.**

Алвар Аалто, архитект

**Всяка сграда има два живота – този,
който създателят ѝ си представя и онзи,
който тя живее след това – и те никога
не са еднакви.**

Рем Кулхаас, архитект

**По странен начин архитектурата е всъщност
нещо недовършено, защото дори и сградата да е
готова сама по себе си, тя получава нов живот.
Тя става част от нова динамика: как хората я
населяват, как мислят за нея.**

Даниел Либескинд, архитект

**Ако сградата трябва да посрещне
нуждите на всички хора, архитектът
трябва да потърси обща основа на
разбиранията и преживяванията.**

Джон Портман, архитект

**Не ме е грижа как изглежда една сграда,
ако тя означава нещо – не за рхитектите,
но за хората, които я използват.**

Франк Стела, скулптор

**Благородният живот изисква благородна архитектура
за благородна употреба от благородни хора. Липсата
на култура означава онова, което винаги е означавала:
недостойна цивилизация и следователно, неизбежен упадък.**

Франк Лойд Райт, архитект

СПОНТАННОТО ПОДСЛОНЯВАНЕ

Христо Тонев

Христо Тонев е звършил архитектура в Англия, специалност градоустройство. Работи и живее в България като проектант на жилищни и търговски обекти, проектен-менеджър в строителството и експлоатацията на големи търговски центрове, консултант и координатор технически специалности. Баща на две деца, страстен пътешественик, планинар и аматьор спортист, музикален селектор, приличен фотграф и любител-създател на вкусна и здравословна храна с подобаваща атмосфера....

Драмата на невижданата от много десетилетия бежанска вълна към Европа показва, че необходимостта от спешно намиране на временен подслон за прииждащите потоци от хора рязко се увеличава и едва ли скоро ще спре. Миграцията винаги е съпътствала човешкото общество, но дава ясни признаци на усилване днес. Данните сочат, че стремежът е за пренасяне на човешки маси от територии с по-нисък просперитет на населението към такива с възможност за по-висок стандарт в начина на живот. Появяват се спонтанно възникнали устройства за подслон. На места властите са принудени да оформят нов тип благоустройство и градоустройство, да регулират стихийното струпване на случайни подслони, да създадат нов тип спонтанна „архитектура“. А в съвремието ни на засилена урбанизация и управление на територията в Европа, този процес не може да се реши адекватно без съдействието на архитекта и градостроителя.

„Да се обитава необитаемостта“ [1] – така някои френски институции обобщават ситуацията с роенето на спонтанни подслони за бежанци около Ламанша и град Кале. Хиляди са тези, които искат

да се доберат нелегално до Великобритания и чакат на френския бряг, за да се промъкнат някак в страна с по-добри условия на живот. Спят под звездите или в палатки, лодки и всякакви приспособления. Неслучайно тези спонтанни и примитивни подслони са оформили територия, наречена „джунглата“.

Навлизането на значителен брой бежанци и в страната ни през последните години и хипотезата те да се увеличат в бъдеще, предизвиква необходимостта от създаването на адекватна, избирателна политика за устройването им. Страната ни не разполага със социални жилища за трайно заселване. Но временното подслоняване е важното убежище за бежанците, което в момента у нас се осигурява предимно в съществуващи, но освободени от ползване сгради и комплекси като бивши казарми и други военни или индустриални обекти. Устройство на такива места за обитаване обаче гразни част от обществото ни, предизвиква конфликти. Според местните жители, държавата проявява грижи за подслона на мигрантите, но не и за своите собствени граждани в нужда. Решаването на такива

конфликти имат най-вече политически, а след това и архитектурно-градоустройствен характер.

За да се пристъпи към изясняване на вида и особеностите на архитектурните форми, с които е свързано осигуряването на подслон за хора без покрив – бежанци, мигранти, пътешественици, засегнати от природни бедствия или военни събития, оказващи политическа съпротива общности, фестивали – следва да се изясни същността и спецификата на този социален феномен с архитектурно-градоустройствени измерения. „Спонтанно подслоняване“ е условното му наименование. Той устройва хора, често влезли нелегално в страната, които се нуждаят от санитарна, хуманитарна и административна проверка и обработка. Свързан е най-вече с осигуряването на условия за сън в относително обезопасено от физическа агресия пространство, но и за други важни и присъщи на съществуването дейности – хигиена, хранене, съхранение на вещи, общуване и т.н. Престоят е с различна продължителност, може да премине от кратковременен към продължително обитаване, дори и трайно заселване, където се раждат и умират цели поколения, както е съвременният случай с палестинците.

Това временно подслоняване може условно да се нарече „лагеруване“. В зависимост от спецификата му, то би могло предварително да се организира в пространството. Така се е правило още от номадските племена, по-късно – по време на Римската империя. Прави се и сега, чрез предварително изработени устройствени планове и архитектурни макети, които предоставят модули за подвижни подслони – временни, традиционни или хипермодерни, както и за урбанистични решения на територия.

Големите архитекти също търсят начини да овладеят този процес. Тойо Ито например, през 1985 г. предлага – чрез своето идеално жилище „Пао“ за токийските жени-номади – виждането си за подслон и за обществото в епохата на доминиращата информативна консумация. Рейнър Банъм пък, с намерението да концептуализира архитектурата на индустриалната епоха, си представя „къщата“ като прозрачен пластмасов купол – един от примерите за съвременно спонтанно убежище.

Устройването на лагери за бежанци следва да бъде дело на властите, а това означава и със задължителното участие на архитектите и урбанистите. Мястото на архитектите тук изглежда по-скоро маргинално, тъй като се търси предимно политически и технологичен, а не толкова артистичен, оттенък върху архитектурата или нейното отсъствие.

Идеята за намесата на архитекта е по-важна и по-сложна от проектирането на физически подслон: изследват се и се надхвърлят границите на архитектурата, разнообразието като водещ подход тук изисква урбанистични отклонения от познатите модели на контролиран престой или затваряне (както е в гетата).

При спорове за държавни територии, които рефлектират върху изместването на големи групи обитатели и несигурност в устройването им, се създават нови форми на заселване. Бежанската вълна към Европа през последните години предизвиква появата на нови форми за временно пребиваване. Но не само прииждащи извън страната са преселниците. В рамките на лагеруването и в настоящия момент има нерегламентирани заселвания на местни общности, които бързо се роят. У нас голямата част от тях са населени с роми.

Лагерите се делят обичайно на два вида, в зависимост от участието на териториалното управление: организирани и устройвани от властите или случайно възникнали, неорганизиранни от властите. Второто често се появява незаконно на частни територии, неразрешени терени или на устройвани за други дейности места и обикновено има хаотичен характер. Спешната нужда от подслон не чака умуване, а бързо действие – така се стига до липсата, поне в началото, на самоорганизация у лагериращите поради различия в техния произход, култура и други характеристики.

Устройването от властите лагер се налага не само да прилоти нуждаещите се и да им предложи минимални условия за подслон, но и да е снабден с подходяща инсталационна, комуникационна и пътна инфраструктура, да осигури и архитектурни форми на колективно обслужване, в т.ч. хигиенни и здравни услуги, хранене, среда за общуване. Трябва още да създаде условия за ефективно администриране и охрана – наблюдение над територията и обитателите, възможности за контрол на движението във и около територията. Често оградата също е обект на решение и изграждане.

Пред властите и архитектите стоят и други въпроси: за избора на териториалното разположение на лагера – в близост или отдалечен от населено място, за възможността от протест на местните жители, за интерактивните форми с локалното население, за съобразяването на лагера с културната идентичност и поведение на настаняваните и т.н. Важен фактор е и броят на подслонените. Масата на настигане на едно място с хора от даден тип е различна за всяка територия. За всеки конкретен случай трябва да се вземе отделно решение – като се съблюдава оптималното поведение на пребиваващите

Снимките са любезно предоставени специално за броя от Държавната агенция за бежанците към Министерски съвет. Редакционният екип изказва особена благодарност на Оля Михайлова и Калина Йотова.

Приемателен център за бежанци в София, Военна рампа

Детска площадка в приемателен център в Баня

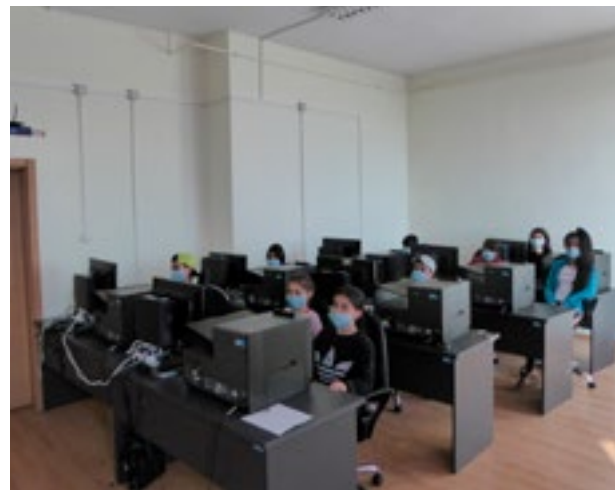
Парк към приемателен център в Харманли

Приемателен център за бежанци в Баня

Спортна зала в приемателен център в София, Военна рампа

Компютърна зала в приемателен център в София, Враждебна

В зависимост от техните общностни характеристики и условията за живот, които мястото предлага.

Лагерът в нашето съвремие следва да се осъзнае и като социално явление. Той дори може да се приеме за своеобразна „лаборатория“, в която се създават съвременни общности. Това място принуждава хората – дошли разединени, стичащи се от различни краища, отделени от глобалния свят и „чужденци на самите себе си“ [2] – да се превърнат в нова общност, „затворена отвън“ [3], но преобразяваща се вътрешно. Не е ли лагерът „хетеротропичното пространство“, за което Мишел Фуко [4] говори и което е белазло обитателите му веднъж със загубата на родното място и втори път с отсъствието на ново, но припознато като свое място? Или с появата на нова родина дори в една негостоприемна страна?

Лагеруването като социален процес формира особена антропология на мястото. То събира стотици различни индивиди – а това води и до различни видове лагеруване и дейности в него. Отделните групи носят своя специфика, която следва да се свързва с характера на лагеруването им. Разнообразието от общности, търсещи подслон, е почти необозримо, затова и техническите възможности за устройването им са с широк диапазон. Но тези групи носят специфика, която следва да се свързва с характера на лагеруването им. Заслужава да се проучат и анализират в серия от изследвания. Всеки тип лагеруване има свой характер като социална мотивация и социален модел, а оттам и свое пространствено решение. Затова лагерът се прави с гъвкаво предназначение.

Но този тип хетеротропично пространство все още трудно се постига и за момента, през 21-ви век, дори се оказва невъзможно. Изключенията са малко. Лагерът остава мястото, където бежанецът гради представата за макар и временно „свое“ пространство чрез физически заетата зона-подслон, чрез дейностите в него и социалното общуване със съседите извън него. Лагерът предоставя възможност за споделяне на социален опит и наистина става катализатор за нови подходи за „правене на общество“, за преоткриване на обмена и на солидарността.

Оказва се, че да живееш „някъде“, да обитаваш място, означава повече, отколкото да се подслониш някъде. Когато живееш някъде, ти инвестираш в това място, влагаш усилия, възжеления. Жилището създава навици. Да инвестираш в жилище е нещо като да се обличаш: жилището разказва за този, който го обитава, така както грехата говори за онзи, който я избира, за да я носи. Да обитаваш означава да се чувстваш „у дома си“ и да споделяш с другите

историята на интимността. Но за да споделяш, се предполага да има някой друг. Друг, когото посрещаш и приемаш. Защото да посрещнеш някого, означава да приемеш разликите. Със или без условия.

Абсолютното гостоприемство или безусловното – „каня у себе си този, когото желая“, както казва Жак Деруга [5] – се противопоставя на юридическите закони на гостоприемството, които поставят условия, норми, права и задължения. Но едното е неделимо от другото. Чужденецът също е гостенин. Но гостът-бежанец е едновременно новодошлият и врагът, поканеният и непоканеният. Деруга посочва тази двойственост на гостоприемството и поставя условност на възможността да се обитава приемащата страна: за да се заселиш, трябва да приемеш и обикнеш новата земя и хората ѝ. Тогава лагерът става излишен, той сам разтваря вратите си и остава назад в прехода от бягството към свободата.

Жилищните условия се оказват в сърцето на държавната политика на всяка страна. Но на дело като че ли у нас тя изостава и все още отстъпва на съвременните изисквания. Налага се обаче жилищните условия да се предвиждат и устройват отдалеч, да следват социалните процеси. Характеристиките им се налага да се определят съобразно обитателите. Има методи, за да се осъществи това знание. Науката помага и успява в това. Наука, правена от учени, а не от случайни политици или звани и незвани „експерти“. За устройването на лагерите има нужда от специалисти-архитекти. „Да се обитава означава да се построи пространство в пространството“ [6]. Това е концепцията, която трябва да се разгадае и предложи при формирането на лагерите и на местата за спонтанно устройване на подслон.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Meadows, Fiona (dir.), (2016). *Habiter le campement*, Actes Sud, Paris, p.11.

[2] Kristeva Julia. 1988. *Etrangers a nous-memes*, Paris, Fayard.

[3] Agier Michel. 2011. *Le couloir des exilés*, Belledune-en-Bauges, Éditions du Croquant.

[4] Foucault Michel. 2004. *Naissance de la biopolitique, Cours au Collège de France, 1978-1979*, Paris, Hautes Etudes/Gallimard/Le Seuil.

[5] Derrida Jacques. 1997. *De l'hospitalité*, Paris, Calmann-Lévy.

[6] Salignon, Bernard. 1999. *Qu'est-ce qui est essentiel dans l'habiter pour l'architecture?*, Paris, Z'Éditions, p. 37.

Следователно е неоспоримо, че
крайниците на архитектурата
произтичат от крайниците на човека.
Микеланджело

Архитектурната форма е
равна на социалната форма.
Елиел Сааринен, архитект

Архитектурата е самият живот, приемащ
форма и следователно е най-истинният
отпечатък на живота.
*Франк Лойд Райт
архитект*

Ние оформяме нашите сгради,
после те оформят нас.
Уинстън Чърчил, политик

Архитектурата е израз на нашите
ценности – начинът, по който строим,
е отражение на начина, по който живеем.
Норман Фостър, архитект

Архитектурата е
огледалото на живота.
И.М. Пей, архитект

Архитектурата е желанието на
епохата, преведено в пространство.
Мис Ван дер Рое, архитект

Архитектурата е или предсказание
за още неоформеното общество или
гробница за вече приключилото.
Луис Мамфърд, историк

Строили сме цивилизации.
Сега строим молове.
Бил Брайсън, автор

КУРС СОЦИОЛОГИЯ В АРХИТЕКТУРАТА КУРС УРБАНИСТИЧНА СОЦИОЛОГИЯ УАСГ, АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ

Диана Йорданова

Доц. д-р Диана Йорданова има магистърска степен по философия и специализация по културология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Ръководител на катедра „Обществени науки“ към Университета по архитектура, строителство и геодезия в София, където води курсове по Социология в архитектурата, Урбанистична социология, Социална политика и други дисциплини в Архитектурния факултет. Работи върху проблеми на градската среда, социалната и пространствена фрагментация на градовете, градските неравенства, моделите на градски социални политики.

Социологически курсове за студентите от Архитектурен факултет на днешния УАСГ са въведени още в края на седемдесетте години на миналия век. Първоначално водени от уважавани архитекти със специализация и интереси в областта на социалното знание, тези курсове са особено важни за утвърждаването на социалната проблематика и добавянето на социологическата перспектива като необходими за архитектурното образование.

Курсът *Социология в архитектурата*, каквото е наименованието му днес, включва 30 часа лекции в девети семестър. Мястото му в учебния план и лекционната му форма предопределят в значителна степен принципа на конструиране и избора на подход и теми при съставяне на учебната програма. Необходимо е, без съпътстващи семинари, да бъдат задоволително представени няколко големи тематични кръга:

- социологията като научна област със свое проблемно поле, категоризален апарат, теоретични дилеми и подходи;
- съвременното общество с неговото структуриране и принципи на организация, институционализацията на социалните отношения, основните социални институции и тяхната динамика;
- типове социално взаимодействие, идеологиите и съдържанието на различните видове власт, същността и проявяването на съвременните форми на неравенства;
- проблемите на съвременните градски системи, изучавани от градската социология;

- свързването на изброените особености на обществата с формите и условията за реализацията на съвременната архитектурна практика;

- тенденцията за „нагтериториалност“ на постмодерната архитектура, размиваща регионалните, национални, концептуални или исторически стилове;

- възникването на нови архитектурни форми, родени от консумативната пазарна логика.

Ето и приблизителното съдържание на темите в курса:

След въстъпително очертаване на проблемните ядра и основните подходи в социологията, на особеностите на социологическата перспектива и понятието социална структура, се интерпретира отношението личност–общество. Социализацията на индивида, ролята на културата за създаването на идентичностите, социалните правила и кодове на общуване, възприемането и съвместяването на социални роли са въпроси, очертаващи тясната обвързаност между социализацията и индивидуалната свобода.

Представят се социалните общности като базова форма на социалност, изяснява се тяхната типология и функциониране. Коментират се особеностите на общностната принадлежност и значението ѝ за личностната идентификация, както и фактическото съвместяване на множество принадлежности за съвременния човек. Разглеждат се семейството като социална институция, трансформациите му и промяната в съвременните форми на съжителство, както и други примери за

традиционни и модерни институции с техните социални функции.

След кратка типология на домодерните общества и традиционните държави се проблематизират генезисът, оформянето и принципите на функциониране на модерността. Въвеждат се теми като възникването и особеностите на модерната публичност и частна сфера, на модерната държава с нейните институции и организация на нейните власти. Теориите за бюрокрацията (Макс Вебер), за невидимата модерна власт, която използва за контрол организацията на пространството (Мишел Фуко) се привеждат като илюстративни примери за различните теоретически подходи.

Темата за утвърждаването на модерната държава като национална държава дава възможност да се засегне важен за социологията на пространството въпрос. В този процес чрез архитектурата се търси материализиран и символно убедителен израз на държавността, а градовете-столици се сдобиват с архитектурни форми, демонстриращи националното достойнство и суверенитета на новите нации. Анализират се и някои съвременни тенденции в архитектурното формообразуване.

Голямата тема за другия вид социално групиране – социалната стратификация – оформя следващия проблематичен кръг. Той обхваща типове системи на социално разслоение, основните теории за същността на неравенствата в съвременните общества, характеристика на съвременните класови системи в западните общества. Засягат се въпросите на социалния статус и социалния престиж, формите на засвидетелстване на статуса, социалната мобилност. Коментира се възможността за причисляване на цели социални групи според етнически, възрастови, регионални и други общи признаци към структурите на неравенството.

След това се навлиза в проблематиката на градската социология. Очертава се типологичната разлика на модерния град от предшествениците му и се коментира неговата обвързаност с развитието на индустриалния капитализъм и проблемите, причинени от миграционния натиск. Анализират се неизбежната социална и пространствена диференциация, появата на градските противоречия, предизвикали острата нужда от радикални градоустройствени намеси, от една страна, и особеностите в развитието на постмодерния град с неговите все по-размити граници, пространствена хетерогенност и непрозрачна социална структура, от друга.

Присъствието и на курс по *Урбанистична социология* в специалност Урбанизъм е закономерно. Той се чете още в първи учебен семестър и практически съпътства самото въвеждане в професията. Тук основно е допускането, че градът, както и всяка друга селищна форма, винаги е поле на исторически структурирани и специфично функциониращи социални взаимодействия. Характерът им оказва

пряко влияние върху пространствените форми, в които те се разгръщат и възпроизвеждат с определена устойчивост. Съвременните големи градове са арена, върху която се разгръщат и открояват и водещите тенденции, и основните противоречия в днешното общество.

За да е възможно разбирането на зависимости-те между социалното и пространственото структуриране, трябва да се знае, че социалното пространство е именно това, което прави възможно социалното общуване. Валидно е и обратното – социалното общуване създава социално пространство. В курса се проблематизират организацията на това пространство и техниките на пребиваването в него, както и физическите на „другостта“, които го прекосяват, без да могат да се разтворят и изчезнат напълно. Нещо повече, необходимо е да се разбира, че фрактурите в градското пространство представляват разкъсвания на социалното в коментирания смисъл.

И двата курса – *Урбанистична социология* и *Социология в архитектурата* – разглеждат въпросите за градската центробежна териториална експанзия и нововъзникващите форми на социално групиране в градските територии. За проблемите на социалната свързаност, за посоката и идеологиите, които определят новите градски политики. Изследват се конкретни проблеми на българските градове в перспективата на пространствената фрагментация – тенденциите към затваряне и гетоеизация на отделни територии, обособяването на зони на обитаване по логиката на нарастващото социално разслояване.

Последните теми в курса по *Социология в архитектурата* въвеждат проблематиката на структурните изменения в постмодерните общества, нарастването на мобилността, свободата на избор, консумативния характер и комерсиалната организация на отдиха и развлеченията. С тях е свързано възникването на множество нови архитектурни форми и в градовете, и във все по-неопределените територии на отдиха – развлекателни и търговски центрове, различни хотелски структури, тематични паркове, многофункционални сгради и комплекси. Темата за „извънтериториалността“ на част от тези форми – проявена и като тенденция в архитектурата чрез прекъсването на връзката с местния контекст и зависимостта от територията – е продължение в темата за града като самодостатъчен свят.

В програмата на курса участват повече теми, отколкото действително могат да се дискутират. В зависимост от интереса на студентите, някои биват предпочетени пред други. Важни остават въпросите за редуцирането на социално пространство до естетическо пространство, без да се разбира неговата връзка с ангажимента към другия, с въпросите за достъпността, социалната близост и социалната дистанция.

Приятелство пред Входа на Лувъра, Париж

*Под целувката на две Викториански сгради, превърнати от
Томас Хедървик в комплекс Coal Drops Yard, Лондон*

КАФЕТО

Местен чар без претенция в Корфу

*В аурата на (смятаната за)
най-старата сграда в Париж*

*Под сводовете на Базилика Паладиана
на Андреа Паладио, Виченца*

*Компания пред увековечения в епизод
от Хари Потър пуб The Market Porter, Лондон*

АРХИТЕКТУРА ИЛИ ПОВОД ЗА ОБЩУВАНЕ

Снимка Елица Попова

С панорама към Средиземно море в Ханя, Крит

Среща на тесен софийски тротоар

КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДОУСТРОЙСТВОТО ВСУ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“, АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ

МОЯТ ОПИТ В ПРЕПОДАВАНЕТО НА СОЦИОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА И ГРАДА

Тодор Булев

Когато през 1969 г. работих над дипломната си работа (университетски комплекс), социологията тогава се извършваше в тогавашната наука, след като дълги години бе пренебрегвана, даже потискана. В същото време темата се оказва актуална повече в социологически, отколкото в архитектурен план: същността, бъдещето и мястото на университетите и на студентските кампуси в обществения живот, в социалната структура на обществото, бяха едни от най-дискутираните в архитектурната общност теми. Причината: ролята, която студентите изиграха в социалните вълнения на Запад през 1968 г. Така открих за себе си необходимостта от органичната връзка между „социалното“ и „материалното“ като залог за качеството в архитектурните решения. Това наложи да проуча как възникват университетите, защо съществуват, имат ли бъдеще, ще изчезнат ли като социална институция или ще останат, защото имат специфични функции и ако останат – то какви са те? Въпроси, които по ония на съдбата, днес пандемията (пандемията) поставя отново, а дигиталните технологии сякаш предполагат възможност за устойчиво формиране на нов тип общуване и общество.

Нека веднага отговоря – и тогава, и сега считам, че университетите (както много други типове на архитектурно-пространствени структури) имат своето бъдеще не единствено със специфичните, основни процеси (в случая, изграждащи обучението на определено ниво), но и като материални обекти, изграждащи обществото чрез спойката на социалните отношения, стимулирани от тях и на първо място, чрез разнообразните форми на общуване – скрити, но особено същностни измерения на всички дейности и функционални процеси. Второ, още тогава приех тезата, че социалната и пространствено-материалната

среда взаимно си влияят и се обуславят, като водещи са социалните задачи, тяхната социална същност, респективно ролята им във формирането на социалната структура на обществото. Трето, още тогава застъпих тезата, че в структурата на общуването и големите, и малките общности имат своята роля при всички основни дейности в живота на обществото. В случая, в студентските кампуси – при обучението, научните изследвания, обитаването, отдиха. Това предположи базисен модел от разнообразни, но устойчиви пространствени клетки при всички тях, които реализирах в проекта.

Впоследствие положих много усилия да изследвам взаимодействието „човек–среда“ в различни случаи, мащаби и при различни задачи, с които се сблъсках, особено при големите панелни жилищни комплекси. Такъв е и ж.к. Люлин, с който съм свързан по различни начини близо 40 години, през които можах да наблюдавам, отчасти и да се намесвам, в неговото развитие. Още повече, че особено през 80-те години темата за социалната поръчка и оценка се бе превърнала във форма на критичен подход към тогавашната, предимно анонимно ориентирана, масова архитектура и градоустройство. Всъщност, ние се опитвахме чрез социологически подход да преодолеем редица недъзи, характерни не само за нашата архитектура, а и по-широко – за Модерното движение. За съжаление, тази насока в архитектурното мислене, с малки изключения, не постигна достатъчно популярност и практически резултати.

За сметка на това, промените през 1989-90 г. и след това дадоха възможност на архитектурата и социологическата наука да присъстват на огромна социална трансформация, по същество – огромен социологически експеримент, с обратен

знак на този, стимулиран от революцията през 1917 г., а у нас разгърнал се след 1944 г.

Това нямаше как да не изостри вниманието към трансформациите в средата, към тяхната социална същност, обусловеност и роля – но ние все още подценяваме разбирането на тези процеси като компонент на архитектурното ни мислене. Преподаването на социология на материалната среда в тези условия на смяна на идеологии и парадигми се превърна в голямо предизвикателство. Още повече, че самата социология на средата е в процес на промени, на развитие. В същото време, за разлика от преди 30-40 год., темата определено не се радва на професионален интерес. И архитектите, и студентите са прекалено прагматично настроени, за да обърнат достатъчно внимание на тази дисциплина, която поради собственото си състояние може да има за тях по-скоро мирогледно, философско, отколкото инструментално значение.

Преподавайки тази така близка на сърцето ми материя, трябваше да се съобразявам с тези обстоятелства. Затова, целите, които си поставях, бяха скромни: въз основа на изграждане на по-обща представа за социалното знание и социологията като наука, да стимулирам моите възпитаници в дух на изследователско любопитство към социалните, респективно социологическите, измерения на архитектурните и градоустройствени задачи и да им предложа първични инструментни за тяхното изследване. Това пък определи собствените им изследвания по отделни теми като съществена част от лекционния курс – чрез техните есета, отговори на анкети и реферати. Този подход, в общи линии, съм разгръщал и във ВСУ „Ч. Храбър“ (2009-2012 г.) и във ВСУ „Л. Каравелов“ (2012 г. до сега). И в двата института има по два модула – „Социология на архитектурата“ и „Социология на градоустройството“. Темите от лекциите продължават в темите на курсовите реферати, някои от които пък се обвързват впоследствие с теми на дипломни работи. С ползване на литература главно от издания на български език, наши и преводни.

Методологически, теоретичната част на курсовете стъпва на системния (системно-структурния) подход, т.е. на разглеждането на обществото като сложна пространствено-иерархична, многопрофилна и в значителна степен саморегулираща се и устойчива система. Разглеждат се базисните модели на заселване, различните начини на живот, техният пространствен израз. Мотивират се от социална гледна точка различните форми на труд, обитаване, отгид. Анализира се начина на живот като основна социологическа категория, засяга се темата за личността и ценностите като

фактор във формообразуването. Подчертават се множеството „лица“ на една сграда в отношението ѝ към човека, множеството измерения на функционалните процеси. Естествено, важно е и да се обърне внимание на „социо“ факторите в оценката на средата, в това число и естетическата. Разглеждат се социологическите аспекти на професията „архитект“ – като достъпност, обучение, форми на практикуване, връзка със строителството и обществото.

Една от основните ми цели е да насоча студентите към достъпни за тях форми на социологически анализ – например визуалните наблюдения, интервюта, а понякога и анкетите с потребителите. Като най-непосредствена практическа задача се занимаваме със социалните аспекти на поръчката и плановото задание при проектирането – в частност, отразяването и на конкретно социологическите особености. Същевременно, винаги съм търсел да свържа социологията на архитектурата с такива теми като типологията на елементите в града, видовете сгради, семиотиката и естетиката на средата, практикуването на професията „архитект“ – дисциплини, които също съм преподавал. Затова, ето някои от темите за студентските реферати: „Големият, малкият град и селото“, „Социални проблеми в малките курортни селища“, „Жилищните комплекси от социализма и сегашните затворени жилищни комплекси“, „Търговската улица и молът“, „Заведенията и местата за хранене“, „Читалището“, „Дворът и улицата“ и др. Поощрявам работата на двама-трима души заедно, с обща продукция.

Впечатленията ми са, че много често студентите откриват в социологията (и по-общо, в социалното знание) нова гледна точка към архитектурата. Те са изненадани от нея, но доколкото като правило са с по-остра социална, а и политическа чувствителност, приемат тази гледна точка и като правило я разбират. Но, ако това са кънове на едно необходимо (според мен) отношение към професията – друг е въпросът, как и доколко ще се развие по-нататък в тази посока и архитектурната практика.

Тук ще маркирам и още нещо. Социологията в тези университети се изучава в 4-ти и 5-ти курс, когато студентите вече са обсебени от технологията на проектиране. Според мен, би било по-правилно тази дисциплина да се преподава още във 2-ри или 3-ти курс, когато възгледите към същността на професията все още се формират. Това е въпрос, свързан и с по-общата тема за съотношението между хуманитарните и техническите дисциплини в архитектурното образование. Но това, както знаем, далеч не е единственият въпрос, свързан с архитектурното образование у нас.

Оранжерия „Облачна планина“, Сингапур
(снимка: Веселина ПенеВска)

Вярвам, че начинът, по който
хората живеят, може да бъде повлиян
поне малко от архитектурата.
Тадао Андо, архитект

Целта на архитекта е да създаде рай.
Всяка сграда, всеки архитектурен продукт трябва
да е плод на нашето усилие да изградим
за хората рай на земята.
Ееро Сааринен, архитект

Ако архитектите осъзнаят истинската си стойност за
обществото, това би могло още днес да се отрази върху това
рядко събитие – по-добро качеството на живота като
резултат от архитектурните начинания.
Седрик Прайс, архитект

Архитектурата е малка част от човешкото уравнение,
но ние, които я практикуваме, вярваме в потенциала ѝ да променя,
да просвещава и да обогатява човешкия опит, да прониква
през бариерите на неразбирането и да осигурява
красив контекст за човешката драма.
Франк Гери, архитект

Не можем да променим живота. Той ще бъде променен.
Но не от нас. Ние само може да направляваме
нещата, които да предизвикат
физическа промяна.
Лудвиг Мис Ван дер Роге, архитект

КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА НБУ, ПРОГРАМА АРХИТЕКТУРА

Антоний Гълъбов

Курсът си поставя за цел да представи основните теоретични школи, методи и постижения в областта на социологията на града. Модерната и съвременната социология са тясно свързани с градските изследвания и в този смисъл, съществена част от историята на социологическите идеи може да бъде разчетена в развитието на представите за съвременния град.

Тематичното поле на социологията на града е определено от динамиката на социалните отношения, структурирани и проблематизиращи публичното пространство на града. Как изглежда градът в перспективата на различните социологически парадигми? Как можем да определим и изследваме социалното поведение в градска среда? По какъв начин пространството моделира определени социални отношения, които на свой ред променят символната характеристика на самия град?

Учебното съдържание проследява развитието на основните социологически парадигми в изследването на града и представя тяхната специфична методология. В рамките на курса се представят и коментират най-значимите социологически изследвания на града от края на XIX и началото на XX век до наши дни. Водещо е разбирането за начина, по който индустриалната революция променя представата за общество и град. В края на курса се проблематизира дигиталната трансформация, информационното общество или обществото, основано на знание, като следващата мащабна трансформация в социологическото знание и неговото приложение по отношение на града.

Специфичен акцент в учебното съдържание е

представянето и практикуването на различните социологически методи за анализ на града. В рамките на семинарните занятия се дискутират теми, имащи отношение към съвременното градско развитие. В курсовия си проект всеки студент има възможност да проведе самостоятелно изследване, следвайки конкретна изследователска традиция по отношение на съвременния град. Интересни резултати дават проучванията на студентите върху пост-тоталитарната градска трансформация, не само у нас, но и например от Руската федерация.

Интригуваща за студентите е работата по темата „Символни и пространствени форми“ – как различните социални групи определят водещите си ориентири в градската среда. Те трябва да изберат маршрут, който познават много добре и, придвижвайки се по него, да питат хората, които срещат, как да стигнат до крайната точка на трасето. Целта на упражнението е да се постигне по-добро разбиране за различните социо-културни „карти“, чрез които гражданите се ориентират в градската среда.

Друг интерактивен формат предлагат дискусиите върху резултатите от градски изследвания. Пример за последното е изследване на водещия на курса, наречено „Вдигни очи и виж София“, базирано на галерия от снимки, които показват само фасадите на сгради в централната част на столицата (Фиг. 1-4). Проведените интервюта с хора, които всекидневно минават край тях, показват, че сградите остават неразпознати – защото всекидневният ни живот остава „нисък“, ние много рядко гледаме нагоре...

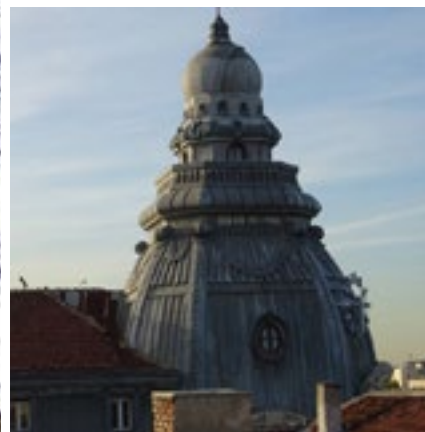
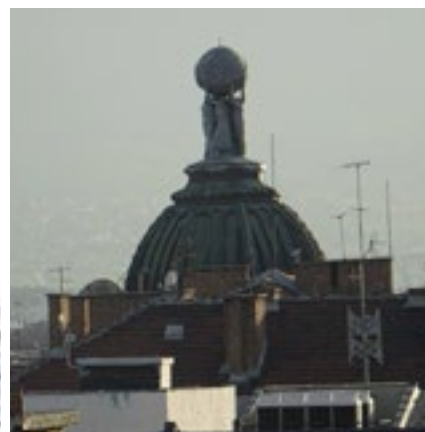
Сред дискутираните в последните години теми

са още: културното и архитектурно наследство на тоталитарния режим, пространствените измерения на социалната фрагментация в съвременните общества, анализ на конкретни градски пространства (може ли старият еврейски квартал на София да се превърне в творческа зона), насилието в градска среда (протестите на т. нар. „жълти жилетки“ в Париж).

Студентите, успешно завършили курса, са запознати с основните социологически школи и концепции, притежават необходимите

познания за различните методи за социологическо изследване в градска среда, познават и съвременните тенденции в развитието на социологията на града. Това им позволява да прилагат социологически методи на анализ на градската среда, да разграничават различните теоретични подходи, да интерпретират социалните факти и да ползват резултати от социологически изследвания, както и да формулират изследователски проблем и да определят адекватен подход при неговото изучаване.

Фиг. 1-4. Илюстрации към „Вдигни очи и виж София“ (снимки автора)

КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ, КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ

Вероника Димитрова

Вероника Димитрова има магистърска степен по социология и докторска по социология, антропология и науки за културата от СУ „Св. Климент Охридски“. Асистент по социология в катедра „Социология“ в същия университет. Експерт, ръководител и член на екипи в редица проекти към Изследователски център по социални науки, Национален алианс за работа с доброволци, Национален институт за заразни и паразитни болести, Институт Отворено общество, НФНИ, ФНИ на СУ и др. Автор на множество публикации в областта на социология на медицината и здравеопазването, социология на пола, качествени методи в социологията, междувоенния период в България и др.

Курсът има за цел да запознае студентите с основни теории, които концептуализират градската среда, начина на живот и обитание. За разлика от други науки, социологията е полипарадигмална, налични са няколко гледни точки към проблематиките на града, които в курса са коментирани, анализирани, критикувани от разнообразни позиции. Курсът надхвърля дисциплинарните ограничения на социологията и е интердисциплинарен поради множеството заинтересовани страни и социални актьори, които съществуват във формирането и обживяването на градската среда. Тъкмо това множество от перспективи (социологически, градоустройствени, исторически, икономически, правни и пр.) проблематики и казуси го правят богат по съдържание.

Курсът анализира основните теории, налични в социологията. Първата перспектива е макросоциологическата. Може да я опишем като поглед над града от хеликоптер – тя дава възможност да виждаме града в по-широк мащаб, да наблюдаваме урбанистичната му форма и вписването на човека в нея, основните движения в града. От тази перспектива може да разберем социалната, икономическата и урбанистичната история само в едри шрихи, основните процеси, които са оформили градското съществуване. Но колкото и да се вглеждаме, мащабът е такъв, че индивидът с неговите действия, чувства и нагласи остава почти невидим в градския пейзаж и социалната структура.

Отделя се специално внимание на критическата

социална теория, най-мощна в момента в макросоциологията и с корени в марксизма. Призивът е градът да се вижда като арена на битка между социални класи и групи и да се очертаят неравенствата. Най-актуални тук са изследванията на процесите на глобализация и връзката им с града; започвайки от Зигмунд Бауман [1], който очертава нарастващата социална дистанция между пътуващия елит и бедността, между доброволните гета (затворени квартали) и недоброволните (хипергета), но и все по-намаляващата роля на държавата и местните власти в оформянето на градския ред и преразпределението. Основна теза тук е, че икономическите интереси са водещи в градското планиране. Бауман е основоположник на традиция в изследването на процесите на глобализация и ефектите върху града, по-детайлно анализирани в разработките на Лоук Вакан [2], Дейвид Харви и Саския Сасен [3]. Всички те предоставят чувствителен изследователски инструментариум към неравенствата в града и новите форми на несигурност и бедност.

Макросоциологическата перспектива е плодотворна за разглеждане на урбанистичната форма и в исторически контекст – с уговорката, че градът и историята са бегачи с различна скорост. Историческият процес се обективира в градската форма, а оттук и тя се превръща в пречка или подсилва социалното развитие. В тази част от курса целта е да се реконструират различните модели на развитие на градовете от античността до днес и тяхната специфична структура, като се утвърди актуалната връзка

със съвременните градове – нарастването на ролята на капитализма [4] и „световния град“ [5]. Имам място и урбанистичната теория, утопия и практика и тяхната история.

Курсът проследява основни идеологии и реконструира техните социални логик, конфликти и интереси, като поддържащи или оспорващи определени функции и роли на градовете [6]. Тук са и критиките към конкретни форми на урбанизма – например тези от феминистка перспектива, опитващи се да открият както отрицателните страни, така и потенциалите на съществуващите градове и социални движения [7].

Макросоциологическите теории са критикувани заради своите детерминистични разбирания за града. Пример е тезата на архитектурния детерминизъм, че урбанистичната структура предопределя поведението на хората в градска среда. Отчасти тази позиция е вярна, отчасти – погрешна, защото изпуска отговора на въпроса защо конкретният индивид приема съответната линия на поведение.

Тоест, ако сменим перспективата с микро-социологическа, ще слезем на уличното ниво, на нивото на обитателите и съответно, градът ще изглежда съвсем различен – той ще е резултат от взаимните ориентации, преплитането на множество индивидуални действия, а оттук и по-чувствителното разбиране на мотивите и контекстите, чрез които дадени процеси се появяват на градската сцена. Така например ще изглежда, че не толкова икономическата и класовата структура (или контекстът на глобалния капитализъм) ръководят изборите

на социалния актьор, а по-скоро има различни модели на развитие, в които те са само един от възможните обяснителни механизми. А оттук и възможността да се обвърже градската проблематика с начина на конструиране на идентичности.

Курсът се опитва също да изгради чувствителност към спецификите на българските градове. Фокусът е в проследяването на историческите развития на българския град от социологическа перспектива, коментират се теми като османските градове, междувоенните градове – градът на „простолудиеето“, бездомничеството, социалистическият град, но и по-съвременни изследвания на конкретни социални проблеми.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Бауман, З. 2013. Глобализацията. София: Труд.
- [2]. Wacquant, L. 1993. Urban outcasts. In: Lin, J., Mele, Ch. 2005. Urban Sociology Reader. London: Routledge.
- [3]. Сасен, С. 2011. Глобалният град. София: Критика и хуманизъм.
- [4]. Вебер, М. Нелегитимното господство. Типология на градовете. В: Грекова, М. (съст.). 2002. Градът. Социална реалност и представа. София: Изток Запад.
- [5]. Бродел, Ф. 2017. Структури на всекидневиеето: Възможното и невъзможното. София: Прозорец.
- [6]. Ward, St. 2002. Planning the Twentieth-Century City: The Advanced Capitalist World. Wiley.
- [7]. Markusen, A. City Spatial Structure, Women's Household Work, and National Urban Policy. In: Lin, J., Mele, Ch. 2005. Urban Sociology Reader. London: Routledge.

КУРС СОЦИОЛОГИЯ НА ГРАДА¹ НБУ, ПРОГРАМА СОЦИОЛОГИЯ

Курс „Социология на града“ се предлага в бакалавърската програма „Социология“ на НБУ. Той обхваща основните подходи към социологическото изследване на града, движейки се от класическите подходи на Чикагската школа и европейските традиции до съвременните пост-модернистични тенденции. В контекста на глобализиращото се

общество се интерпретират еволюционното развитие и динамиката на града, както и проблемите, породени от нея. Предвижда се успешно завършилите курса да познават основните характеристики на съвременния град, видени от социологическа перспектива и да са в състояние да анализират конкретните ситуации в него, прилагайки съответния теоретичен инструментариум. Курсът е част от редовната учебна програма и обхваща 30 учебни часа. Съпроводен е от 12 учебни часа Практика по градски изследвания.

¹ Представянето на курса е базирано на текст от сайта на НБУ, тъй като до приключване на броя не се получи друга информация. Публикува се с разрешението на доц. д-р Христо Гьошев, ръководител на Департамент „Философия и социология“.

Катедралата в Амьен (снимка: Raimond Spekking, unsplash)

Ако мога да създам пространство, каквото хората не познават до момента, и ако то остане с тях или им дава мечти за бъдещето, това е структурата, която искам да сътворя.

Тадао Андо, архитект

Всяка архитектура е подслон, голямата архитектура приютиява, прегръща, възвисява и стимулира хората в това пространство.

Филип Джонсън, архитект

Архитектурата е социално изкуство. Затова е наша отговорност да създаваме архитектура, която осигурява не само функционален и биологичен комфорт, но и духовен комфорт.

Самюъл Мокби, архитект

Животът ни е сложен; емоциите ни са сложни; интелектуалните ни желания са сложни. Вярвам, че архитектурата трябва да отразява тази сложност във всяко отделно пространство.

Даниел Либескинд, архитект

Сградите са структури, пораждащи дълбоки емоции, които формират нашата психика. Хората мислят, че те са само обекти, през които маневрираме, но изграждането на човека е повлияно от естеството на пространствата.

Дејвид Аджей, архитект

Архитектурата поражда емоции у човека. Задачата на архитекта, следователно, е да направи тези емоции по-прецизни.

Адолф Лоос, архитект

КУРС КУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЯ НА ГРАДА УАСГ, АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ

Диана Йорданова

Курсът „Културна антропология на града“ е избираем за студентите по Архитектура и за тези от специалност Урбанизъм в УАСГ.

Антропологията, определяна като „културна“ или „социална“ в различни национални традиции, е едно от продуктивните изследователски полета, изучаващи човека в целостта на неговия свят. Дълго време е приемана като учение за домодерните, екзотични общества. Тогава се утвърждава и схващането за нея като подчинено на научни методи усилие за смислена интерпретация на чуждите културни светове на езика на нашия собствен свят. Повечето от предимствата ѝ днес се виждат на равнището на метода, предоставящ уникална изследователска оптика.

Една от основните заслуги на културната антропология е, че нейните изследвания правят възможна в научна форма екс-центричността, в смисъл на напускане или изоставяне на обичайния център на проектиране на нашия собствен свят, който подвежда в своята самоочевидност. Естествената ни нагласа по отношение на другите е, че с тях обитаваме общ свят, чиито координати, смисъл, ценности и правила са разбираеми, приемливи и валидни за всички. Една от ползите от навлизането в човешки светове, различни от нашия е, че *то като преживяване* ни кара да разберем, че собственият ни свят е само една културна конструкция. Една между множество други.

От средата на XX век в културната антропология се появяват изследвания на собственото общество. До този момент тя е схващана като наука, която прави чуждото разбираемо, най-общо казано – като наука за Другия. Настанявайки се върху терена на западните общества, антропологическите изследвания установяват като факт съжителството на значително множество културно конструирани по различен начин светове, комуникацията между които е затруднена, проблематична, дори практически несъществуваща. Инструментариумът на полевата антропологическа работа е впрегнат за разбирането на тези своеобразни светове. Пространството на града се превръща в един от

най-благосатните нови антропологически терени.

Грагът като антропологически терен

Антропологията на градското пространство се опитва да обхване и анализира пространствата на съжителство в градската среда. Обект на изследване са представите за самия град, техниките за присвояване и употреба на града от жителите му. Значителна част от антропологическите изследвания са посветени на семиотиката на живота в града – разчитането на смисъла, описанието на неизброимите и изобретателни практики на живеене в града. Изобилстват изследвания на специфични групи градски жители (детството, старостта, болестта, различните младежки култури, религиозните конфесии изискващи свои пространства), а оттам – и на съвместяването на употребите и функционирането на типичните градски пространства като споделени.

Някои антропологически изследвания критикуват ефектите от новото градоустройствено планиране, архитектурни реализации и предположенията от тях идеологии. Намесата в градската среда е огромен властови ресурс. Умението на архитекта и урбаниста *да разчитат* и като следствие на това – *да зачитат* многопластовостта на градската среда е от първостепенно значение за тяхната професионална работа.

Курсът навлиза в повечето от изброените теми. Представят се подходът и особеностите на антропологическата изследователска оптика, което въвежда въпросите за културното конструиране на човешкия свят и неговите специифики. Разглежда се типологичната разлика между геометрично и антропологическо пространство. Анализират се особеностите на индивидуалния и колективния пространствен опит, стратегиите за персонализиране, понятията идентичност и *genius loci* – дух на мястото, значението на градските истории.

Основните форми на пространствен опит и практикуването на пространството очертават следващ кръг проблеми. В него се разглеждат отношенията между пространство и разказ,

поставянето на граници, сътворяването и споделянето на пространството в общуването, въпросите за пространство като текст и неговото авторство.

Важно за курса е изясняването на особеностите на модерната рационалност. Чрез него се въвежда темата за специфичното за модерността теоретично тотализиране на градското пространство, третирането му като податливо на моделиране и рационално артикулиране цяло. В тази перспектива се проблематизират основните характеристики на рационалния градоустройствен проект.

Разглеждането на града като социално пространство представя зависимостта между пространство и социално общуване. Разграничават се частни, публични и групови видове пространства, описват се техните режими на контрол и употреба. Коментира се връзката между качеството на градския живот и характеристиките на изграденото пространство.

Тази перспектива позволява и да се коментират новите градоустройствени идеологии, обединени около настояването за преустройство на подчинените на автомобилен диктат градове в градове за хората. Проблематизират се въпросите за човешкия мащаб и едромасабните пространства, произвеждани в епохата на тотално присъствие на автомобила в градския живот, отношенията между разстояние и възприятие, особеностите на човешката сензорна организация и организацията на градското пространство. Дефинират се спецификите на социалното ползване, а чрез тях и разликите между пространствата на съпреживяването и изолацията.

Градското всекидневие, формите на „присвояване“ на пространствата са отделна тема с две нива – разбирането за особената „пространственост“ на различните градски субкултури и значението на градската топонимия, обрастването на местата с наименования, истории и градски фолклор.

В курса всяка година опционно се разглеждат различни теми, посветени на множество специфични градски пространства и възможните им употреби: кварталът като отделна градска «реалност»; улицата и градското обитаване без улици – особеностите и проблемите на социалното пространство в големите жилищни комплекси; пазарът и търговската улица; площадът и различните преходни пространства; парковете и зелените пространства; споделяната култура на градското съжителство.

Особено изкушение предлага анализът на различни стратегии за изграждане на символно натоварени пространства. Перспективата на културната антропология позволява да се разбере, че всяко място или обект в града се превръща в пространство благодарение на неговите човешки употреби, на преживяването, споделяния опит и обрастването със значения. Но въпросът за

преднамереното изграждане на пространства, провокиращи удържането на определен смисъл или предполагащи специфична символна употреба, е свършено отделен. Тук помага анализът на конкретни примери – местата на паметта, местата на присъствие на свещеното, символиката на местата за различни ритуали. Естествено продължение е темата за участието на архитектурата в театрализирането на пространството, включително проектирането на пространства за отдиха и свободното време.

Друга тема в курса е тази за дома. Еволюцията в практиките на обитаване, понятието модерен комфорт, интимизацията на домашното пространство, образите на ограждането и затварянето, диалектиката между вътре и вън, са най-често коментираните въпроси. Значението на дома като отправна точка за създаване на идентичност, но и като засегнат от постмодерните тенденции за бърза смяна и възприемане на съчинени идентичности, отново се обвързва с въпроса за социалните знаци и пространствата на социалното общуване.

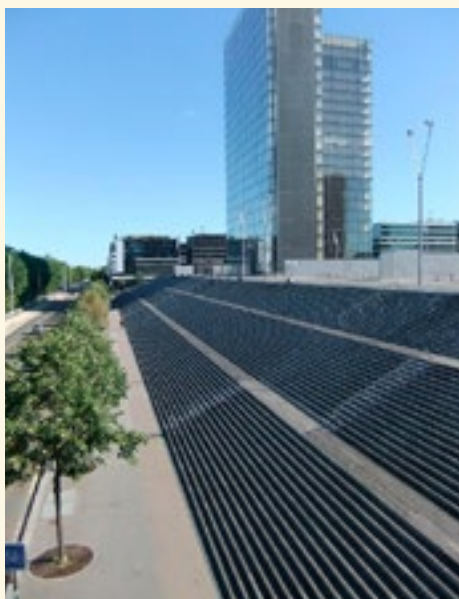
Смисълът на използването на подхода на антропологията е и в това да се отхвърлят предвзетите тези, приложени към реалността, да се избяга от хватката на предубежденията. Не да се разколебае професионалната увереност на архитекти и урбанисти, а да се провокира безкритичността по отношение на професионалната задача, отиването отвъд привидната ѝ простота – да се опитат да гледат на пространствените намеси и от позицията на „потърпевши“ от техния ефект, да сменят позицията на разполагащи с властта да артикулират с тази на подвластни на наложена артикулация.

Най-разпространената илюзия на професионалните урбанисти и архитекти е, че интеграцията на градското тяло, конструирането на градския ансамбъл се постигат основно с технически средства. Наистина, в днешните градове управлението на общите въпроси става чрез система от представителства и инструментални намеси. Но на територията на града освен за ред и регламент, има място за хаос и безредие, за индивидуална свобода и изобретателност, гражданите не приемат регламентите автоматично. Усещането за ирационалност и провален ред, честите прояви на кризи в градското съжителство – престъпност, вандализъм, задръстване на пространството на много нива, социалните контрасти – не са проблеми на града, а на социума, който го изпътва.

Затова за урбанисти и архитекти не е безполезно улесненото от антропологията разбиране за многоликата феноменология на градските форми. Теоретичните обобщения за тяхното развитие и вариации обикновено подминават (смятайки ги за несъществени) действителните начини, по които хората построяват свят за себе си в града и едновременно с това успяват да удържат връзката си с природата и с другите човешки светове.

*Подстъпът към Големата арка на
Дефанс, Париж (снимка unsplash)*

*Променада край Сена до Националната
библиотека, Париж
(снимка sironito, unsplash)*

МЕСТАТА ЗА СЯДАНЕ

*Градски дизайн
пред Торе Акбар на Жан Нувел, Барселона*

*Варианти за сядане
пред Media-TIC на Енрик Руис Хели, Барселона*

*Les deux plateau на Даниел Бюрен, Париж
(снимка Rack Teo, unsplash)*

*Фонтан Каритас в Копенхаген
(снимка Ib Rasmussen, unsplash)*

ПЛАНИРАНИ И ИМПРОВИЗИРАНИ

*Ренесансова сграда
във Верона*

*Пред Народната библиотека,
София*

КУРС АНТРОПОЛОГИЯ НА ГРАДА НБУ, ПРОГРАМА АНТРОПОЛОГИЯ

Евгения Кръстева-Благоева

Доц. д-р Евгения Благоева има магистърска степен по история със специализация етнология в СУ „Св. Климент Охридски“ и докторска степен по етнология. Преподавател в Департамента по антропология на НБУ. Основните ѝ научни интереси са в областите именуване и идентичности, общности и граници на Балканите, постмодерна консумативна култура, етнология на социализма. Автор на монографията „Личното име в българската култура“ и множество публикации у нас и в чужбина. Ръководител на изследователски проекти в областта на антропологията, посветени най-вече на културната динамика на постсоциализма в България. Член на разширения състав на редакционната колегия на влиятелното списание по културни изследвания „Theory, Culture & Society“.

Курсът Антропология на града присъства в бакалавърската програма по антропология на НБУ от 15 години и винаги се е радвал на голям интерес от страна на студентите¹. Той включва запознаване с основните антропологични теории за града и градската култура. Изучаването и изследването на проблематиката тъкмо през призмата на културната антропология е научно предизвикателство, особено в контекста на постоянно променящия се постсоциалистически град, в който живеем и който освен сцена на съвременната култура е и интересен обект за наблюдение и анализи. Курсът се състои от лекционна и семинарна част, като всички теми се разглеждат както теоретично – през призмата на съществуващата научна литература, така и практически – чрез теренни наблюдения и изготвяне на презентации.

Основните теми на лекционните занятия са: историческо развитие на понятието за град, отношения град-село, типове градове, пространствени измерения на града, градът като сцена, изживяване и конструиране на градските пространства като места на всекидневието, градски празници и фестивали, град и идентичности, образи и репрезентации на града, консумиране на градовете и др. Като дисциплина градската антропология изследва социалната организация на града, моделите на социален живот, културното наследство в града. Всички тези проблеми, както и много други, се разглеждат в исторически и крос-културен план.

Анализирант се социалните проблеми на градовете – бедност, престъпност, социален безпорядък, бездомност, както и културните практики на

отделните групи градско население, малцинствата, маргиналните и т.н. Според някои автори именно наличието на маргинали, т.е. на градска беднота със своя маргинална идентичност, е една от основните характеристики на града. Маргиналните хора и групи са с неопределени статусни, културни, т.е. ценностни позиции, и неопределени ролеви модели. Тази среда създава условия за поява на девиянтно поведение. Много изследвания са посветени на миграциите от селото в града. Кварталите и градските покрайнини се изследват като обособени райони, преходни между града и селото; изучават се и етническите групи, класите и половете в града.

В рамките на курса студентите се запознават с текстовете на ключови изследователи на проблематиката от класици като Робърт Парк и Чикагската школа (изследващи града през призмата на маргиналността и т.нар. „екология на човека“), през Георг Зимел (според когото градът е място на непрекъсната визуална стимулация), Валтер Бенямин, Мишел дьо Серто и Анри Льофевр (които описват местата на ежедневния живот в града и тяхното изживяване) до съвременни български автори, изследващи градовете при социализма и постсоциализма като Ивайло Дичев („Усядането на номадския комунизъм“, „Пространства на желанието, желание за пространство“), Меглена Златкова (етносоциология на града по примера на Пловдив и панелния квартал „Тракия“) и Ирена Бокова (примерът село-сателит, културни наследства в града и др.).

Съвременният свят е урбанизиран – белезите на града се виждат навсякъде, включително и в селските райони [1], така че рязката граница между „град“ и „село“ е почти загубена. Според различните автори, основните характеристики на града са: гъстота на населението; наличие на институции; архитектурни форми; хетерогенност в начините

¹ Курсът се води от доц. д-р Ирена Бокова и доц. д-р Евгения Благоева

на живот, типични за различните квартали, често разположени в близост едни до други; комуникационни канали. Урбанизацията става на различни места по различно време, с различна скорост и до различна степен [2].

Нито един град не може да ни каже всичко за градския живот като цяло, въпреки приликите има голямо разнообразие и сложност. Няма два еднакви града, общите им черти може да се поддават на генерализации, но въпреки това те представляват много различни пейзажи, икономики и общества. Зависими са от фактори, уникални за всеки град – големина, икономическа активност, социални групи, място в йерархията на градовете. Типологията на градовете служи повече за изследователски и преподавателски цели, отколкото отразява обективна реалност. Въпреки това, тя заслужава внимание, тъй като успява от теоретична гледна точка да дефинира в най-общи рамки градската ситуация.

Като практическа задача студентите осъществяват самостоятелно теренно изследване в градска среда. Прилагат методите на наблюдение, включено наблюдение, дълбинно интервю, сравнение. Научават се да събират емпиричен материал, да го архивират и анализират, да пишат научен текст, да презентират работата си пред колеги. Те сами избират тема според личните си интереси, но и участват в колективни задания. Сред най-интересните колективни проекти са „Молят като нов тип градско пространство“, „Студентски град или Щутгарт: култура и постсоциалистически пространствени трансформации“, „Етнически взаимоотношения на столичната улица „Цар Симеон“.

Изследването на моловете (2006) постави студентите пред трудна изследователска задача, доколкото провеждането на интервюта с хора в подобна среда не е лесно – малцина са онези, които биха желали да отговарят на въпроси. Затова се наблегна на наблюдението – от броенето на регистрационни табели на колите в паркинга на мола (което показва присъствие на хора от голям брой провинциални градове – по това време моловете в София бяха малко на брой и предизвикваха интерес от хора, в чиито градове все още липсваха подобни пространства), през опитите да се следват хората и да се проследят техните маршрути на територията на мола, до интервюта с посетители и работещи в мола, които очертаха многобройни вариации във възприемането на този нов тип градско пространство с особено силни социални функции. Ето защо някои изследователи определят мола като съвременния мездан. Интерес представлява и градският фолклор за този тип места – напр. постоянните посетители са наричани „молци“ и т.н.

Темата за изследване на Студентски град (2017) възникна от самите студенти. Цел на изследването беше да се проследят пространствените измерения на трансформацията на този особен софийски квартал от социализма до днес. Направени бяха интервюта с хора на средна възраст, които разказаха как е изглеждало мястото в миналото,

както и с млади хора, които в момента живеят там. Те споделиха как пред очите им кварталът се е превърнал от място на студентите в място на дискотеки, където по нищо не личи, че живеят млади учаци се хора. Характерно е пренасянето на основните чалготеки от центъра на София към Студентски град – тази пространствена промяна маркира бавното и частично отстъпление на чалгата от културата на елита, който принудително се „европеизира“. Изследвани бяха редица трансформации на общежития, които „обрастват“ със заведения в приземните етажи – някога заемани от библиотеки. Особено показателна е практиката на „пришиване“ на заведения чрез добавяне на нови помещения и прилепването им към приземните фасади на блоковете. В резултат се получават невероятни хибридни сгради – символ на културния бриколаж на българския постсоциализъм, каквито едва ли има някъде другаде по света.

Столичната улица „Цар Симеон“ (2018) привлече изследователския ни интерес с многобройните си магазини и заведения на араби и други емигрант-мюсюлмани. Тя беше избрана и поради своеобразния контраст между името на един от най-славните български царе и присъствието на този тип малцинства точно там – в близост до Женския пазар. Направени бяха многобройни интервюта както с български търговци на пазара, така и с араби, които се опитват да правят бизнес и да оцеляват в България. Откриха се редица етнически стереотипи, с които двете общности се преоткриват, но и немало примери на взаимно уважение и толерантност.

През септември 2021 г. е осъществен изследователски и образователен проект „Живият“ античен град: преживяване и консумиране на Помпей и Херкулан“, подпомогнат от ЦФСП на НБУ. Седем студенти провеждат теренно изследване в двата уникални древноримски града и изследват реакциите на публиката с цел изясняване характера на местата през призмата на тяхното възприемане: по-скоро като по places (по Марк Оже) или като автентични места, свързани със световното културно наследство и особено подходящи за комодификация – т.е. консумиране.

Теренните задачи в рамките на курса онагледяват голяма част от културните явления и специфики, които са характерни за съвременните постсоциалистически градове. Темите за социалистическия и постсоциалистическия град се разработват с активното участие на студентите под формата на дискусии, семинари, теренни обходи и наблюдения. В резултат от курса младите хора придобиват нов, антропологичен поглед към заобикалящата ги градска среда, способност да наблюдават, регистрират и осмислят постоянно случващите се промени в нея, да ги разбират и интерпретират като култура – и в крайна сметка да обогатяват не само знанията, но и светогледа си.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Amin, A. and Thrift, N. 2002. *Cities: Reimagining the Urban*. Polity
- [2]. Jayne, Marc. 2006. *Cities and Consumption*. Routledge, p. 17.

Nord-LB, Хановър
(снимка: CristianShd, Wikimedia Commons)

Универсално, архитектурата ценя предната фасада повече от задния вход, публичните пространства от частните. Този неин аспект е отражение на човешката природа – повече хора се грижат по-скоро за начина, по който изглеждат, отколкото за душите си.

Формата следва печалбата
е естетическият принцип на
нашето време.
Ричард Роджърс, архитект

Опасно е когато всяка сграда трябва да бъде зрелищна; да изглежда така, сякаш променя света. Не ме е грижа как изглежда една сграда, ако тя означава нещо – не за архитектите, а за хората, които я използват. Дейвид Чипърфилд, архитект

Днешната архитектура е подвластна на пазара и неговите правила. Пазарът измести идеологията. Архитектурата се превърна в спектакъл. Тя се опакова като продукт и вече няма друга стойност освен като забележителност.
Рем Кулхаас

Архитектурата е като портрета на Дориан Грей: може да изглежда красива пред публиката, докато някъде, скрита от погледа, истинската ѝ душа вееше и гние.
Ланс Хози, архитект

В общество, което слави несъщественото, архитектурата може да окаже съпротива, да противодейства на хабенето на форми и смисли и да говори на своя собствен език.
Петер Цумтор, архитект

КУРС ПСИХОЛОГИЯ НА СРЕДАТА УАСГ, АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ

Диана Йорганова

Курсът „Психология на средата“ е част от учебния план на специалност Ландшафтна Архитектура и ландшафтно планиране. Чете се в първи учебен семестър с продължителност 30 часа лекции и 30 часа упражнения. Основната му цел е да запознае студентите с базовите проблеми на човешкото възприятие и преживяване с оглед на влиянието, което оказват върху тях природната и антропогенната среда.

Предвид встъпителния му характер, курсът е замислен като конкретизация на общата психология с разглежданите от нея въпроси за човешката психика, субектността, основните психични функции, в посока на взаимодействието със заобикалящата човека среда, нейните природни и културни детерминанти. Една от основните му задачи на този ранен етап от обучението е да се развие способност за разбиране на психическата основа на човешкия опит, а оттам – и да се въведат знания за конкретния начин, по който характеристиките на средата оказват влияние върху човешките преживявания и поведение.

Курсът започва с изясняване на статута на психологията като изследователска област на границата между природните и хуманитарните науки, с проблематизиране на нейните методи и теоретични основания. Очертаващи за проблемното поле на психологията са въпросите за универсалната структура на психиката и психоповеденческата активност у човека, особеностите на психичния опит и съставлящите го психични феномени, разграничаването на съзнателно и несъзнателно, инстинкти, потребности и мотивация.

Следва преход към различни теоретични възгледи за личността. „Слоестата структура“ е обичайна метафора за нейното концептуализиране. Тя въвежда темата за присъствието в т.нар. субектен блок на психиката на качествено отличаващи се видове преживяван опит – сетивен, социално-ролеви, опит произведен чрез компетентностите, характерово-

експресивен, ценностен, екзистенциален, Аз-ов опит. Коментират се начините за постигане на интегритет на личността, понятията жизнен проект и жизнено дело, ролята на постижението, самооценката и социалното признание, но и провалите в тази динамична структура.

Голямата тема за основните психични функции – усещане, възприятие, емоции, мислене, памет, въображение – се въвежда чрез тяхната обща типология и акцентирането върху процесуалния им характер. Проблемът за природата на емоциите, техните основни функции и видове, значението им за индивидуалния психичен опит и качеството на преживяването се коментират и илюстрират подробно. Липсата на единодушие относно т.нар. „базови емоции“ повдига въпроса за специфичното социално конструиране на повечето емоции, обвързаността им с ценностите и обществените нагласи, културната им обусловеност. Оценката и интерпретацията участват неизменно във всяко емоционално явление, както и белезите на пристрастност, затова емоциите са предпочитания език на човешката субективност.

В отделна тема се разглеждат навиците в общата структура на опита. Значителна част от човешките преживявания и действия преминават под знака на установено и закрепено в навик реагиране, затова анализът на тяхната природа и стадии на формиране има важно място в характеристиката на психичния опит.

Два големи класа психични процеси – сензорно-перцептивни и абстрактно-познавателни, според възприетата типология, имат съществено значение за изясняване на взаимовръзката на човека със заобикалящата го среда.

Първите включват усещането и възприятието. Да се изясни тяхната обвързаност, но и принципната разлика на възприятието от гледна точка на целостта и осмислеността на възприемания образ, е важно за професията

на ландшафтният архитект. Коментират се въпросите на сензо-перцептивната доминантност, процесуалните особености на възприятието и характеристиките на перцептивния образ. Сред теориите за възприятието се откроява психологията на гещалта. В светлината на основната ѝ изследователска парадигма за гещалта като пространствено-нагледна форма на възприеманите предмети (цялостна, с форма, структура, свързаност, подреденост), се разглежда основните принципи и закони на възприятието, както и общото им приложение в областта основно на графичния дизайн. Като обобщение и илюстрация се въвежда темата за перцептивните илюзии. В тази част на курса се анализира и психологическото въздействие на цветовете и значението им при изграждането на пространството. Изтъква се зависимостта на психологическия баланс от доминацията на зрението сред останалите сетива, но се коментират и въздействията на т.нар. „синестетични“ ефекти.

Вторите включват мисленето и паметта. В курса се проблематизира архитектониката на човешката паметова система: сензорна памет, краткосрочна памет, дългосрочна понятиено-семантична памет, процедурна памет. Обръща се внимание на времевата и особено целевата структура на паметта, взаимодействието между т.нар. паметови регистри. Отново се изтъква връзката между памет и личност. Мисленето като процес и функциите на човешката когнитивна система се разглеждат от гл.т. на тяхната психична природа. Извежда се връзката между мислене, символизация и символни системи, характеризират се видовете понятия – прототипични, логически, целеви.

Последната от общитеоретичните теми е посветена на въображението. Въпросът за природата на въображението и неговите функции се коментира от позицията на различни теоретични възгледи. Разграничават се въображение и импровизация, анализира се тяхната роля в процеса на творчеството. Разискват се връзките на въображението с останалите психични функции, съставната природа на творческия процес.

Втората част на курса цели да се изгради нюансирана представа за различните видове обкръжаваща човека среда и нееднозначните модели на взаимодействие между тях. Въвежда се разграничение между понятията природна и социокултурна среда. Представят се общите характеристики на културата като конкретно човешка среда, демонстрира се действието на културни модели, схеми и сценарии. Разграничават се ситуации и типове контекст. Коментират се възможностите за изграждане, предефиниране

и възстановяване на културен контекст.

Влиянието на различните видове изкуствено създадена среда върху човешката психика се проследява в няколко последователни теми. Анализират се психологическото значение на зрителната перспектива и зрителния контрол, присъствието на светлината, учленяването и отделянето, необходимостта от отворени, преходни и защитени пространства. В тази връзка се разглеждат най-общи въпроси на проектирането на подобни пространства.

Темата за градската среда е обвързана с психологическите измерения на основните градски проблеми: пренаселеност, шумово и атмосферно замърсяване, доминация на изкуствената среда. Коментират се напрежението на живота в големите градове, стресовите фактори, съвременните форми на неврози. Проблематизират се условията за поддържане на добре функциониращи социални пространства, но и необходимостта от пространства за уединение и възстановяване на емоционалния баланс. Характеризират се понятията лично пространство и защитена територия. Подчертава се значимостта на връзката с природната среда.

Цикълът теми, свързани с културните контексти на средата, завършва с въпросите на идентифицирането. Присвояването на пространствата и местата, разпознаването на свързаните с тях значения, експресивното им въздействие не могат да бъдат задоволително разбрани без афективната обвързаност, чувството за принадлежност, без връзката с ценностите и паметта.

Курсът завършва с темата за играта като универсална територия, където природното и културното се разполагат равностойно. Присъствието на игрови практики във всекидневието, създаването на пространства за игра и игрови контексти се илюстрира и в професионалната практика на паркостроителството. Може да се поддържа тезата, че по дефиниция и декоративната градина, и съвременният градски парк в множеството негови варианти са всъщност създадени в различни игрови контексти пространства на срещата между природата и културата.

Всяка от лекционните теми подлежи на дискусия и допълнително разгръщане в предвидените семинарни занятия, които имат съпътстваща програма. Наред с коментирането на проблемите в по-свободна форма, наличието на упражнения позволява да се въвежат студентите в учебния процес, насърчава самостоятелната подготовка, създава умения за представяне на индивидуално разработени материали, поддържане и аргументиране на позиции.

КНИГОПИС

доц. д-р арх. Искра Данголова д.с.н.
проф. д-р арх. Веселина Пеневска
арх. Евгения Кукушева

В началото на 80-те години на миналия век архитектурната колегия у нас проявява нарастващ интерес към взаимоотношенията между обществото, града и архитектурата. Той се материализира в поредица от професионални и публични дискусии, кръгли маси и интервюта, публикации.

Тук е представен един материал от този период. Сборникът *„Архитектура и общество“* от 1980 г. обединява текстовете на осем изявени български архитекти и изследователи, коментиращи темата от различни перспективи.

Раздел „Книгопис“ предлага и две рецензии за появили се в по-ново време монографии с отношение към темата архитектура и общество. *„Пространството като централен изследователски обект в социологията“* на белгийския социолог Жан Реми защитава тезата, че човешките взаимоотношения и действия не може да бъдат разглеждани извън пространствения контекст, в който се разгръщат. В *„АБ на устойчивия дизайн“* Иванка Добрева-Драгостинова предлага идеи за креативно създаване на предметния свят на конкретна социална група – децата.

Блокът завършва с резюмета на седем книги, изследващи като теория и критика взаимоотношенията между участниците, формиращи градското пространство. Тяхна тема е и контрола над селищното развитие, планирането и проектирането на града, решението на проблемите за интеграцията на съвременните общности в урбанизираната среда.

АРХИТЕКТУРА И ОБЩЕСТВО

проф. к.а.н. арх. Методи Класанов
проф. арх. Маргарита Тодорова
доц. к.ф.н. Елена Христова
ст.н.с. арх. Тодор Кръстев
ст. н.с. к.а.н. арх. Маргарита Коева
к.ф.н. арх. Искра Данголова
к.а.н. арх. Тодор Булев
арх. Антоанета Топалова
арх. Веселин Дончев

Издателство „Техника“, 1980 г.

Сборникът „Архитектура и общество“ се появява през 1980 година, дело на издателство „Техника“ и до момента остава единственото българско издание от архитекти за архитекти в тази тематична област. Автори в него са водещи архитекти и преподаватели: Елена Христова, Маргарита Тодорова, Искра Данголова, Веселин Дончев, Методи Класанов, Антоанета Топалова, Тодор Булев, Маргарита Колева. Коментира се проблематика, обвързваща историческото развитие, общественото съзнание и общественостранното начало с архитектурата и архитектурното творчество, града и селищните системи, жилищните структури, естетическата организация на средата.

В статията си *Общественото съзнание и архитектурата* **Елена Христова** представя архитектурата като конкретна проява на функциите на общественото съзнание и проследява спецификата и формите на феномена „архитектурно съзнание“.

Маргарита Тодорова в *Идеята за града и общественото съзнание* предлага перспектива към града като интегрална величина на постиженията от различни исторически епохи. Илюстрира тезата си с примери от доминиралите в различните епохи идеи за града и със съвременни социални явления в големите градове.

Селището като социологическа система е представено от **Искра Данголова** чрез анализ на

структурата на пространството и казус, базиран на Атинската харта.

Статията на **Веселин Дончев** *Обществен характер, същност и значимост на архитектурното творчество* интерпретира от тази позиция урбанистичното, градоустройственото, архитектурното развитие и дизайна.

Обществено-държавното начало в архитектурата е обектът на изследване на **Методи Класанов**. Той провежда сравнителен анализ на серия механизми – на продуцирането, разпространението и потреблението, преценката, опазването и възпроизводството – при държавно-общественото начало във функционирането и развитието на архитектурата.

В статията си *Обществено развитие, жилищен проблем, жилищна среда: трайни фактори при пространственото формиране на селищните структури* **Антоанета Топалова** проследява ролята на природните, социално-икономическите и техническите фактори при формирането на жилищната среда.

Тодор Булев коментира архитектурата в контекста на естетическата организация на материалната среда.

Маргарита Коева анализира взаимовръзките между общественостранното историческия процес и архитектурното развитие.

ЗА ПРОСТРАНСТВОТО КАТО ЦЕНТРАЛЕН ОБЕКТ В СОЦИОЛОГИЯТА

Искра Данголова

Професор Жан Реми е всепризнат и уважаван европейски урбаносоциолог, автор на теорията за социалната трансакция. Той е убеден, че социологията се съчетава с проблематиката на пространството, на урбанизацията, на града и селото и полага усилия да докаже, че концепцията за пространството е в центъра на всички видове и дялове на социологията, защото няма човешка дейност във и независимо от него. Половинвековната му дейност като изследовател и преподавател намира място в десетки статии и книги. Основните му концепции в урбаносоциологията, новаторското му отношение към проблематиката, работата по реализирани проекти за града, са синтезирани в книгата „Пространството като централен изследователски обект в социологията“ [1]. Жан Реми е и един от създателите на валонския университет Лувен-ла-Нюв в Белгия и активен член на международната франкофонска социологическа асоциация.

Пространството и обществото

Жан Реми представя пространството като ресурс за всички социални актьори и социални дейности. И има право: всяка човешка дейност се извършва във физическата среда около нас. Пространството на Реми не съвпада напълно с това на градското и селското битие, което вече става все по-неясно и несигурно за определяне в контекста на разнообразието от човешки поселения. Освен това се дели и на много други подразделения като естествено/природно, усвоено/застроено пространство и т.н. Всъщност тук става дума за начини на усвояване на планетата ни от човека. Пространството е едновременно социализиращо и социализирано, то полага печата си върху обществото.

За географите, архитектите и урбанистите, според Жан Реми, подобни убеждения за пространството се приемат естествено. Но други специалисти биха се възпротивили и дори почувствали заплашени, че се изземват техни проблематики и се преувеличава ролята на пространството. От страна на някои социолози и дори урбаносоциолози може да се очаква недоумение и съпротива: те не поставят пространството редом с големите социални парадигми като труд, социална организация, семейство, религия или доминация. Верни на Платон и разбирането му за пространството като „нещо, в което се помещава друго нещо – или нещо като съдина“, те го възприемат по-скоро като запълнена празнина в мислена „опаковка“, в която се помещава социалното [2].

Пространството подходящ анализатор ли е за социалното, пита Жан Реми и търси отговора през генезиса, развитието и синтеза на десетки емпирични

и теоретични изследвания. Той тласка социолозите да погледнат на пространството като на медиатор между обществото и материалния свят и сочи необходимостта от интердисциплинарен дискурс по тази тема, дори и той да се окаже източник на напрежения и конфронтации.

Реми приема пространството като „структуриращ размер за материалността на социалното, присъщата му логика и с особен социално-културен статут“ (с. 158-159). И е убеден, че „да се мисли за пространството е все едно да се мисли за социалното в материалната му форма“ (с. 155), да се възприема физическата среда като елемент, участващ в социалното действие. Концепцията за пространството Реми свързва със съвкупността от места, връзки, хора, отношения, начин на живот, действия, стратегии... „Основната цел на автора-архитект е да даде на пространството онази стойност, която социалните науки отдават на времето като фактор за дейностите. И за да го докаже, той се заема да разкрие и обясни добродетелите на пространството, като изработва неговата същинска граматика“, отбелязва проф. Морис Блан във въвеждението към книгата.

Жан Реми поема щафетата на изследователите преди него и възприема концепцията на класика в урбаносоциологията Анри Льофевр, който разграничава три вида характеристики на пространството: *замислено, реализирано, възприето*. Тази типология е съществена за всяко архитектурно решение – архитектът замисля едно, то често се реализира в нещо по-различно от проекта, а отделните обитатели възприемат едно и също пространство по различен начин. Реми доказва, че замисленото пространство не е монопол на архитектите и урбанистите. И

приема принципите на социологията, развити от основателите-теоретици като Макс Вебер например, който разглежда града като „място, от което започва организацията на различните дейности и се взимат решенията за координацията им“ (с. 98). Проучванията на Реймон Ледрю върху същността на „градското“ и американската структуро-функционалистична теория на Парсънс и Мертън също оказват влияние върху проучванията му. Реми възприема урбанизацията като мотора на прехода от „обществото на колективна солидарност към обществото, което прави възможно и допустимо въвеждането на индивидуализацията“ (с. 101).

Градът и социалната трансакция

Основна идея на Жан Реми е, че построеното, с цялата си материалност, най-напред е социокултурна конструкция, продукт на компромиси, преди да стане архитектурен конструкт, архитектурно произведение. Да се живее съвместно означава да се поделя едно и също пространство, местно или национално. Реми говори за *релационално пространство*, напомняйки, че процесите, свързани с него – мобилност, урбанизация и т.н. – са от структуриращите елементи на социалните взаимоотношения. Смесът, който му се отнежда и ползването му, са продукт на взаимодействието между отделни индивиди и групи от индивиди.

За Жан Реми градът е неделимо колективно благо, общо за всички обитатели, наблягайки на колективното, не на индивидуалното усвояване на пространството, чиято концепция и устройство изискват съчетание от множествена съвкупност от мнения. Неделимостта на града за него е изключително важна характеристика – това обстоятелство задължава обитателите му да взимат колективни решения чрез преговори относно средата, в която живеят, независимо, че мненията им може да се различават или дори да противостоят. Те обикновено успяват да се обединят, макар и след спорове и компромиси и така достигат до съвместно решение, дори и в случаите, когато има някакъв малък дял на изразили несъгласие.

Това е поводът Жан Реми да създаде концепцията за *социалната трансакция* – за схващането на реалното пространство по различен начин от отделните социални групи и изразените към него колективни договорени отношения. Той нарича особена съвкупност от диалози, спорове и процеси „*социална трансакция*“ – това е **Втората му ценна идея**. За него трансакцията е „процес, при който се противопоставят действащите лица; при който става конфронтация между актьори, приели своя матрица на поведение, което е внедрено във всекидневните практики“ (с. 167-168). Тя отвежда до съвкупност от преговори и обмен между придобитото от индивидите чрез различни нива на източници от житейската им практика, с намерението да се сближат гледните им точки при приемливи за всички отстъпки.

Подходът на Реми е свързан с метода на стратегическия анализ – пространството е източник на предизвикателства (политики, култура, икономика...) за създателите на градоустройствените проекти, както и за техните бъдещи обитатели. В този смисъл проектите може да се схващат по два начина. За едни

„*пространството е източник на възможности, които позволяват на индивидите и групите да се установят и да общуват, имайки предвид тяхната автономност*“ (с. 43). Свързаните с този аспект стратегии се развиват около понятието „логика на обживяване и присвояване“. За други „*пространството може да бъде възприето като предизвикателство, а именно за всички, за които жилището и мястото на живеене и обитаване представляват повече принуда, отколкото избор*“.

Жан Реми показва убедително, че очертанията на един град не би трябвало да се изплъзват от активната намеса на експертите – архитекти, урбанолози, политици. Но за да бъде средата на града съобразена с обитателите, различните участници в проекта се налага да умеят да излизат от готовите схеми и от доминиращите архитектурни модели. Те трябва да внасят иновации, да се съобразяват с конкретната даденост. Изразеното мнение на общността е това, което трябва да се налага и то ще спечели когато се дава възможност на обитателите да се съобщят съображенията си за живота в града. Трябва да се държи сметка както за индивидуалните, така и за колективните измерения на потребностите на обитателите.

Заедно с други свои колеги, Реми е от главните действащи лица за създаването на градоустройствения проект, за развитието и политиката на университета Лувен-ла-Нюв. Опитът в това доказва на Реми голямата сила на измеренията на социалната природа на пространството и как тя става важният, значимият фактор за устройството му. Изводът е, че решенията печелят, когато са колективни и когато се отчитат мненията и потребностите на индивидите и общностите, отредени да живеят и действат съвместно в това градско пространство.

Най-важният извод от казаното дотук е в думите, изразяващи духа на автора-изследовател: „*Центърът на загрижеността на социолозите не трябва да е пространството само по себе си, а приносът, който то може да внесе чрез обучение на социалните актьори и техните взаимоотношения, както в представите така и в реалните взаимодействия между човека и пространствената среда*“ (с. 155). Премествайки ударението върху участниците и техните взаимоотношения, авторът стига до силата на социологическата наука, до ролята и възможностите ѝ за градското пространство, за отделния обект. Проф. Морис Блан [3] заключава, че социологическият анализ на Жан Реми „не е лесен за осъзнаване от не-специалисти в социологията на града“, защото много идеи, понятия, анализи, знания допринасят за разкриването на уникалната сила и възможности на урбаносоциологията за обществото в градското пространство.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Remy, Jean. 2016. *L'espace, un objet central de la sociologie*. Eds. ERES, Toulouse.

[2] В европейската култура възприемането на пространството съвпада с философското схващане на Платон и древните гръцки философи – в отличие от източната, азиатска култура, където то се схваща като „обема на празното“ или онова, което остава между „обвивките, съедините със съдържимо“ (виж Hall, Edward : *La distance sociale*.)

[3] С благодарност към проф. Морис Блан от Университета в Страсбург за оказаното съдействие.

АЗБУКАТА НА ПРОСТРАНСТВЕНИЯ ДИЗАЙН ЗА ДЕЦА

Искра Данголова

Иванка Добрева-Драгостинова е главен асистент в НБУ. Преподавател в бакалавърски и магистърски програми към департамент „Дизайн“. Тя е доктор по „Изкуствознание и изобразителни изкуства“. Магистър е по „Дизайн на детската среда“ в НХА. Изследователската и творческата ѝ дейност са свързани с дизайна на детската среда и за деца със специални потребности; продуктив, устойчив и екологичен дизайн. Автор е на редица проекти и на десетки научни статии и доклади в тези области. Носител е на награда от Фондация „Отворено общество“. Участник е в множество колективни и самостоятелни изложби за дизайн и живопис.

С една интригуваща и новаторска книга Иванка Добрева-Драгостинова, автор-художник и университетски преподавател, привлича вниманието на професионалисти: архитекти и художници, на учещи се в тази област, но и на любители и ползватели на детския дизайн. Желанието ѝ е да предложи огромно богатство от идеи за материали, предмети и художествени форми за обзавеждане на пространството, предназначено за ползването му от деца. Целта е фокусирана: художествени изделия от естествени и рециклирани материали. Съвсем актуално.

Темите за анализ са групирани оригинално спрямо буквите в кирилицата и така се внася прегледност и яснота, а и някаква закачка в предложеното богатство от материали и възможности за утилитарни и артистични предмети и съоръжения, ползвани от децата. Предложеният труд е ценен не само с многообразието и интригуващите художествени хрумвания на авторката, с разнообразието от художествени предмети, но и заради екологичния подход към създаването на детския дизайн, заради ползването и рециклирането на богатия предметен свят, в който съществува съвременния човек. Живеем в утилитарен материален свят, в който опазването на природата все повече се налага като съществен принцип на уважение към художествените и приложни принципи на съществуването ни.

Неслучайно книгата е озаглавена „АБ на устойчивия дизайн“. Това е монографичен труд, в който се

анализират същността, идеите, принципите и целите на рационалния подход в проектирането. Вниманието се акцентира върху така важните проблеми на предметния свят около нас, свързан с индустриалния подход на проектиране, на производство, с разпространение, потребление, изхвърляне и рециклиране на предметите от бита и по-специално на тези за деца. Анализите и предложенията в изследването на авторката дават насоки и творчески идеи за създаване на един нов детски свят чрез средствата на дизайна и вътрешната архитектура. Чрез примерите си тя подсказва как може да се мисли по новому, за да се предлага пълноценна и разнообразна художествена среда за живот на подрастващите, създавана от някои на пръв поглед ненужни предмети и материали. Излиза, че от всеки предмет може да се роди утилитарен и красив предмет. Темата е изключително актуална и е в унисон с предизвикателствата пред развитието на науките и технологиите и съвременните тенденции за баланс между човешките дейности и опазването на околната среда.

В изследването на авторката се предлагат възможности за ползване на традиционни природни и местни материали, строителни и занаятчийски технологии и практики, някои от тях народни и самодейни. Те могат да се ползват при дизайнерското проектиране и така да се достигне до естетическо и утилитарно развитие в предметния свят за децата, до опазване на традиционното изкуство и занаятчийство на българите: една важна, съзидателна и световна тема, засягаща жизнено

проблемите на България. Не са пропуснати в книгата старите български занаяти и умения, които познаваме от нашите музеи и приемствеността в художествените ни и утилитарни традиции. Наред с другите важни аспекти на темата авторката цели да изследва и открие проблемите и особеностите на онзи траен през годините дизайн, предназначен за предметно-материалната среда на децата, който акцентира връзката ѝ с тяхното физическо здраве, духовно израстване, възпитание и образование.

Книгата е написана на ясен и достъпен език. Идеите са подкрепени с множество конкретни примери и визуализации. За първи път на български език се предлага събран и систематизиран, оригинален, обемен и изчерпателен материал по тази разностранна, актуална и глобално значима тема на дизайна, този път – чрез функционално-предметна естетика.

Книгата „АБ на устойчивия дизайн“ е монографичен труд на талантлив художник-дизайнер. В нея се разглеждат и анализират: същността, идеите, принципите и целите на устойчивия подход в проектирането на предметния утилитарен свят около нас и в помощ на децата. Вниманието се насочва върху така важните проблеми, свързани с индустриалния подход на проектиране, производство, разпространение, потребление, изхвърляне и рециклиране на предметния свят и дава насоки за справяне с тях чрез средствата на дизайн и вътрешната архитектура.

Темата е изключително актуална и е в унисон с предизвикателствата пред развитието на науките и технологиите днес, пред съвременните и бъдещите търсени тенденции за баланс между човешките дейности, свързани с опазване на околната среда – тема, която става все по-значима в планетарен аспект. В изследването са анализирани традиционни местни материали, строителни и занаятчийски технологии и практики, които могат да се вземат пред вид при дизайнерското проектиране, за постигане на устойчивост в световен аспект и съпоставени със сходни проблеми в България. Наред с другите важни аспекти на темата авторката си е поставила за цел да изследва и открие проблемите и особеностите на устойчивия дизайн, предназначен за предметно-материалната среда на децата, като акцентира на връзката ѝ с тяхното здраве, изграждане, възпитание и образование. Някои от примерите са така примамливи, че подканят да се хванат подходящите инструменти и материали и се изработи някои от подсказаните дизайнерски предмети...

Мебелна серия „Оригами класик“, материал: рециклиран картон – велпапелособени взаимно подчинени урбанизирани райони.

Детски конструктор „Приказен град“, материал: рециклирана дървесина, серия „Натурал“ - растителни пигменти, пчелен восък, растителни масла; серия „Еко“ – безвредни бои и лакове

Проекти за детска среда, НБУ

СМЪРТТА И ЖИВОТЪТ НА ГОЛЕМИТЕ АМЕРИКАНСКИ ГРАДОВЕ

Джейн Джейкъбс

Издателство „Стефан Добрев“, 2018

Книгата предлага първата алтернатива на конвенционалното градско планиране през 20-ти век. Тя атакува универсално прилаганите методи и представя и нови принципи и методи за създаване и обновяване на градовете. Авторката пита: „Кое кара градовете да работят? Защо някои квартали процъфтяват, а други се разпадат? Защо обитателите на някои квартали ги харесват, а други ги рушат?“. И дава убедителна обосновка, подкрепена с примери и факти обяснение. В ядрото на книгата е решението на проблема – как градското планиране може да избегне смъртта и да насърчи живота на американските градове. Първото издание на книгата е през 1961.

ГЛОБАЛНИЯТ ГРАД: НЮ ЙОРК, ЛОНДОН, ТОКИО

Саския Сасен

Издателство „Критика и хуманизъм“, 2011

Книгата разкрива защо Ню Йорк, Лондон и Токио са драматично различни от градовете на 19-ти век и как, претърпявайки значителни промени, са се превърнали в центрове на глобалната икономика. Акцентът е върху формирането на потоци от информация и капитали, чиято движеща сила са финансовите, консултантските, юридическите и медийните бизнеси. Така глобалните градове формират стратегически наднационални мрежи, надхвърлящи географските граници, което премахва обвързаността им с националните системи за регулация. Първото издание на книгата е през 1991.

ГРАДОВЕ ЗА ХОРАТА

Ян Геел

Издателство „Жанет-45“, 2016

От обширната си проектантска практика авторът извлича четири теми, които според него са съществени за градското планиране. И предлага как да се създават градове, които са жизнени, безопасни, устойчиви и здравословни. Авторът апелира към нов тип подход на градостроителя, който – дори и в големите градове – да се фокусира върху малкия мащаб, съизмерим с отделния градски жител. Градският пейзаж трябва да се гледа и преценява като се отчитат петте сетиwa на човека и скоростта на движение на пешеходеца, а не тази на трамвая или автомобила. Първото издание на книгата е през 2010.

ПЕШЕХОДЕН ГРАД

Джеф Спек

Издателство „Жанет-45“, 2019

Авторът анализира защо пешеходният град е толкова добър и от тези предпоставки извежда идеи какво може да се направи, за да насърчи пешеходната култура в града. Предлага десет стъпки, попадащи в три категории, с които да се осъществяват идеите в практиката. Сред тях са: да се направи така, че ходенето да е полезно за отделния човек, да има смисъл да се ходи пеша; да се осигури среда, в която ходенето е безопасно, колоезденето също; да се направи обкръжение, което е интересно и интригуващо, изградено в съизмерим с отделния човек мащаб. Първото издание на книгата е през 2012.

УРБАНОСОЦИОЛОГИЯ

Реймон Легрю

Един от класическите европейски трудове, надживял своето време и автор. Книгата ни запознава с предмета на урбаносоциологията; нейните ключови концепции, хипотези и тези за съвременния град; условията за съществуване на колективната градска общност и организацията на социалното градско пространство. Разсъжденията на автора се движат между аристократичния град и мегаполиса. Засягат контрола над градското развитие, планирането и проектирането на града и решението на проблемите за интеграцията на съвременните градски общности в урбанизираната среда. В техния център са: взаимоотношенията и начинът на съществуване на личността, групите и общността; социалната подялба на града; многообразието на прехода от традиционния град до съвременната агломерация с центрове и периферии; раждането на новите социални образувания, тенденциите за развитието им и организация на социалното урбанизирано пространство.

Първото издание е през 1968г. в Париж. Преведена на български през 2004 г.. Издат. „HURA“.

Реймон Легрю /1919-1987г./ е френски социолог, професор и изследовател. Работи като изследовател в „Националния център за научни изследвания“ /CNRS/ в Париж. Преподава в университета в Тулуза, където основава „Център за социологически изследвания“ и „Център за интердисциплинарни изследвания по урбанизъм“. Автор на световно признати книги.

СЕМЕЙСТВОТО И ГРАДЪТ ДВЕТЕ ВЛАДЕНИЯ

Женевиер Фрес

Книгата е социологическо и историческо изследване на семейството и градското общество. Модерният град е представен чрез еволюцията на взаимоотношенията между властите в социалното градско пространство. Разглеждат се колизии при владенето в семейството и общността като най-малката и най-голямата обществени единици. Всичко започва от „Обществения договор“, на Русо, отричащ аналогията между семейството и държавата, което поставя въпросът за разделение на домашната власт от политическата в символичен и пространствен аспект като разпределение на владения. Разделението между частното и общественото се възприема като едно от доказателствата за модерност. То налага намирането на нова обусловеност между тях и анализиране по нов начин на традиционните им взаимодействия в европейските градове. Съвременните градове отразяват новите измерения във взаимоотношенията между мъжете, жените и пространството. Първото издание е през 2000г. Преведена на български през 2004 г.. Издателство „HURA“.

Женевиер Фрес е френски философ и историк. Тя е професор и изследовател в „Националния център за научни изследвания“ /CNRS/ в Париж и в университета на Ръдърфорд, САЩ. Съветник е по въпросите за правата на жените на Министър-председателя на Франция. Сега е европейски депутат. Автор е на много трудове за взаимоотношенията и противоречията между мъжете и жените от епистемологична и политическа гледна точка.

ОБЕМИ ФИЛОСОФИЯ И ПОЛИТИКА НА АРХИТЕКТУРАТА

Силвиан Агасински

Нетрадиционен поглед към света на архитектурата. Авторката не я разглежда само като артистична творба, подчинена на естетическите закони, пазителка на историческата памет, модел за чиста и рационална конструкция. Стреми се да я обясни като философско и политическо присвояване, тъй като пространството винаги споделя съществуването на личността и колектива и не може да се раздели на собствено или на чуждо изживяване.

Проследява преминаването на архитектурата през вековете като метафора на политическата власт от древните гърци до днес. Доказва, че тя никога не е била само физически обект, а представя тирана като авторитарен и волунтаристичен образ.

Първото издание е през 1992г. в Париж. Преведена на български през 2005 г.. Изд. „HURA“.

Силвиан Агасински е философ, професор и преподавател във „Висшето училище за социални науки“ към „Националния център за научни изследвания“ /EHESS/CNRS/ в Париж.

Изследовател на виртуалния свят, социалния смисъл и тълкуването на физическия образ. Част е от поколението, което полага и развива основите на модерната социална теория и критика на обществото.

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика

проф. д-р арх. Веселина Пеневска
арх. Росица Златанова
проф. д-р арх. Тодор Булев
арх. Людмил Леонидов
проф. д-р арх. Малвина Русева
проф. д-р арх. Валери Иванов
доц. д-р Антоний Гълъбов
д-р арх Мария Диамандиева
арх. Явор Панев
арх. Калина Калчева
д-р арх. Адриана Сърбова
доц. д-р Светлана Христова
арх. Борис Борисов
арх. Христо Тонев
доц. д-р Диана Йорданова
д-р Вероника Димитрова
доц. д-р Евгения Благоева
доц. д-р Искра Дандолова, д.с.н.

ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Цена: 14 лв.